

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Solveiga Zvicevičienė

LIETUVIŲ ETNOCHOREOGRAFIJOS ELEMENTŲ
TAIKYMAS AUTISTIŠKŲ VAIKŲ UGDYMOI

Magistro diplominis darbas
(Edukologija / specialioji pedagogika)

Mokslinis vadovas
Dr. Vilmantė Aleksienė

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	2
1. AUTIZMO SUTRIKIMAS	6
1.1. Autizmo samprata	6
1.2. Istorinė apžvalga	8
1.3. Paplitimas	10
1.4. Autizmo diagnostika ir klinika	11
2. AUTISTIŠKŲ VAIKŲ UGDYMO GALIMYBĖS	15
2.1. Pagrindiniai ugdymo principai ir metodai	15
2.2. Meninis ugdymas	19
2.2.1. Dailė	21
2.2.2. Poezija	21
2.2.3. Teatras	22
2.2.4. Muzika	23
2.2.5. Choreografija	24
3. CHOREOGRAFIJOS IR ETNOCHOREOGRAFIJOS GALIMYBĖS UGDANT AUTISTIŠKUS VAIKUS	25
3.1. Choreografinė veikla	25
3.1.1. Judėjimas ir judesys	25
3.1.2. Choreografija	26
3.2. Etnochoreografija ir ugdymas	28
3.2.1. Etnochoreografija	28
3.2.2. Etnochoreografija ugdymosi procese	29
3.3. Etnochoreografija autistiškų vaikų ugdymui	30
3.3.1. Autistiškų vaikų ugdymas judesiu	30
3.3.2. Šokis autistiškų vaikų ugdyme	33
4. ETNOCHOREOGRAFIJOS TAIKYMO GALIMYBIŲ TYRIMAS UGDANT AUTISTIŠKUS VAIKUS	37
4.1. Autistiškų vaikų ugdymo programos – metodikos, paremtos lietuvių etnochoreografijos elementais, analizė	37
4.2. Programa – metodika, paremta lietuvių etnochoreografija ir skirta autistiškų vaikų ugdymui	42
4.3. Ekspertų tyrimo metodika	74
4.4. Ekspertų vertinimų analizė	75
IŠVADOS	80
REKOMENDACIJOS	81
LITERATŪROS SĄRAŠAS	82
SUMMARY	90
PRIEDAI	93
Priedas Nr 1 Prašymo pavyzdys	94
Priedas Nr 2 Ekspertų vertinimai	96
Priedas Nr 3 Neįgaliųjų meninio ugdymo strateginės nuostatos	97

IVADAS

Temos aktualumas. Žmonija žengia į naują kokybinį lygį – žinių visuomenę, kur žinios ir kūrybiškumas tampa svarbiausia visuomenės bei individo veiklos sąlyga ir priemone, o neįgaliajam - galimybe jaustis visuomenės dalimi, būti pripažintu ir pritaikyti savo gebėjimus siekiant realizuoti. Tai užtikrina 1989 m. Jungtinių Tautų organizacijos priimta Vaiko teisių konvencija, kurios ratifikavimas Lietuvoje įpareigojo visuomenę ir valstybę suteikti neįgaliesiems įvairiapusį auklėjimą, lavinimą ir pagalbą. Lietuvos švietimas, kuris yra grindžiamas humanistiniais ir demokratiniais principais, Lietuvos Respublikos įstatyminiai aktai (LR Konstitucija, Švietimo įstatymas, 1991), Invalidų socialinės integracijos įstatymas (1998) užtikrina vaikų, turinčių fizinius ar psichinius raidos sutrikimus, visokeriopą ugdymą, atsižvelgiant į sugebėjimus, polinkius, fizinę ir psichinę būklę, bei numatyta teisė į papildomą ugdymą, atsižvelgiant į individualius vaiko poreikius. Visi pateikti teiginiai yra paremti idealizmo ir humanizmo atstovų teorijomis, teigiančiomis, kad jos esmę sudaro domėjimasis viso vaiko asmenybės vystymosi, tarpasmenine sąveika, atskleidžiant ugdytinių dvasinių galių potencialą ir būtinumą visokeriopai skatinti šių galių raišką per veiklą ir holistinį sistemingą, įvairialypį ugdymą (B. Bitinas, 2000).

Demokratėjant visuomenei ir siekiant optimizuoti neįgaliųjų ugdymą, pastaraisiais metais daugiau dėmesio skiriama meniniam neįgaliųjų ugdymui, per kurį, bendraujant su neįgalium vaiku ir žinant jo resursus ir deficitus, galime išvelgti, kuo galėtume sudominti bei atskleisti savo ugdytinį. Muzikos, dailės, choreografijos ir kitų menų pagalba padedama ne tik atsiskleisti bei išreikšti save, perduodant informaciją apie savo nuotaikas ir baimes, tobulinti savivertės ir bendravimo funkcijas, bet ir labiau integruotis ir realizuoti šioje visuomenėje.

Judesys, judėjimas supa vaiką nuo mažų dienų ir tai yra neatsiejama nuo jo tolimesnio vystymosi. Tad noras judėti, kai akcentuojama judesių raiška, kokybė, darna ir jų visuma pamažu gali „peraugti“ į choreografinę veiklą, kuri ir yra grindžiama judesiu. R. Gaučaitės nuomone, vaiko choreografinė veikla bei ugdymo procesas turi būti tinkamai organizuojamas, nes ši veikla yra vientiso asmenybės ugdymo dalis, padedanti pamatus judesių raiškos, jų meninės kokybės bei asmens choreografinės kultūros formavimuisi ir tolesnei plėtotei (J. Kievišas, R. Gaučaitė, 2000). Neįgaliųjų ugdymo kontekste choreografinė veikla yra mažai tyrinėta (daugiau domėtasi žaidimų/žaidinimų pritaikymu) ir turėtų būti grindžiama ne judesių atlikimo kokybe ar nepriekaištingu jų grakštumu, o kaip viena iš ugdymo ir komunikavimo priemonių. M., Ch. Knill mano, jog šiems vaikams itin svarbu turėti kuo daugiau informacijos apie kūną ir jo ryšį tarp įvairių kūno dalių, kūno sąveiką su aplinka, erdve ir kitais asmenimis. Tai būdinga ir bendravimo problemų

turintiems autistiškiems vaikams, kurie ne tik stokoja socialinės sąveikos, bet jiems būtina parama suvokiant ryšį tarp „aš“ ir savojo kūno (M. Ch. Knill, 1992).

Savo tautos folkloras ne tik suartina ir yra vaikui reikalingas (E. E. Gordonas, 1999), bet ir yra lengvai suprantamas bei turi turtingą atramą psichikoje (A. Maceina, 1991). Folkloro elementais rėmėsi bei savo darbuose taikė: Z. Kodaly (1971), C. Orffas (1975), S. D. Nocera (1979), J. Moreno (1995), M. Ch. Knill (1992) ir kt. Be to, tai taip pat nuo seno žinoma svarbi auklėjimo priemonė, daugeliu aspektų atstojusi šiandieninę mokyklą (V. Šatkauskienė, 1989), kurios kultūrinį tęstinumą lemia išskirtinis tautinės kultūros vaidmuo pedagogizuojant visuomenę, reformuojant Lietuvos mokyklą ir švietimą, o etninė kultūra tampa vis labiau pripažintu mokomuoju dalyku (R. Vasiliauskas, 2001). Viena jų - etnochoreografija su jai būdinga judesio, muzikos, žodžio ir vaidybos sinteze (D. Urbanavičienė, 2000). Ši amžių sukaupta patirtis ir išreikšta judesiu (žaidimai, rateliai, šokiai) yra priimtina, maloni (žinant, jog vaikui būdingas intensyvus judėjimas ir juo pagrįsta žaidimo pobūdžio veikla) bei daro ugdomąjį, komunikacinį, hedonistinį, kinestetinį poveikį, o kartu puoselėja tautines savybes ir perduoda tradicijas.

Etnochoreografija, nušlifluota, nugludinta mūsų senolių, yra neįkainojama išsaugota vertybė, kurią galima tikslingai panaudoti ugdant autistiškus vaikus.

Autizmas - tai raidos sutrikimas, pasižymintis tam tikrais bruožais, pvz. vaikų santykio su kitais asmenimis problemomis, kalbėjimo problemomis, protinio vystymosi sulėtėjimu, neadekvačiomis reakcijomis į aplinkos pasikeitimą, stereotipiškais bei pasikartojančiais ir kitais keistais motoriniais judesiais. Šie vaikai stokoja socialinės sąveikos ir gyvena savo sukurtame uždaramame pasaulyje. Sudėtingi autizmo sutrikimo požymiai nulemia ir vaiko ugdymo(si) galimybes (Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas, 2001). Labai svarbu kuo anksčiau pradėti ugdyti autizmo sindromą turinčius vaikus, nes pritaikyta efektyvi pagalba suteiks šiems vaikams geresnes jų vystymosi prognozes (www.autizmas.lietuvoje.info).

Išanalizavus mokslinę literatūrą autistiškų vaikų ugdymo klausimais, paaiškėjo, kad lietuvių etnochoreografijos galimybės (ypač rateliai ir šokiai) šių vaikų ugdymui moksliskai netyrinėtos. Labiau domėtasi žaidimų, žaidinimų pritaikymu. Apie juos rašė: I. Kaffemanienė, I. Burneckienė (2001), N. Grinevičienė (1999), Z. Kontautienė (1978), A. Ambrukaitienė (1994), M. Briedikytė (2004) ir kt. autoriai, kurie analizavo žaidimo svarbą ir naudą, gebėjimą žaisti įvairaus amžiaus tarpsniais bei jų pagrindines lavinimo sferas ir būdus.

Hipotezė - tikslingai panaudojus lietuvių etnochoreografijos elementus pagerėtų bendravimo bei ugdymosi kokybė autizmo sindromą turinčių vaikų gyvenime.

Tyrimo objektas:

- autistiškų (5–10 metų) vaikų ugdymas, taikant lietuvių etnochoreografijos elementų panaudojimą.

Tyrimo problema:

- autistiškų vaikų bendravimo ir ugdymosi problemiškas.

Tyrimo tikslas:

- ištirti lietuvių etnochoreografijos elementų taikymo ypatumus ir galimybes ugdant autistiškus (5–10 metų) vaikus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išstudijuoti lietuvių ir užsienio autorių literatūrą darbo tema.
2. Parengti lietuvių etnochoreografija pagrįstą programą – metodiką autistiškų vaikų ugdymui.
3. Ekspertų metodu ištirti programos perspektyvumą ir pritaikymo galimybes.
4. Pateikti išvadas ir rekomendacijas.

Mokslinio darbo teorinis naujumas: atskleista literatūros ir metodikos stoka ugdant autistiškus vaikus lietuvių etnochoreografijos (šokių/ratelių) elementais.

Mokslinio darbo praktinė reikšmė: sudaryta mokliškai pagrįsta programa – metodika autistiškų (5–10) metų vaikų ugdymui.

Tyrimo metodai:

Kokybinis tyrimas

1. Literatūros šaltinių analizė;
2. Ekspertų metodas.

Tyrimo imtis 10 nepriklausomų ekspertų

Tyrimo organizavimas:

Tyrimas vyko keturiais etapais:

Pirmame etape atlikta literatūros analizė, pagrįstas problemos aktualumas, iškeltos tyrimo hipotezės, sudaryta tyrimo metodika (iki 2005 m. spalio mėnesio).

Antrame etape atlikta etnochoreografinių šokių lyginamoji analizė ir sudaryta lietuvių etnochoreografijos elementais pagrįsta programa – metodika, skirta autistiškų (5–10 metų) vaikų ugdymui (iki 2006 m. balandžio mėnesio).

Trečiame etape atliktas ekspertinis programos - metodikos tyrimas (iki 2006 m. gegužės mėnesio), kuriuo norima įvertinti naujai sudarytos ugdymo programos turinį ir prognozuoti jo pritaikymo, ugdant autistiškus vaikus, galimybes.

Ketvirtame etape atlikta gautų ekspertų įvertinimų rezultatų analizė, padaryti atitinkami apibendrinimai, išvados, rekomendacijos (iki 2006 m., gegužės 15 dienos).

Magistrinio darbo struktūra. Magistrinį darbą „Lietuvių etnochoreografijos elementų taikymas autistiškų vaikų ugdymui“ sudaro: įvadas, keturios dalys, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai.

Įvade apibrėžiamas temos aktualumas, nurodomas tyrimo objektas, hipotezė, tikslai, uždaviniai.

Pirmoje dalyje apibūdinama autizmo samprata.

Antroje dalyje skiriamas dėmesys autistiškų vaikų ugdymui.

Trečioje dalyje atskleidžiamas lietuvių etnochoreografija pagrįstas ugdymas.

Ketvirtoje dalyje pristatomas tyrimo metodas – Ekspertų metodas; pateikiama ekspertinio tyrimo originali ugdymo programa – metodika, skirta autistiškų vaikų ugdymui ir analizuojami ekspertų analitiniai vertinimai.

Pabaigoje išvados ir rekomendacijos.

Literatūros sąrašą sudaro medicininės, psichologinės, edukologijos, muzikos, etnochoreografijos ir kiti literatūros šaltiniai (107 pozicijos).

Prieduose - prašymas ekspertams, nepriklausomų ekspertų nuomonės, neįgaliųjų meninio ugdymo strateginės nuostatos.

1. AUTIZMO SUTRIKIMAS

1.1. Autizmo samprata

Autizmas (gr. autos – pats) - mąstymas, visiškai priklausantis nuo aktualių individo poreikių, psichinių būsenų, praradimas realaus santykio su tikrove; patologinis uždarumas, noro bendrauti nykimas; ryšių su artimaisiais ir aplinka silpnėjimas (V. Vaitkevičienė, 2001).

Autizmas yra sudėtingas raidos sutrikimas, kuris išryškėja iki 3 metų amžiaus ir pasireiškia socialinės sąveikos, verbalinio ir neverbalinio bendravimo, vaizduotės ir interesų sutrikimais (L. Wing, 1993). Tai - įvairiai pasireiškiantis klinikinis sindromas, kuriame esama daug veiksnių, sąlygojančių vaiko smegenų pakenkimą. Autizmą gali lydėti protinis atsilikimas, epilepsija ir kiti sutrikimai bei ligos, kurios apsunkina vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, socialinę integraciją. Dažniausiai (50-70%) šiems vaikams nustatomas ir protinis atsilikimas. Šiuo atveju smegenų patologinis procesas, kuris sukelia autizmą kartu paveikia ir tas sritis, kurios atsakingos už žmogaus pažinimo raidą. Šiuo metu autizmas laikomas nespecifiniu sutrikimu su jam būdingais požymiais: sutrikęs socialinis bendravimas, kalbos raidos ir komunikacijos problemos, netipiškas elgesys, vaizduotės bei laiko suvokimo problemos (L. Mikulėnaitė, R. Ulevičiūtė, 2004). Be to, autizmui būdinga: vaikų santykio su kitais asmenimis problemos; kalbėjimo problemos; protinio vysymosi sulėtėjimas; neadekvačios (dažniausia neigiamos) reakcijos į aplinkos pasikeitimą; stereotipiški, pasikartojantys ir keisti motoriniai judesiai, kt. Visus įvairialypius požymius galima suskirstyti į tokias grupes:

- nėra socialinės sąveikos;
- sutrikę pažinimo procesai;
- sutrikusi komunikacija;
- sutrikusi motorika (M. Barkauskaitė ir kt., 2001).

Šiai diagnozei taip pat priskiriami: vaikystės autizmas, tipiškas autizmas, Rett sindromas, kiti dezintegracijos vaikystės sutrikimai, hiperaktyvūs sutrikimai, susiję su protiniu atsilikimu ir stereotipiniais judesiais, Asperger sindromas bei kiti įvairūs nepatikslinti įvairiapusiai raidos sutrikimai. Autizmas literatūroje vadinamas įvairiai: autistinis sutrikimas, vaikystės autizmas, vaikystės psichozė, Kanner sindromas. Įvairių sąvokų vartojimas, mintyse turint tą patį sutrikimą, priklausė ir priklausė nuo įvairių sričių specialistų žinių apie šį sutrikimą. TLK – 10 (tarptautiniame ligų ir sveikatos klasifikatoriuje) vaikystės autizmas žymimas F84.0.

Autizmo priežasčių nustatymo teorijos yra įvairios: psichologinė, biologinė, organinė – neurologinė, genetinė. *Psichologinės* teorijos šalininkai mano, kad dėl vaiko raidos ir elgesio

sutrikimų kalti tėvai ir netinkama šeimos aplinka. Yra manoma, kad vaikai suvokdami juos supančią aplinką kaip netinkančią (šaltą, priešišką) atsiriboja ir užsidaro B. Bettelheimas (1976) yra vienas šios teorijos šalininkų. *Biologinės* autizmo priežastys, anot R. Simpson ir P. Zions, yra įvairūs biocheminiai nenormalumai. Kai kurių cheminių elementų trūkumai ar jų viršijimas atsiliepija vaiko įprastai veiklai: nesugebama normalizuoti, tad atsiranda šabloniški judesiai, socialinio intereso stoka ar kiti sutrikimai. *Organinės – neurologinės* priežastys – įvairūs smegenų susirgimai (uždegimai), infekcinės ligos, fizinės traumos, išsigimimai. Dėl šių priežasčių atsiranda disfunkcija, sukianti autizmą. Pastaruoju metu yra manoma, kad autizmo priežastis – smegenėlių pažeidimas, kuris yra labai glaudžiai susijęs su frontoline (kaktos) skiltimi, todėl sutrikimas toks įvairialypis. *Genetiniai* pakitimai gali būti viena iš autizmo priežasčių. Amerikos nacionaliniame sveikatos institute (2000) atrastas genas HOXA1 ir manoma, kad jis gali labiausiai sukelti šį susirgimą, nes iš tirtų 57 autistiškų asmenų 22 (40 proc.) jį turėjo. Būna taip, kad autizmą nulemiančios priežastys susipina, pvz.: organinės – neurologinės priežastys gali būti susijusios su psichosocialinėmis ir kt. (R. Ivoškuvienė , J. Balčiūnaitė, 2002).

Į klausimą „Kas yra autizmas?“ galimi labai įvairūs atsakymai ir yra daug apibrėžimų, kurie yra sudėtingi ir lieka lig šiol aktuali problema ir nei vienas iš jų nėra tikslus ir išsamus, o paliečia tik tam tikrus šio sutrikimo aspektus, kurie sąlygoja raidos atsilikimą ir nukrypimus, apimančius daugelį vaiko psichikos funkcionavimo sričių. Taigi autizmas nėra laikoma viena apibrėžta liga su viena etimologija, kuriai taikoma autizmo spektro sąvoka, nes šis sutrikimas gali pasireikšti įvairiomis formomis ir gali būti skirtingas autizmo bruožų išreikštumo laipsnis; vaikai, turintys lengvą autizmą, skiriasi nuo sveikųjų savo elgesiu (stereotipiniai žaidimai ar judesiai ir kt.), o sunkaus laipsnio autistiškiems vaikams sunku prisitaikyti prie aplinkos (elgesio vangumas, pasyvumas, agresyvumas ir kt.). Autizmo sutrikimas yra sudėtingas ir iki šiol yra tyrimų objektu. Šiuolaikiniai moksliniai tyrimai išsklaido vyraujančius gandus bei mitus apie autizmą, todėl reikėtų atkreipti dėmesį ir paneigti labiausiai paplitusias klaidingas nuomones apie šį sutrikimą:

- Yra manoma, kad vaikai gimstantys emociškai šaltose šeimose gali turėti autizmo sutrikimą. Tai netiesa, nes autizmą sukelia kitos priežastys.
- Yra neteisingai manoma, kad autizmas pasireiškia tik tai vaikystėje ir yra pagydomas. Autizmas – įvairiapusis raidos sutrikimas, trunkantis visą gyvenimą.
- Autistai visada turi specialių „mokslininko sugebėjimų“, tačiau autizmas dažniausiai pasireiškia visuose IQ lygiuose ir yra labai dažnai lydymas protinio atsilikimo.

- Autizmas yra vien kiautas, kurio viduje tūno „normalus vaikas“, laukiantis būdų iš jo išlysti. Tačiau autizmas pasireiškia giliais sutrikimais verbaliniame ir neverbaliniame bendravime, socialinėje sąveikoje ir vaizduotėje.

Daugumos autizmui būdingų sutrikimų negalima išgydyti ar pakeisti, todėl svarbu žinoti šio sutrikimo diagnostikos ypatumus, klinikinę eigą ir prognozę, taip pat šio sutrikimo paplitimą ir istorinę kilmę (S. Lesinskienė, 2000).

1.2. Istorinė apžvalga

Nors autizmo sutrikimas yra gana nauja diagnozė, pats sutrikimas egzistuoja labai seniai. Įvairių kultūrų liaudies pasakose yra apibūdinami žmonės, turintys autizmo bruožų – naivūs, kvailoki, keistai besielgiantys, stokojantys nuovokos ir sveiko proto.

Nedaug žinoma apie neįgaliuosius ir jų globą senovės Lietuvoje. Tiesa, šis tas apie neįgaliųjų socialinę padėtį viduramžiais ir vėlesniais laikais atsispindi Lietuvos kronikose, statutuose, kituose raštuose, lietuvių liaudies medicinoje bei tautosakoje. Lietuvių tautosaka, būdama senosios lietuvių kultūros lobynas, atspindėdama senuosius papročius, nuostatas, požiūrį į kai kuriuos gyvenimo aspektus, kartais daug pasako apie neįgaliųjų padėtį tuometinėje visuomenėje. Daugelio tikrovės faktų negalėdami paaiškinti, žmonės prasimanydavo savus, jiems suprantamus paaiškinimus. Buvo manoma, jog viena iš silpnaprotystės ir intelekto sutrikimo priežasčių buvo laikomas užperėtų kiaušinių valgymas (V. Karvelis, 2001). Liaudies pasakose ir sakmėse apie neįgaliuosius užsimenama netiesiogiai. Smulkiojoje tautosakoje (patarlėse, priežodžiuose ir kt.) užuominų yra daugiau: „Duok durniui kelią“, „Tam galvoje vieno balkio trūksta“, „Paikutis ir bažnyčioje pylos gauna“ (Lietuvių liaudies tautosaka, 1968).

Senovės Rusijoje „palaiminti šventieji“ žmonės, kurie buvo garbinami dėl jų atitolimo nuo žemiškų dalykų, keisto elgesio, menkos socialinės orientacijos, galėjo turėti autizmo sutrikimo bruožų (Frith U., 1991). Martinas Liuteris 16 amžiuje aprašė berniuką, kurį rekomendavo paskandinti upėje, kaip keistą, neturintį sielos bei apsėstą velnio, manoma, jog šio berniuko elgesys labai panašus į autizmo kliniką. J. M. G. Itard'as (1801-1807 metais) aprašė berniuko Viktoro atvejį, kurį jis rado laukuose ir vėliau įdėjo daug pastangų jo lavinimui ir ugdymui. Šio berniuko elgesio aprašymai rodo, jog Viktoras turėjo sunkaus laipsninio autizmo sutrikimą kartu su vidutiniu protiniu atsilikimu. Gydytojas J.L.Down'as, skaitydamas paskaitą apie protinį atsilikimą (1889 m.), paminėjo kai kuriuos asmenis, turinčius gerų sugebėjimų tik tam tikrose, siaurose srityse, o jų klinikiniai aprašymai labai primena autizmą (Wing L., 1997). Senuose medicinos šaltiniuose randama daug ligos istorijų, kuriose aprašyti atvejai panašūs į autizmo sutrikimo diagnostiką.

Pavieniai autizmo klinikiniai atvejai nebuvo susisteminti ir šis sutrikimas iki pat dvidešimto amžiaus pradžios neturėjo pavadinimo.

Hendry Maudsley (1867) buvo pirmasis psichiatras, atkreipęs dėmesį į mažus vaikus, turinčius rimtų psichikos sutrikimų, apimančių raidos sutrikimus. Tuo metu buvo manoma, kad tai „psichozės“. E. Bleuleris (1908), aprašydamas suaugusių šizofrenikų socialinį uždaramą pirmasis pavartojo „autizmo“ terminą. Vėliau, dvidešimto amžiaus pirmoje pusėje, buvo pradėta ieškoti specifiškesnių pogrupių bendroje vaikystės psichozių grupėje. Buvo aprašyti atvejai, kai vaiko raida iš pradžių normali, o vėliau prarandami įgyti kalbos ir socialiniai sugebėjimai arba, kai vaikai turi katatoninių elgesio sutrikimų, primenančių sunkią autizmo kliniką, ar vaikišką šizofrenijos formą (Hulse W. C., 1954; H. W. Potter, 1993; C. J. C. Earl, 1934).

1943 metais žymus profesorius Leo Kanner'is Baltimorėje paskelbė darbą apie vaikus, turinčius autistinių afektinio kontakto sutrikimų („Autistic Disturbances off Affectiv Contact“, L. Kanner, 1943), kur autorius aprašė 11 vaikų, turinčių šį sutrikimą, ir pavadino jį „infantiliniu autizmu“. Jo aprašyti vaikai buvo: vieniši, atsiriboję, nutolę nuo socialinių kontaktų, nekalbėjo arba pasižymėjo „echolališka“, „idiosinkratiška“ kalba, aktyviai priešinosi jų nusistovėjusių rutinų pasikeitimams. Dėl itin išsamių klinikos aprašymų, nors keletą prielaidų ir nepasitvirtino (autorius manė, kad autistų tėvai šalti ir racionalūs; kad šie vaikai neturi neurologinių pakenkimų ir kt.), šis L. Kanner'io darbas iki šiol yra ir lieka vienas populiariausių autizmo literatūroje, padėjęs psichoanalizės įtakoto emocinių autizmo priežasčių aiškinimo formavimuisi (S. Lesinskienė, 2000, p. 7-9).

Autizmo istorija įdomi stebėtinu sutapimu: austrų pediatras Hansas Aspergeris 1994 metais apgynė disertaciją („Die Autistischen Psychopathen im Kindesalter“), kur aprašė sindromą, kurio klinika buvo labai panaši į L. Kanner'io „infantilinio autizmo“ aprašymus. Abu mokslininkai, nieko nežinodami apie vienas kito tyrinėjimus, aprašė retą, mažai žinomą bei suprantamą sutrikimą. Jų aprašymuose yra stebėtinai daug bendrų dalykų ir tam tikrų skirtumų. Jų nuomonės išsiskyrė dėl: šių vaikų kalbos, mokymosi ir motorikos sugebėjimų. Abu mokslininkai pasirinko terminą „autistinis“, ir tai rodo jų įsitikinimą, kad autizmo svarbiausias ir esminis bruožas – vaiko socialinės problemos. „Ir Kenner'is, ir Aspergeris manė, kad šie socialinės sąveikos sutrikimai įgimti ar konstituciniai, trunka visą gyvenimą ir atkreipė dėmesį, jog autistų tėvai taip pat turi autizmo bruožų“ (S. Lesinskienė, 1998, p. 5–6).

Devyniolikto šimtmečio viduryje susiformavo du skirtingi požiūriai į šį sutrikimą. Rytų Europos šalyse ir buvusioje Tarybų Sąjungoje įsivyravo požiūris, kad vaikų autizmas (TLK-9 psichozių grupė) yra vaikystės šizofrenijos forma su autistiškais bruožais (šios nuomonės atstovai: Mnūxin C. C., 1962; Vrono M. Š., 1971; Bašina V. M., 1980; Kagan V. E., 1981 ir kt.). JAV ir

Vakarų Europoje vyravo psichoanalitinė autizmo sutrikimo interpretacija (atstovai: Kanner L., 1943; Mahler M. 1961; Bick E., 1964; Tustin F., 1990). Šios abi pagrindinės ir kartu prieštaringos autizmo teorijos turi didelę įtaką autizmo gydymo būdų ir principų įvairovei. Vėliau infantilinis autizmas buvo pavadintas autizmo sutrikimu ir yra įtrauktas į DSM-III-R (Amerikos psichiatrų asociacijos diagnostikos ir statistikos vadovas, 1987) diagnostinius kriterijus kaip atskira diagnostinė kategorija, ir apibūdintas kaip įvairiapusis raidos sutrikimas, kurio pradžia pasireiškia iki 36 mėnesių amžiaus.

1981 metais psichiatrė L. Wing pasiūlė išskirti gabių, aukštesnį intelektą bei kalbinius sugebėjimus turinčių autistų vaikų grupę ir įvesti Aspergerio sindromo terminą (Asp.s). Aspergerio sindromas laikomas lengva autizmo pasireiškimo forma su didele paveldėjimo tikimybe, o vaikystės autizmo dauguma atvejų yra lydimi protinio atsilikimo. Šiuo metu vaikystės autizmas ir Aspergerio sindromas yra dvi atskiros diagnostinės kategorijos, priskiriamos įvairiapusių raidos sutrikimų grupei (TLK-10, Ženeva, 1993; DSM-IV, Vašingtonas, 1994). Aspergerio diagnozės įvedimas klinikinėje praktikoje praplėtė autizmo spektro sąvoką ir suteikė galimybę tikslesnei diagnostikai ir tyrinėjimams (S.Lesinskienė, 2000, p. 6-10).

1.3. Paplitimas

Autizmo sutrikimas žinomas visame pasaulyje ir jis paliečia įvairias šeimas, nepriklausomai nuo tėvų išsilavinimo, socialinės padėties ir rasės. Pastebėta, kad pastaraisiais dešimtmečiais autizmo atvejų vis daugėja. Manoma, kad įtakos tam galėjo turėti tyrimuose taikyti skirtingi diagnostiniai kriterijai, skirtingas jų pateikimas bei pačio požiūrio į šį sutrikimą pasikeitimas. Buvo nutarta išsiaiškinti paplitimo procentą, o tam pasiekti buvo organizuojami tyrimai įvairiose šalyse.

Literatūroje stebima ir nagrinėjama tendencija įrodo, kad ankstesni autizmo paplitimo tyrimų rezultatai buvo 4-6:10000, o paskutiniaisiais metais gaunami rezultatai padidėjo iki 10-14:10000. S.Lesinskienė, analizuodama L. Wing, B. Kadesjo ir kt., nurodo, jog šių autorių duomenimis, įskaitant lengvesnes autizmo formas (tokias kaip Aspergerio sindromas ir netipiškus autizmo atvejus), paplitimas gali siekti net 1 proc. mokyklinio amžiaus vaikų populiacijos. S. Lesinskienė, D. Pūras, C. Gillberg ir M. Coleman pabrėžia, jog santykis tarp berniukų ir mergaičių mažėja (R. Ivoškuvienė, J. Balčiūnaitė, 2002, p. 12).

Japonai nurodo, kad iš 10000 vaikų 13-16 būdingas autizmo sindromas. Nova Scotia klausimyno pagalba buvo ištirta 20.800 vaikų nuo 6-14 metų. Jų populiacijoje autizmo paplitimas yra 1:1000. Šie rezultatai yra panašūs ir į Švedijoje atliktų tyrimų rezultatus (santykis 1 ar 2:1000, vaikų amžius nuo 3-17). Mokyklinių vaikų tarpe 3 iš 1000 vaikų turėjo Aspergerio sindromą.

Tyrimai Jungtinėse Amerikos Valstijose parodė, jog šioje šalyje vaikų nuo 1 iki 15 metų, turinčių autizmo sutrikimą, yra 115.000 bendroje vaikų populiacijoje (57,6 milijonai). Visuose tyrimuose pabrėžiama, kad autizmas yra žymiai dažniau diagnozuojamas berniukams nei mergaitėms (Levitienė D., 2005).

Lietuvoje išsamesnių tyrimų nebuvo atlikta, išskyrus Vilniaus miesto vaikų (7-16 metų), lankančių specializuotas ugdymo įstaigas bei integruotas klases bendrojo lavinimo mokyklose, autizmo paplitimo tyrimą. Jo metu 97 vaikams buvo diagnozuotas vaikystės autizmas: 11,8:10000(0,12 proc.), berniukų – mergaičių santykis 1,9:1. Asbergerio sindromo paplitimas: 59:10000 (0,59 proc.), berniukų – mergaičių santykis 1,6:1.

Yra manoma, jog autizmo sutrikimo paplitimas siejasi su jo diagnozavimu, su skirtingais diagnozavimo kriterijais, autizmo apibrėžimais, moksliniais tyrimais (S. Lesinskienė, 2001).

1.4. Autizmo diagnostika ir klinika

Diagnozuojant autizmo sutrikimą yra remiamasi Wing triada, kuri apima gilius sutikimus pagal protinį ir chronologinį amžių šiose srityse:

- socialinė sąveika;
- verbalinė ir neverbalinė komunikacija;
- vaizduotė.

Kadangi egzistavo įvairios ir prieštaringos autizmo sampratos teorijos, keitėsi ir pats požiūris į šį sutrikimą, tad buvo išskirti pagrindiniai bruožai bei sudaryti JAV ir Europoje vieningi tarptautiniai šio sutrikimo diagnostikos kriterijai (TLK – 10, PSO, Ženeva, 1993; DSM – IV, APA, Vašingtonas, 1994). TLK – 10 – vaikystės autizmas, o DSM – IV – autizmo sutrikimas (S. Lesinskienė, 1998).

Vaikų anamnezės ir sveikatos duomenys surenkami apklausiant tėvus, globėjus ir peržiūrint vaiko medicininės kortelės įrašus. Autizmui nustatyti dar naudojamos papildomos priemonės: CARS, BIOS, BRIAAC skalės, kuriose vertinamos kai kurios vaiko funkcionavimo sritys. Taikomi intelekto gebėjimų testai – Wechsler, Stanford – Binet I. Q., Peabody Picture Vocabulary Test, Draw – a - person test. Norint ištirti vaiką, jis turėtų būti pakankamo brandos lygio socialinei sąveikai, kad galima būtų tiksliau diagnozuoti ir labiau išryškėtų šios diagnozės ypatumai.

Didžioji dalis autizmo sutrikimų turi protinį atsilikimą (75 proc). Autistų ir protiškai atsilikusių vaikų intelekto koeficientai (IQ) yra panašūs, bet pastebima, kad autistai vaikai yra pranašesni tam tikroje vienoje srityje (matematikoje, muzikoje, dailėje), tuo išsiskirdami nuo

protiškai atsilikusių vaikų. Autistams sudėtinga nustatyti IQ dėl kliniškai pasireiškiančių autizmo sutrikimo požymių – suvokimo, dėmesio, realybės testavimo, socialinės sąveikos, verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ir elgesio sutrikimų. Mažėjant IQ, rizika didėja, nes tada pasireiškia difuzinis CNS (centrinės nervų sistemos) pažeidimas. Autizmo sutrikimą taip pat lydi ir epilepsija (30 – 40 proc.) (S. Lesinskienė, 2000).

Daugeliui autistų vaikų, ar turinčių autizmo bruožų, kyla elgesio problemų. Tokie vaikai gali būti labai aktyvūs ir sunkiai nustygstantys vienoje vietoje arba labai ramūs. Šiems vaikams pasireiškia: autoagresyvumas (savęs žalojimas), agresyvumas (kitų žalojimas), staigus veiklos nutraukimas (riksmas ar pabėgimas iš veiklos vietos), pakartotiniai veiksmai (pastovūs vienodi veiksmai), nesugebėjimas savęs kontroliuoti (fizinio kontakto vengimas, dėmesio stoka).

Daugiau kaip pusė šių vaikų turi komunikacijos ir kalbos sutrikimų. Yra grupė vaikų, kurie visai kalbos nenaudoja kaip bendravimo priemonės ir tik nedidelė grupė šneka. Pastarieji bendraudami nenaudoja gestų, mimikos, nemoka palaikyti pokalbio, nesugeba atsakyti į užduotą klausimą ar pan. Pastebimos ir kalbos anomalijos – echolalija – garsų, žodžių, sakinių pakartojimas, taip pat jiems būdinga disprozodija, kai kalbos melodingumas neatitinka normalios kalbos (per didelis tonų ar garsų aukštumas, netaisyklingas ritmas, intonacija). Šie vaikai sunkiai perteikia savo norus, vangiai įsitraukia į bendrą veiklą, atkakliai siekia daryti tai, kas juos domina ir neatsižvelgia į kitų norus, nenaudoja pirmo asmens (aš) kalboje. Tokiu būdu sunku užmegzti santykius su kitais žmonėmis, nes jie mėgsta žaisti vieni, mažai domisi kitais vaikais ir nemoka draugiškai su jais palaikyti santykius. Autistus labiau domina detalės ir aplink esantys daiktai nei žmonės.

Beveik trečdalis vaikų turi bendrosios motorikos sutrikimų, jiems dėl nerangumo, pusiausvyros ir judesių koordinacijos kyla įvairių problemų. Smulkiosios motorikos sutrikimai (40 proc.) trukdo šiems vaikams, tad jiems sunku rašyti, piešti, be to, kyla rankos ir akies koordinacijos problemų.

Autistiškiems vaikams būdingi ir pažinimo proceso sutrikimai: prasmės suvokimas ir negebėjimas atskirti esminių dalykų nuo neesminių, ribotas veiksmų ir daiktų tarpusavio ryšio suvokimas, perdėtas dėmesys detalėms, veiklos ir sekos organizavimo sunkumai, analizavimo ar apibendrinimo problemos, dėmesingumo ir susikaupimo stoka, o taip pat nesugebėjimas vienu metu skirti dėmesį daugiau nei vienam dalykui. Pažintiniai gebėjimai priklauso nuo autizmo sutrikimo gilumo, nes tai, kas išmokstama vienoje aplinkoje, nesugebama panaudoti kitoje ar panašioje situacijoje. Stebina jų neįprastas ir kiekvienu atveju unikalus sugebėjimų ir trūkumų derinys, savęs ir kitų suvokimo sudėtingumas, ribotas interesų ratas.

Šie vaikai turi ir sensorinės integracijos sutrikimų („Sensorinės integracijos sutrikimas – tai nesugebėjimas suvokti, priimti ir atsakyti į informaciją, gaunamą sensorinių sistemų pagalba“). Skiriamos dvi pagrindinės sensorinės integracijos požymių grupės:

1. Vienai jų priklauso vaikai, kurie aktyviai reaguoja (hyperjautrūs) ir atsako į dirgiklius (organizmas stengiasi išvengti per didelio stimulų kiekio).
2. Kitos grupės vaikai silpnai reaguoja (hipojautrūs), tad organizmui reikia aktyvesnio stimuliavimo (kitaip jie patys save stimuliuoja).

Vaikai autistai su jais susijusią informaciją, ypač gaunamą per klausos ir lytėjimo organus, priima kitaip nei sveikieji. Jie turi klausos suvokimo ir priėmimo sutrikimų. Todėl toks vaikas negali susikaupti, tampa neramiu, greitai įsiaudrina ir sudirgsta dengia ausis delnais, sunkiai orientuojasi erdvėje ir aplinkoje. Šie vaikai gali turėti ir regos sutrikimų, kurie pasireiškia tuo, kad vaikas nežiūri tiesiai į daiktą, neužmezga akių kontakto, žvelgia į daiktus iš šono, bet ir galėdami matyti jie stengiasi daiktus liesti. Vaikai autistai gali turėti lytėjimo sutrikimų, todėl kyla problemų pažįstant pasaulį, sunkiai reaguoja į prisilietimus, nejaučia skausmo, be to, jie turi ir skonio bei uoslės sutrikimų (L. Mikulėnaitė, R. Ulevičiūtė, 2004, p. 14-27).

L. Wing ir J. Gould pagal socialinės sąveikos sutrikimus vaikus, kurie turi autizmo sutrikimą, skirsto į: „nuošaliuosius“, „pasyvius“, „aktyvių bei keistų“ grupes:

- „Nuošaliųjų“ autistų grupė labiausiai atitinka autistų įvaizdį, nes jai priklauso vaikai ir suaugusieji, kurie labiausiai išsiskiria iš socialinės aplinkos ir yra vienišiai.
- „Pasyviųjų“ grupės vaikai draugiškesni, nelabai aktyvūs, šiek tiek komunikuoja, bet simptomai išryškėja atsідūrus stresinėje situacijoje.
- „Aktyvių bei keistų“ grupei priklauso asmenys, kurie yra aktyvūs, bet kartu ir keisti. Jiems būdingas intensyvus domėjimasis siauro pobūdžio sritimi ir nesugebėjimas to panaudoti kasdieniniame gyvenime, ritualai, kokybiniai bendravimo sutrikimai ir motorikos nerangumas (R. Ivoškuvienė, J. Balčiūnaitė, 2002).

Autizmas pasireiškia nuo pat mažens, o klinika išryškėja pirmų trijų vaiko gyvenimo metų amžiuje. Yra manoma, kad ištyrus vaiką trijose specifinėse sferose (socialinėje sąveikoje, komunikavime, vaizduotėje) galima autizmo sutrikimą nustatyti jau 18 mėnesių amžiuje.

Ankstyvo amžiaus autizmo klinika labai įvairi. Vieni kūdikiai: vangūs, pasyvūs, noriai valgo, kantrūs, neiniciatyvūs. Kiti kūdikiai, priešingai: dažnai klykia, prastai miega, išsiskiria išrankumu maistui; sunku nuspėti ir atsakyti į jų poreikius. Pastebėta, kad vaikai autistai domisi muzikos ritmu, mėgsta neįprastus judesius, taip pat tyrinėja tapetų raštus, lempos šviesą. Jiems

patinka žaisti vieniems, nepriima pagalbos. Dėl jų bendravimo ypatumų taip pat sutrinka ir mamos bei vaiko ryšys, o tai veda prie santykių sutrikimo.

Vaikui užtelėjus, išryškėja sutrikęs domėjimasis žaidimais, kuriems naudojami ne pagal paskirtį skirti daiktai (žaidžia su seilėmis), kartais „liguistai“ prisirišama prie vieno daikto (prie virvutės) ir niekur nesiskiriama su juo, būdinga ir tai, kad gali domėtis tik to daikto atskira detale. Dažnai laužo žaislus, nesugeba žaisti vaizduotės žaidimų, trūksta kūrybinių ir socialinių aspektų jų veikloje, bet kartu, vaikus autistus sunku atitraukti nuo jiems patinkančios veiklos. Autizmo sutrikimą turintys vaikai bijo naujos aplinkos, dažnai krenta arba eina ten, kur nori, be to, vengia akių kontakto su žmonėmis arba į juos reaguoja kaip į daiktus. Autistai turi polinkį laikytis jiems įprastų rutinų, ritualų, vengia naujos patirties. Stereotipiškumas pasireiškia ir jų kalboje, piešiniuose (nuolat klausia to paties, piešia tą patį motyvą ar formą). Šiuos vaikus lydi motorikos manieringumas, stereotipiniai judesiai (lingavimas, plasnojimas rankomis ir kt.). Be to, ypač jautrūs stimuliacijai (šviesos atspindžiams, temperatūrai, kai kuriems garsams ir kt.), išrankūs maistui, drabužiams, mėgsta viską uostyti, liesti ir kt. Greitai kinta jų nuotaikos, gali būti užsidarę ir nebendruojantys bei gyvenantys savo sukurtame pasaulyje, o gali būti agresyvūs ir impulsyvūs. Nemokėdami panaudoti savo kalbą bendravime, jie sunkiai perteikia savo norus ir poreikius ar reikalavimus, todėl turi sunkumų verbaliniame bendravime.

Autistški vaikai gali būti neiniciatyvūs, kuriems reikia kitų patarimo, pagalbos, skatinimo. Jų mąstymas pasižymi smulkmeniškumu, mechaniškumu, konkretumu, nesugebėjimu tiek apibendrinti, tiek suvokti esmę. Nesuvokia realijos, veiklos ir patiriamų išgyvenimų prasmės, priežastinio-pasekminio ryšio, nes pastebi nereikšmingas, smulkias detales nepastebėdami esminių (L. Mikulėnaitė, R. Ulevičiūtė, 2004).

Autistai nesugeba vienu metu atlikti kelių veiklų, nes negali organizuoti įvykių sekos ir juos integruoti, tad reikalinga konstruktyvi pagalba. Tokie vaikai augdami greitai išsiskiria iš bendraamžių dėl bendravimo ir elgesio ypatumų. Kad padėtų šioms vaikams būtina ankstyva diagnostika ir rehabilitacija, individualiai pritaikant ugdymo programas (S. Lesisnskienė, 2000 p. 14-16).

Taigi, iš literatūros analizės aišku, kad autizmas yra sudėtingas sutrikimas ir iki šiol yra tyrimų objektu. Organizuojant šių vaikų ugdymą turi būti atsižvelgiama į pagrindines autizmo problemas (t.y. sutrikę pažinimo procesai, sutrikusi motorika, sutrikusi komunikacija, nėra socialinės sąveikos) bei būtina remtis kiekvieno individualaus vaiko vystymosi resursais ir individualiomis galimybėmis.

2. AUTISTIŠKŲ VAIKŲ UGDYMO GALIMYBĖS

2.1. Pagrindiniai ugdymo principai ir metodai

Autistiškiems vaikams įvairiose šalyse sukurta nemažai ugdymo metodų, dėl kurių yra nuolat diskutuojama, svarstant jų prasmę ir efektyvumą. Manoma, jog nėra vienos metodikos ar gydymo būdo, kuris būtų universalus ir priimtinas visiems autizmo atvejams. Efektyviausia, kai bendradarbiaujant specialistams bei dirbant su vaiku, ugdymo metodas parenkamas individualiai (P. Howlin, 1998). Tad pagrindinis dėmesys, kuriant ugdymo ar gydymo programas, turi būti skiriamas autizmo sutrikimą turinčių vaikų gyvenimo kokybei gerinti. Tik nereikia pamiršti, kad šių vaikų ugdymas yra sudėtingas ir ilgas procesas, kuris reikalauja daug pastangų, kad įgūdžiai ir įgytos žinios būtų praktiškai panaudojamos. Svarbiausia, atsižvelgus į jo resursus ir deficitus, pagal galimybes paruošti šiuos vaikus savarankiškam gyvenimui.

Darbas su autizmo sindromą turinčiais vaikais apima 4 pagrindines priemonių grupes:

1. Medicinines (gydymas vaistais, dietos, psichoterapija ir kt.).
2. Psichologines (apima autisto vaiko ištyrimą, jo įvertinimą, bendravimo skatinimą, sensorinių funkcijų lavinimą, emocinės pusiausvyros normalizavimą, baimių mažinimą, veiklos parinkimą, tinkamo elgesio modifikavimą, nustatomas suvokimo bei motorikos lygis, o taip pat pažinimo bei kalbinė veikla, intelektas, koordinacija).
3. Darbą su tėvais (svarbu įtraukti šeimos narius į ugdymo programą, konsultuoti, supažindinti juos su šiuo sutrikimu ir numatytu ugdymu bei panaudojant vidinius šeimos resursus ir specialistų bendradarbiavimą siekti problemų sprendimo ir vaiko ugdymo).
4. Pedagogines (pedagoginės ir psichologinės priemonės glaudžiai susijusios). Pedagoginio poveikio esmė yra grindžiama pagrindinių gyvenimo įgūdžių sudarymu (R. Ivoškuvienė, J. Balčiūnaitė, 2002), kurie yra ypač svarbūs šiems vaikams. Tai apima ir struktūruotą mokymą.

Struktūruotas mokymas - vienas iš autistiškų vaikų ugdymo metodų ir yra minimas daugelio autorių: S. Lesinskienės, L. Mikulėnaitės ir R. Ulevičiūtės, R. Ivoškuvienės ir J. Balčiūnaitės ir kt. Šiaurės Karolinoje sukurta ir plačiai naudojamos TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children) programos pagrindą sudaro individuali struktūruoto mokymo programa, skirta vaikams autistams ir turintiems komunikacijos sutrikimų. Ši programa lanksčiai ir konstruktyviai tenkina autistų ir jų šeimos

poreikius bei apima bendravimo įgūdžių formavimą, mokymo, elgesio reguliavimo ir socialinės adaptacijos sritis (D. Levitienė, 2005).

Pagrindinis struktūruoto autistų mokymo ypatumas yra tas, kad aiškiai pateikiama ji supančios aplinkos ir numatomos veiklos struktūra. Be to, siūloma taikyti vaikui suprantamą individualią veiklos schemą, kuri padėtų jam nuolat žinoti veiklos eigą ir trukmę. Ši schema turi aiškiai apibrėžti veiklos pabaigą bei įvardinti tolesnį užsiėmimą, taip sumažinant nerimą ir baimę (L. Mikulėnaitė, R. Ulevičiūtė, 2004).

- Fizinė aplinkos struktūra - autistiškiems vaikams pritaikyta tvarka bei veikimo erdvė (namai, klasė ir kt.), kurioje veiklos ribos yra aiškiai apibrėžtos. Pavyzdžiui, kambaryje pažymima aiški vaiko žaidimų vieta, paženklinta kilimėliu ar priklijuota juostele, o virtuvėje vaiko vietą prie stalo gali žymėti jo nuotrauka.
- Dienotvarkės struktūravimas - padės šiems vaikams geriau orientotis aplinkoje. Vaizdžiai pateikta dienotvarkė leis ne tik žinoti, bet ir matyti numatomą veiklą. Dienotvarkės gali būti daiktinės, paveikslėlių, nuotraukų, simbolių, rašytinės. Jas reiktų taikyti atsižvelgiant į negalios sudėtingumą. Pavyzdžiui, daiktinė dienotvarkė labiau tiktų mažiems ir sunkią kompleksinę negalią turintiems vaikams, o išmokus ją naudotis galima pereiti prie paveikslėlių ir simbolių dienotvarkės, bet svarbu, kad vaikas sugebėtų suvokti šiuos simbolius reiškiančius konkrečius žodžius ar daiktus, be to, simboliai gali būti ir puiki bendravimo priemonė.
- Konkrečios veiklos individualizavimas, kurios metu vaikas yra mažiau blaškomas, geriau susikaupia bei stengiasi atlikti užduotis, suvokti mokomąją medžiagą. Šių užsiėmimų metu taikoma ir individuali simbolių sistema. Jos pagalba autistiškas vaikas jausis saugiau naujose vietose ar situacijose, turėdamas pažįstamus ženklus ar simbolius. Pavyzdžiui, nuėjęs su tėveliais į kavinę, vaikas mažiau nerimaus, jei ant stalo prieš jį stovės nuotrauka ar simbolis, reiškiantis valgymo vietą.
- Vaizdinis – vizualinis užduočių pateikimas, kuris padės autistiškiems vaikams geriau suvokti visumą, o ne detales. Ši struktūra, kurios metu užduočiai atlikti naudojama konkreti vizualinė instrukcija (simbolių ar paveikslėlių pagalba). Pateikta vaizdinė medžiaga padeda labiau susikoncentruoti ir suvokti atskirų dalių ribas sudedant jas į visumą. Pavyzdžiui, jeigu simbolių kalba norėtume, jog vaikas

nušluostytą stalą, jie išsidėstytą štai kaip: paimk pašluostę, padėk ant stalo, judink pašluostę žemyn ir aukštyn ir t.t.

- Veiklų sekos laikymasis yra svarbus autistiškų vaikų ugdyme. Tad ugdytojui iš anksto, kad nebūtų keičiama numatyta veikla, reiktų apgalvoti veiklos struktūrą. Pavyzdžiui, ką ugdytiniui reiks daryti, kurioje vietoje žais ar dirbs, kokias užduotis atliks ir t.t. (L. Mikulėnaitė, R. Ulevičiūtė, 2004).

Be jau minėtų ugdymo būdų taip pat taikomi kiti ugdymo būdai ir mokymai, kurie sušvelnina sudėtingus šio sutrikimo požymius bei padeda geriau įsilieti į visuomenę. R. Ivoškuvienė J. Balčiūnaitės knygoje „Autistiškų vaikų ugdymas“ (2002, p. 86–128) išskiria ir kitus svarbius ugdymo parametrus. Tai:

Elgesio modifikavimas. Didelį dėmesį ugdant vaiką autistą turėtume skirti elgesio įvertinimui, išmatavimui ir modifikavimui, nes tai leidžia derinti įvairių specialistų veiklą. Svarbu, kad reikalavimai būtų vienodi – tai modifikavimo pagrindas. Nustačius vaiko elgesio pokyčius ir tai, kas juos įtakoja, galima sudaryti programą numatant aplinkybes, kai ugdytinis yra paklusnesnis, labiau susikoncentravęs, o tai padės išvengti saviagresijos protrūkių jiems dar neprasidėjus. Tad labai svarbu surasti tokį būdą, kuris padėtų sugrąžinti vaiką į normalų elgesį, o gal į ugdymo procesą įtraukti terapijos užsiėmimus (kasdienę terapiją, pavyzdžio terapiją, delfinų terapiją ir kt.).

Savitvarkos įgūdžių formavimas. Vaikas autistas yra nepajėgus planuoti savo veiklą, savarankiškai tvarkytis, nes nėra susiformavę būtini gyvenimo įgūdžiai (jis nemato visumos, o tik atskiras veiksmo dalis, kurių nesugeba pritaikyti naujoje situacijoje ir aplinkoje). Savitvarkos įgūdžių formavimo tikslas - padėti jiems tenkinti būtiniausius poreikius: valgyti, praustis, šukuotis, apsirengti, susitvarkyti tualete ir kt). Pradžioje šie visi įgūdžiai formuojami su suaugusiojo pagalba ir atliekant atskirus veiksmus, iš lėto pereinant prie vientiso veiksmo (pavyzdžiui, pradžioje mokosi apsirengti tik vieną drabužėlį, o vėliau ir visus reikalingus). Svarbu paskatinti vaiką už pastangas ir jo neskubinti.

Pažinimo veiklos ugdymas. Ugdant šiuos vaikus, taip pat stengiamasi ugdyti jų dėmesingumą ir pažinimo veiklą: mąstymą, suvokimą, atmintį. Ugdant dėmesingumą įvairiose vaiko veiklose, reikia skatinti jį susikaupti, nesiblaškyti, o daugiau dėmesio skirti vienai veiklai. Regimasis dėmesys lavinamas fiksuojant žvilgsnį, o taktiliniai ir kinesteziniai pojūčiai lavinami veikiant su įvairios faktūros medžiagomis. Mąstymo ugdymas pradedamas nuo vaizdinio veiksmingo mąstymo įgūdžių formavimo: vaikai lygina, rūšiuoja bei tapatina daiktus su paveikslėliais, grupuoja juos, tad ypač svarbu išmokyti lyginti ir atskirti tuos, kurie susiję su fiziologinių poreikių tenkinimu (pavyzdžiui, kas valgoma, o kas geriama). Kartu ugdomi savitvarkos įgūdžiai, gebėjimas grupuoti daiktus bei yra plečiamas žodynas ir kalbos supratimas.

Bendravimo ir kalbos ugdymas. Tai susiję su kalbos ir kalbėjimo mokymu bei elgesio modifikavimu. Pradžioje vaikas autistas gali bendrauti pasitelkęs fizinius judesius, vėliau simbolius bei paveikslėlius, o dar vėliau ir žodžius. Tad reikalinga vaikui tinkamai parinkti komunikacijos būdą, kurio pagalba jis mokytųsi perduoti norimą informaciją bei užmegzti ryšį. Bendravimui ugdyti tinka įvairūs darbai, piešimas drauge, vaidinimas, muzikos klausymas, dalyvavimas ritminiuose žaidimuose.

Bendrosios ir smulkiosios motorikos lavinimas. Kadangi vaikams, turintiems autizmo sindromą, sutrinka bet kokios veiklos programavimas, vadinasi, jie negeba programuoti ir motorinės veiklos. Šie vaikai nejaučia savo ir kito asmens kūno, jo dalių ar visumos, nes juos domina tik viena atskira kūno dalis. Tad juos mokoma pajauti atskiras kūno dalis bei visumą, programuoti judesius, išlaikyti pusiausvyrą, lavinamas vikrumas ir raumenų įtampa. Svarbu, kad vaikas neišsigąstų ir jaustųsi saugiai. Skatinamas ir smulkiosios motorikos judesių programavimas, kuris susijęs su rankų ir pirštų judesių koordinacija, vizualine – motorine koordinacija, mokėjimu kontroliuoti ir koordinuoti rankų ir pirštų judesius.

Žaidimo įgūdžių formavimas yra reikšmingas socialinei, emocinei, intelektinei vaiko tolimesnei raidai. Pagrindiniai žaidimo gebėjimų ugdymo būdai tinka ir autistiškiems vaikams. Šiuos vaikus sunku išmokyti žaisti: geriau sekasi žaisti, kai yra fizinis kontaktas, o sunkiau išmokyti siužetinių žaidimų ar jungti du skirtingus žaidimus į vieną (mašina ir lėlytė kartu). Jei pavyksta į žaidimą įtraukti kitus vaikus ar suaugusiuosius, tai ugdomi ir socialinės sąveikos įgūdžiai. Tai patvirtina ir N.Grinevičienė, kad žaidimas ne tik stimuliuoja vaiko augimą, skatina smalsumą, domėjimąsi (vėliau pereinantį į abstraktų mąstymą), bet žaidimo pagalba pagerėja kognityvinės, socialinės, fizinės veiklos įgūdžiai, lavinama kalba (N. Grinevičienė. 1999). I. Kaffemanienė (2000) pabrėžia diagnostines, ugdomąsias ir korekcines žaidimo funkcijas.

Muzikos pratybos svarbios autistiškiems vaikams bei padeda emociškai ir fiziškai atsipalaiduoti, įsitraukti į bendravimą su bendraamžiais. Anot M. ir Ch. Knill (1992), muzika gali būti net „lemiamas faktorius siekiant užmegzti kontaktą su vaiku“. (Plačiau apie muzikos reikšmę galima rasti šio skyriaus II dalyje „Meninis ugdymas“. Muzika)

A. Brazauskaitė teigia, jog visa meninė veikla įgalina komunikuoti, aktyviai pažinti, estetiškai pasitenkinti, koreguoti neišsivysčiusias psichomotorines ir psichofizines funkcijas, atspindėti emocijas, o tai ypač svarbu ir aktualu specialiųjų poreikių vaikų ugdyme (A. Brazauskaitė, 2001).

Autistiškiems vaikams puikiai galėtų pasitarnauti ir ugdymas etnochoreografija, kurioje gausu elgesį struktūruojančių, disciplinuojančių ir panašių elementų (pavyzdžiui, savo eilės išlaikymas, paklusimas žaidimo taisyklėms ir kt.), skatinančių pozityvaus elgesio formavimąsi.

Etnochoreografijos pagalba (šokiai, rateliai, žaidimai) galima motyvuoti vaikus bendrai veiklai, o ratelių bei šokių dainelių žodžiais bei mėgdžiojant judesius (pavyzdžiui, linelis dygsta, žydi ir kt.) lavinamas kalbos supratimas. Be to, bendrosio ir smulkiosios motorikos lavinimo bei taktilinės, vestibulinės, prioreceptinės sistemos ugdymo pavyzdžių taip pat gausu lietuvių etnochoreografijoje (plačiau žr. IV dalyje).

2.2. Meninis ugdymas

Menas - tai santykis su pasauliu, kitu žmogumi bei savuoju aš. Menas pajėgus šiuos santykius atskleisti, harmonizuoti, įprasminti, be to, jis padeda visapusiškai suvokti žmogų kaip prieštarinę, nuolat vientisumo siekiančią būtybę (A. Gaižutis, 1979). Meno paskirtis – „daryti prieinamą suvokimui subjektyvųjį jausmų pasaulį, prieššamonę“ (V. Matonis, 2000). Meno jėga skatinama dvasios branda, perteikiamos emocinės vertybės bei perduodamos pagrindinės meno funkcijos: „estetinio pasigėrėjimo, pažintinė, auklėjamoji, visuomeninė - organizuojamoji, psichoterapinė“ (A. Vilkėlienė 1998, p. 55). Anot autorės, „jos visos tarpusavyje yra susijusios ir papildydamos viena kitą, sudaro vieningą sistemą“.

Meninis ugdymas veda į dvasingumą ir humaniškumą ir yra kūrybiškumo pagrindas (V. Dzigelienė, 2002) bei vienas iš žmonių bendravimo būdų, padedantis ugdyti tvirtą charakterį ir vystyti intelektą (D. Sasnauskienė, 2003). Meninės veiklos sričių pagalba lavinamas erdvinis, loginis (matematinis), žodinis, garsinis pasaulio suvokimas bei formuojami judėjimo, bendravimo ir pažintiniai įgūdžiai, kurie labiausiai atitinka vaikų amžiaus ypatumus (V. Matonis, 2000).

Didelę reikšmę neįgalių vaikų ugdymui turi meninė veikla, kuri yra „prigimtinis žmogaus pasaulio pažinimo būdas, kuris kinta, keičiantis amžiaus tarpsniais vaiko vystymosi raidoje“ (D. Dašauskienė – Duž, 2002, p. 10). Pasak B. Lapinskienės (1998, p. 20), meninė veikla padeda jausmų ir intelekto pusiausvyrai, kuri svarbi kiekviename neįgalaus vaiko raidos etape“. Tai nuostabi galimybė psichologui ir auklėtojui per kūrybinę raišką atskleisti psichikos ir asmenybės sutrikimus bei parinkti priemones įvairiems meninės veiklos būdams. Nuo mokytojo sumanumo, komandos išradingumo priklauso, kiek neįgalūs vaikai sužinos, emociškai praturtės, pasirengs gyvenimui“. Šiai veiklai „...vaikus galima „pažadinti“ kasdien su jais bendraujant, sudarant laisvas emociogenines situacijas, bet pirmiausia privalome gerai pažinti ugdytinį: žinoti, kokia menine veikla galėtume jį sudominti, t.y. kokios vaiko joslės yra aktyviausios, į kurią meninę raišką – muzikos, teatro, dailės, šokio – nukreipti auklėtinio veiklą“ (N. Matiukienė, 1998, p. 27). Meno pagalba formuojamas ir dvasinis neįgalių vaikų pasaulis, atskleidžiami bei lavinami įvairūs gebėjimai, patiriamas džiaugsmas, išgyvenimai, pasitikėjimas savimi (V. Dzigelienė, 2002).

Anot L. Kačiušytės–Skramtai ir A. Brazauskaitės, išryškėja bendri humanistinio ugdymo principai: akcentuoti pozityvias vaiko galimybes, užtikrinti psichologiškai saugią, meninei raiškai motyvuojančią aplinką, suteikti per veiklą kūrybinį džiaugsmą ir malonumą.

Ugdymo procese pastebimi ir pagrindiniai meno terapijos bruožai. „Ilgavus“ vaiko pasitikėjimą, sukūrus tinkamą aplinką bei panaudojus pagalbines priemones (reikalui esant), per spontanišką vaiko raišką, jį motyvuojant siekiama:

1. Pažadinti vaiko emocijas, jas išreikšti, įvardyti, verbalizuoti. Tai padeda išvelgti vaiko problemas ir pamatyti, kada reikia pagalbos.
2. Išvesti iš tam tikros emocinės būsenos, mažinti įtampą, nerimą, agresiją.
3. Plėsti emocijų skalę, susivokti savo išgyvenimuose, pajauti kito žmogaus jausmus, jų išraiškos galimybes.
4. Skatinti vaiką išreikšti save, stiprinti savęs vertinimą.
5. Išvelgti ir pamatyti vaiko raidos problemas, kurias pedagogas čia pat gali koreguoti, švelninti (L. Kačiušytė–Skramtai, A. Brazauskaitė, 2003).

Atsižvelgus į tai galime tikėtis:

- bendrųjų gebėjimų ugdymo;
- kinestezinio lavėjimo;
- komunikacijos bei bendravimo skatinimo;
- pozityvaus elgesio formavimo;
- saviraiškos bei savivokos plėtotės;
- kūrybiškumo vystymosi;
- hedonistinio poveikio;
- palankesnės integracijos ir socializacijos.

Neįgaliųjų meninio ugdymo strateginėse nuostatose (Priedas Nr.3) teigiama, jog sudarydami sąlygas meninei saviraiškai, leisime optimaliai atsiskleisti neįgaliojo gabumams bei sugebėjimams, o tuo būdu, „sukuriamas sėkmingos veiklos ir judėjimo pirmyn džiaugsmas, akcentuojama ugdytinio pastangų kultūrinė vertė ir socialinė reikšmė“.

Manau, kad meninė veikla (dailė, poezija, teatras, muzika, choreografija), kurioje gausu teigiamų emocijų ir išgyvenimų, sensorinės stimuliacijos, komunikacijos užuomazgų ir t.t., galėtų būti viena optimaliausių priemonių pasiekti bei ugdyti autistiškus vaikus kuriems reikalingas sensorinių funkcijų skatinimas ir lavinimas, emocinės pusiausvyros normalizavimas, nerimo ir baimės mažinimas, tinkamo elgesio formavimas, o tai galima pasiekti per tinkamos veiklos

parinkimą.. Tokiu būdu jie dar labiau atsiskleis, ugdyt savarankiškumą, pratinsis bendrauti tarpusavyje ir su visuomene, o tai gerins jų socialinės integracijos procesą.

2.2.1. Dailė

Dailės užsiėmimai yra vienas iš aplinkos pažinimo būdų, kur dailės pedagogas žadina saviraišką, emocijas bei padeda vaikui atsiskleisti meninėje veikloje skatindamas jį pažinti aplinką, suvokti ir atspindėti piešinyje (A. Brazauskaitė, 2001). R. Kaffemanas mano, kad mokant neigalius vaikus reikia stengtis susieti žinias su konkrečiais vaizdiniais. Čia itin svarbus vaizdumo principas. Be to, reikia kiek galima daugiau bendrauti su vaiku, skatinant jį kalbėti (aktyviojo ir pasyviojo žodyno ugdymas), suvokti aplinką ir pasinaudojus multisensorinėmis priemonėmis kuo geriau pažinti ir suvokti save (R. Kaffemanas, 1997).

Autistiškiems vaikams tai galėtų būti vienas iš erdvinio suvokimo ugdymo būdų, nes „piešinys – vienas iš pirmųjų formos vaizdinio apibendrinimo būdų – turi didžiulę reikšmę vaiko erdviniam vaizdiniam lavinti“ (ten pat, p. 18). Dailė yra ir kaip komunikacijos priemonė - „neverbaliniu bendravimu grįstos tikro buvimo kartu sąlygos leidžia vizualiai, fizine išraiška ugdytiniui demonstruoti ugdytojo palankumą jam (...), o ugdytojas pradeda kurti šiltą emocinę atmosferą, kuri pradeda užmegzti Aš – Tu santyki“ (A. Vaitkevičienė, 2005, p. 52). Be to, tai galėtų būti emocinė išraiška bei simbolinis informacijos perdavimo būdas ir pan. Galbūt vaikai autistai dėl savo sunkios negalės ir nepasiekia vaizduojamųjų stadijų ir nesugebės piešti vartojant simbolius, bet jeigu vaikas pajėgus lavėti, tai mokytojas ar terapeutas turi ugdyti ir puoselėti šiuos gebėjimus. Vaikas nelavėja, jeigu darydamas nors kokias žymes, neturi sąlygų eksperimentuoti ir žaisti. Be to, ištraukus į veiklą, kurioje daromos žymės, vaiko dėmesys stiprėja, o šios veiklos svarbą liudija vaiko požiūris į užbaigtą piešinį. Piešimas šiems žmonėms yra galimybė, lavinant gebėjimą atvaizduoti, pradėti suvokti save pačius (J. K. Dubowski, 2004).

2.2.2. Poezija

Yra žinoma, kad žodis sukelia vienokias ar kitokias asociacijas, be to, veikia ir kaip garsų junginys, kuris pasižymi specifine vibracija. Pasak J. Sučylaitės, mes ne iš karto pažįstame šį jausmą, kurį sukelia garsų vibracija, tik patiriame pasekmę, kad esame paveikti. Jausmų, nerimo išsakymas padeda ir palengvina našta, kuri slegia, o tie, kurie geba raštu išsakyti mintis, tarytum išsilaisvina, patiria nuostabą, džiaugsmą, šilumos pojūtį. Tačiau būna ir emocijų pusiausvyros pablogėjimų, net agresijos padidėjimų tuo metu, kai sunkesni sielos ligoniai pradeda galvoti apie labiausiai juos traumavusią gyvenimo situaciją. Tada, po papildomų poezijos terapijos seansų, kai

buvo atrasti žodžiai jų jausmams išreikšti, emocijų būklė pagerėdavo, nes atgyjant jausmams atgyja noras bendrauti (J. Sučylaitė, 2002).

Šis procesas yra interaktinis, nes jame sąveikauja grožinės literatūros kūrinys (ištrauka), dalyviai ir poetinis terapeutas, kurio metu vyksta grožinės literatūros skaitymas ir refleksinis rašymas. Ugdomojo poezijos terapinio poveikio metu neįgalieji mažina emocinę įtampą, gerina bendravimą, didina pasitikėjimą, o tai padeda integruotis (J. Sučylaitė, 2005). Manau, kad tinkamai parinktus nesudėtingus tekstus, kurių pagalba galėtume įsijausti į ugdytinių išgyvenimus ir baimes, galėtume taikyti ir autistiškų (lengvos formos) vaikų ugdymui (grožinės literatūros skaitymas, vietoj refleksinio rašymo siūlyčiau teksto aptarimą). Tai skatintų juos bendrauti būnant vienoje erdvėje su kitais, formuotų pozityvų elgesį, eiliškumo sampratą, lavintų jų gebėjimą suvokti, įvardinti, išsakyti, apibendrinti, išreikšti savo jausmus bei pasidalyti iškilusiomis mintimis.

2.2.3. Teatras

„Pagrindinė dramos, teatro raiškos priemonė yra veiksmas, integruojantis pačius įvairiausias žmonijos kultūros pasiekimus, grindžiamus visų kūrybinių galių atskleidimu, visumine dvasine kultūra. Vaidyba – tiesioginis žmogaus pasidalijimas jausmais ir mintimis be tarpininkų. Ši komunikacinė sąveika – teatrinio meno esmė ir reiškimosi būdas – leidžia vykdyti pagrindinę svarbiausią ugdymo misiją: įtakoti visapusišką asmenybinį bei sociokultūrinį vaiko ir jaunuolio augimą“. Autorius mini, kad dirbant su sutrikusio intelekto vaikais sudėtinga atlikti kitų autorių pjeses dėl teksto žodžių įsiminimo. Tad sukuriamas toks scenarijus (pažįstant vaikus, žinant jų galimybes), kad vaikai gebėtų išmokti tekstus, o nekalbantys taip pat rastų savo vietą. Siužetas turi būti įdomusne tik žiūrovams, bet ir jiems patiems. Paliekama vieta pantomimai, improvizacijai. Repetacijos būna žaidimo forma ir kritika sakoma labai atsargiai. Labai svarbu nuoširdus bendravimas repetacijų metu. Ugdymas pasitelkiant dramą yra patrauklesnis, efektyvesnis, mokiniai tampa imlesni (A. Narauskas, 2002, p. 63-64).

Teatriniai žaidimai padeda vaikui išgyventi įvairias situacijas, leidžia patirti netikėtas emocijas, jausmus. Tai padeda geriau pažinti save ir kitus. Svarbu leisti vaikui pasijusti laisvam, nevaržomam ir reikšmingam, be to, reikia sukurti jaukią pasitikėjimo vienas kitu atmosferą. Tik tada vaikas nebijo būti ne toks kaip visi, nebijo atsiskleisti (D. Daškuvienė, 2003). Dėl sutrikusio autistų socialinio bendravimo būtų naudinga juos ugdyti teatrine veikla, kurioje nėra griežtų apibrėžtų normų, o yra vietos laisvai improvizacijai. Tad radus autizmo sindromą turintiems vaikams tinkamą vaidmenį ar vietą (nors ir atliekant jiems būdingus stereotipinius judesius) bei skatinant ir mokant juos mėgdžioti, galima pritaikyti scenarijų integruojant šiuos vaikus. Tokiu būdu jie galėtų pratintis būti šalia kitų, o tai gerintų jų bendravimo ir integravimo(si) kokybę.

2.2.4. Muzika

Muzika - viena iš meninio pažinimo formų, supanti žmogų nuo pat pirmųjų gyvenimo metų. Ji buvo puoselėjama visais laikais. Net nesistengiant suvokti jos esmės, buvo tenkinamasi tuo, kad ji suprantama betarpiškai, ir atsisakyta šį betarpišką supratimą suvokti abstrakčiai. Vadinasi, muzika visiškai kitaip negu kiti menai yra ne idėjų, o pačios valios kopija, kai idėjos yra valios objektiškumas. Štai kodėl muzikos poveikis yra daug galingesnis ir gilesnis už kitų menų poveikį: juk tie menai byloja tik apie šešėlius, o muzika – apie esmę (A. Schopenhaueris, 1995).

Muzika, anot S. Rapoporto, vadinama tiesioginio ir stipraus emocinio poveikio menu, žmogaus sielos veidrodžiu, betarpiška jausmų kalba. Ji atspindi ne gyvenimiškas emocijas, o patį gyvenimą ir atspindi jį daug giliau ir nuodugniau, negu tai gali padaryti paprastos emocijos (S. Rapoportas, 1997). Muzika pagal emocionalumą tarp meno šakų visuotinai pripažįstama pirmaujančia. L. Tolstojaus nuomone, muzika sugeba užkrėsti klausytoją, skaitytoją, žiūrovą tuo jausmu, kurį menininkas perteikia kūriniai, todėl muziką jis vadino „jausmų stenografija“, o per muzikos emocinio poveikio galią išvelgė humanistinę muzikos paskirties įgyvendinimo galimybę. Viduramžių arabų filosofas Al Farabis aiškindamas muzikos prigimtį atkreipė dėmesį ir į tai, kad muzika daro poveikį ne vien sielai, bet ir kūnui (V. Matonis, 1991). Tai viena pagrindinių meno rūšių, turinti didelį emocinį poveikį žmogui. Jos galimybės yra tris kartus didesnės negu literatūros bei penkis kartus didesnės negu vaizduojamojo meno. Taip teigia Z. Rinkevičius (1993, p.13-33), cituodamas V. Laidmė tyrimų rezultatus. Pasak C. Trevarthen, S. Malloch, „muzika yra neverbalinė emocijas perteikianti kalba, jausmo kokybės judėjimo išraiška...“. V. Aleksienė (2001) daro prielaidą, jog neįgaliam vaikui muzikinis bendravimas yra optimali priemonė, žadinanti neįgaliojo komunikacinį fenomeną – muzikinės emocinės raiškos poreikį bei gebėjimą, kuris skatintų bei aktyvintų motyvaciją bendravimui bei ugdymui.

Neįgalųjų asmenų muzikinis ugdymas – tai sritis, kuri ribojasi su muzikos terapija. „Muzikos terapija – tai sistemingas, tikslingai organizuojamas procesas, kurio metu muzikos terapeutas, kaip pokyčio priemonę naudojantis muzikos poveikį bei užsimezgusius tarpasmeninius santykius, padeda klientui palaikyti ar atgauti dvasinį sveikatingumą“ (K. Bruscia, 1998, p. 20).

Muzikos terapija grindžiama suvokimu, kad kiekvienas žmogus yra muzikali asmenybė ir kiekvienas (nepriklausomai nuo negalios) reaguoja į muziką ir geba kurti muzikinius ryšius. V. Aleksienės nuomone, muzikuoti su kitu asmeniu muzikos terapijoje tolygu bendrauti, taigi pasirengimas ar muzikiniai gabumai nėra būtini. Šioje veikloje kryptingai siekiama kurti situacijas, kuriose vaikas džiaugtųsi ir visateisiškai dalyvautų, kiek leidžia jo galimybių ribos, o specialistas naudoja psichologines išvalgas bei muziką kaip priemonę ar tarpininką, siekdamas

sudominti, pradžiuginti vaiką, motyvuoti bendrauti ir padėti jam ar jai plėtoti vidinius muzikinius bei bendro vystymosi resursus. Svarbu atsižvelgti į skirtingus vaiko specialiuosius poreikius bei tinkamai parinkti veiklą ir kūrinėlius, o muzikavimas saugioje kūrybiškoje aplinkoje skatins pozityvius vaiko sveikatos bei raidos pokyčius (V. Aleksienė, 2004).

Muzikos pratybos ypač svarbios autistiškiems vaikams, nes jos padeda atsipalaiduoti tiek fiziškai, tiek dvasiškai, įsitraukti į bendravimą ir pan. Per muzikos ugdymo pratybas ugdomas savojo „aš“ supratimas, kūno dalių pažinimas, motorika, kalbos suvokimas ir t.t. H. Ahonen – Eerikainen nurodo keletą muzikos funkcijų: „komunikacinę, neuro - fiziologinę, teorinio mokymosi, psichodinaminę“, o jos ypač svarbios asmenims, pasižymintiems autizmu (R. Ivoškuvienė, J. Balčiūnaitė, 2002, p.124).

2.2.5. Choreografija

Viena iš vaikui priimtinių veiklų yra choreografija, nes vaikui būdinga judėjimu, žaidimu, rateliais ar šokiais grindžiama veikla. Ši veikla bei procesas yra ugdymo forma, „...kai vaikui aktualioje veikloje taikant choreografinės raiškos priemones bei jų reikšmes, neapsiribojama vien tik vaikų judesių kokybės, diapazono, judėjimo patirties turtinimu (nauji judesiai, žingsniai ir t.t.) tinkamai organizuota šiame amžiaus tarpsnyje veikla yra vientiso asmenybės ugdymo dalis...“ (J. Kievišas, R. Gaučaitė, 2000, p. 75). Choreografija savitai veikia ir augančio žmogaus dvasinį brendimą, intelekto formavimąsi, kūrybingumą, pasaulėjautą bei pasaulėžiūrą. Čia puikiai tinka lietuvių liaudies choreografija – viena liaudies kūrybos šakų, kurioje žmogaus išgyvenimai, darbinės veiklos patirtis išreiškiami judesiais ir mimika (K. Poškaitis, 1992) bei remiasi originaliais lietuvių liaudies papročiais, tradicijomis (I. Bessmertnaja, 2003). O etnochoreografija apima platesnę sąvoką ir reiškia žanrą, kuriam būdinga judesio, muzikos, žodžio ir vaidybos sintezė (D. Urbanavičienė, 2000). Ši amžių sukaupta patirtis yra priimtina ir maloni vaikui bei daro ugdomąjį, komunikacinį, hedonistinį, kinestetinį poveikį, o kartu perduoda tradicijas.

Neįgaliųjų ugdymo procese lietuvių etnochoreografinė veikla yra mažai tyrinėta, daugiau domėtasi žaidimų, žaidinimų pritaikymu (I. Kaffemanienė ir I. Burneckienė (2001), N. Grinevičienė (1999), Z. Kontautienė (1978), M. Briedikytė (2004). Ji turėtų būti grindžiama ne judesių atlikimo kokybe ar grakštumu, o kaip viena iš ugdymo ir komunikavimo priemonių. M. ir Ch. Knill mano, jog šiems vaikams itin svarbu turėti kuo daugiau informacijos apie kūną ir jo ryšį tarp įvairių kūno dalių, kūno sąveiką su aplinka, erdve ir kitais asmenimis. Tai būdinga ir bendravimo problemų turintiems autistiškiems vaikams, kurie ne tik stokoja socialinės sąveikos, bet jiems būtina parama suvokiant ryšį tarp „Aš“ ir savojo kūno (M. ir Ch. Knill, 1992). (Plačiau apie tai žr. kitame skyriuje).

3. CHOREOGRAFIJOS IR ETNOCHOREOGRAFIJOS GALIMYBĖS UGDANT AUTISTIŠKUS VAIKUS

3.1. Choreografinė veikla

3.1.1. Judėjimas ir judesys

H. G. Gadameris (1997) pastebi, jog visa, kas gyva, turi poreikį judėti. Filosofijoje judėjimas apibūdinamas kaip vienas materijos atributų ir jos egzistavimo būdų, kuris apima visus gamtoje ir visuomenėje vykstančius procesus. Tad judėjimas gali lemti materijos ypatybes, struktūros organizaciją ir jos egzistavimo pobūdį (Filosofijos žodynas, 1975). Žmogaus poreikis judėti kyla iš jo prigimties. Visa sensorinė informacija yra perduodama per centrinę nervų sistemą (CNS), sudarytą iš smegenų ir stuburo stygos. Pavyzdžiui, akys išskiria šablonus šviesos, kurie yra registruojami tinklainėje ir informacija vėliau keliauja tolyn per optinį nervą į smegenis. Kinesteninė informacija iš sąnarių ir raumenų keliauja per nervus į stuburo stygą. Kiekviename sensoriniame nerve, sujungtame su CNS, yra atitinkamas motorinis nervas. Tokiu būdu, kiekvienam sensoriniam impulsui yra taipogi ir motorinis impulsas. To pasekoje, kiekvienam sensoriniam indėliui, kurį mes bet kada esam patyrę, turime motorinį atsaką, netgi jei mes išvis nejudame (B. Meekums, 2002). E. Matthiaso nuomone, medžiagų apykaita, kvėpavimas, maitinimas remiasi judėjimo principu, o tai lemia vientisos žmogaus darnios sistemos gyvybinę veiklą, sąveikaujant su aplinka. Slopinant jį, sutrinka medžiagų apykaita, sutrikdomas natūralus santykis su aplinka, o tai neigiamai veikia ne tik fizinę, bet ir dvasinę asmenybės raidą, nes kūno judesys yra vidinio gyvenimo išraiška. Be to, tai trukdo pasireikšti ir kitiems svarbiems faktoriams, tokiems kaip įtampa ir atsipalaidavimas, kuris verčia judėti mūsų raumenis. Tad poreikis judėti yra įgimtas, būtinas ir svarbus. Esant nuolatiniam šiam procesui galima „pereiti“ nuo nekoordinuoto, spontaniško judesio prie organizuoto, kryptingo judėjimo, kurios aukščiausia išraiškos forma yra natūrali judesių gracija (J. Laužikas, 1995).

Gracija – tai ypatinga žmogaus judesių savybė, apimanti jų lengvumą, gražumą, vikrumą, plastiškumą, ritmiškumą. „Tačiau ji neatsiejama ir nuo asmenybės dvasinio pasaulio. Vadinasi, judesių gracija yra kūno, sielos ir proto harmonijos išraiška (J. Kievišas, R. Gaučaitė, 2000, p. 74-75). Priešingą vaizdą aprašo E. Dissanayake (1999), kuri lankydamosi Šri Lankoje beveik visada identifikuodavo vakariečius per atstumą. Pavyzdžiui, dauguma vakariečių moterų atrodo nerangiai vilkėdamos sari, dėl jų gana paprastos laikysenos ir judesių, kurie buvo per daug valingi ir fragmentuoti. Anot autorės, kūno judesiai yra svarbi išraiškos priemonė socialiniame gyvenime, todėl tai, kaip mes „natūraliai“ judame, atspindi tai kuo mes esame individualiai ir kultūriškai. Tad judesio raiška yra puikus informacijos perdavimo būdas.

Judesys, judėjimas yra svarbus bei neatsiejamas nuo vaiko ir jo vystymosi. „Vaikui labai anksti išryškėja domėjimasis tiek aktyviais, tiek pasyviais judesiais. Jau pirmąjį gyvenimo mėnesį vaikas išreiškia domėjimąsi muzikos ritmu ir melodija. Tačiau jam prieinama tik nesudėtinga ritminė garsų kaita“ (M. H. Melnikov, 1987, p. 24-26). Jos pagalba galime lavinti ir vaiko judesius, bet tik tuomet, kai jie atliekami neverčiant, o sudominus bei paskatinus mažylį. Svarbu, kad pirmaisiais savo gyvenimo metais vaikas gautų pakankamai kalbinių ir muzikinių stimulų, kitaip, anot E. E. Gordono (1999), galima susilaukti neigiamų pasekmių, kurie atsilieptų tolimesniam mokymuisi. M ir Ch. Knill (1992) judesį sieja su komunikavimu, jų manymu, jog turint sunkumų valdyti savo judesius, vėliau gali iškilti sunkumų bendrauti, o tai sukels neužtikrintumą ar emocinius sutrikimus, kurie trukdys normaliam vaiko vystymuisi.

Augant vaikui keičiasi ir jo judesiai. Judesio ir jo atlikimo kaita bei reikšmė ir tobulinimosi galimybės priklauso nuo vaiko vystymosi, nuo jį supančios aplinkos bei organizuoto ugdymo. Tad aktuali, vientisa, visybiška judesių kaita, kai akcentuojama judesių raiška, kokybė, darna ir jų visuma, pamažu gali „peraugti“ ir į choreografinę veiklą, jeigu tam bus sudarytos palankios sąlygos.

3.1.2. Choreografija

„Choreografija – šokio menas, dažnai vadinamas „regimąja muzika“. Choreografinis vaizdas plėtojamas laike ir yra pavaldus tiems patiems ritmo dėsniams. Abu jie liudija be žodžių. Šokių judesiai gali būti nepaprastai išraiškingi, perteikiantys visą sudėtingą žmogaus jausmų gamą“ (S. Einikytė, 2003, p. 59).

Žmonių kūnai, pasak E. Dissanayake (1999, p. 120-121), yra iš vidaus komunikatyvūs bei išraiškingi. Kasdieniniai „natūralūs“ judesiai (vaikščiojimas, įsitempimas ir kt.) tampa fragmentiški, nepastebėti, o šokyje šie įprastiniai judesiai yra įvairiai modeliuojami, koordinuojami bei apibrėžiami. Jie, anot autorės, veda „į susikoncentravimą ir sąmoningumo pajutimą“, o šokis tuo būdu įgalina, kad ši interpretacija būtų pajaučiama „tarsi kažkas žymiai stipriau“ (ten pat, p. 123). Pavyzdžiui, šiaurės vakarų Zambijoje šokti kartu su grupe - reiškia dalyvauti didesnėje vienybėje. Tai atspindi Sigi šokis, kuriame dalyvauja tik vyrai, sustoję (pagal amžių) į eilutę, tarsi „tapdami kiekvienu atskiru stuburo slanksteliu ilgoje, sudėtinėje gyvatėje“. Kopalo šokėjai Brazilijoje juda nuo vieno namo prie kito, sujungdami skirtingus namus į erdvinę visumą ir tokiu būdu skatindami socialinį homogeniškumą (ten pat, p.253). Tad šokis išsprendžia bendrumo ir bendravimo bei bendradarbiavimo problemas, kurios svarbios žmonių santykių formavimuisi.

Bendravimas su kitais sudaro ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų gyvenimo esmę, tenkina socialinius poreikius, lemia jų augimo ir raidos sėkmę. Vaikas nesijaučia vienišas, geriau pažįsta

kitus žmones, geriau suvokia aplinkinį pasaulį (O. Monkevičienė, 1993). Bendravimo gebėjimų formavimasis, pasak V. Gevorgianienės (1999, p. 63), daug priklauso ir nuo „asmens komunikacinio potencialo, kuris formuojasi vaikystėje. (...). Svarbiausias vaikų visaverčio vystimosi faktorius, pagrindinė psichinį vystimąsi lemianti komunikatyvinė veikla, kurios pagrindą sudaro poreikis pažįstant kitus ir kitiems padedant pažinti save bei patirti kitų geranorišką dėmesį. Šito nepatirdami, vaikai labiau linksta į uždarumą, izoliuotumą ir susikoncentravimą, o tai neigiamai veikia vaiko asmenybės raidą. V. Gevorgianienė cituoja A. Ruzskajos eksperimentų tyrimus, kuriuose daroma prielaida, jog norėdami sudaryti „palankias sąlygas vaikų tarpusavio kontaktų plėtrai, suaugusieji turėtų tinkamai formuoti vaikų kontaktus“ bei organizuoti bendrą veiklą, skatinančią bendravimo gebėjimus (V. Gevorgianienė, 1999, p. 63-64). Šiam gebėjimui ugdyti tinka choreografinė veikla.

„Vaiko choreografinė veikla bei procesas – tai tokia ugdymo forma, kai, vaikui aktualioje veikloje taikant choreografinės raiškos priemones bei jų reikšmes, neapsiribojama vien tik vaikų judesių kokybės, diapazono, judėjimo patirties turinimu (nauji judesiai, žingsniai ir pan.). Tinkamai organizuojama šiame amžiaus tarpsnyje veikla yra vientiso asmenybės ugdymo dalis, padedanti pamatus judesių raiškos, jų meninės kokybės bei asmens choreografinės kultūros apskritai formavimuisi ir tolesnei plėtotei“ (J. Kievišas, R. Gaučaitė, 2000, p. 75-76). I. Bessmertnajos nuomone, choreografija taip pat ugdo vaiko dvasinį pasaulį, fizines ir kūrybines galias, padeda atskleisti ir tobulinti kritinį mąstymą. Be to, atsiveria puiki galimybė „ugdyti vaiko kinestetinį intelektą, suprasti įvairiausių rūšių šokio kalbą, įvairius šokio žanrus, pajusti estetizuoto judesio raiškos džiaugsmą“ (I. Bessmertnaja, 2003, p. 20). B. Akelaitienė (2003, p. 34) mano, jog šokis ugdo kūrybiškumą, savigarbą ir pagarbą kitiems bei padeda išsiugdyti vaikams gebėjimą kelti ir spręsti problemas, bendrauti ir bendradarbiauti. Šokis – priemonė judesiu išreikšti aplinkinio pasaulio įspūdžius ir paversti juos simboliais. Tai komunikacijos priemonė, kylanti iš žmogaus vidaus, iš sąmonės, atminties (A. Vilkelienė, 2005). „Neatsižvelgti į tai – vadinasi, neieškoti šokio teikiamų galimybių ugdyti asmenybę – pakančią, tolerantišką, gerbiančią save ir kitus“. Taigi, anot autorės, choreografija: puoselėja bendravimą ir bendradarbiavimą, stiprina moksleivių mokymosi motyvaciją, didina vaikų galimybes mokytis vienas iš kito, skatina nuolat tobulėti. S. Einikytės (2003, p. 33) nuomone, choreografinis ugdymas bus prasmingas, kai „sudėtingą kompleksą, aprėpiantį dalykines žinias, jų perteikimą ir šokio įgūdžių formavimą, sugebėsime susieti su mokinio norais, polinkiais, interesais, t.y. mokymosi motyvais“. Svarbiausia, pasak Jakavičiaus (1998), kad veikla skatintų keistis.

3. 2. Etnochoreografija ir ugdymas

3.2.1. Etnochoreografija

„Kiekviena tauta jungia savyje ir tam tikrą teritoriją su visomis savo fizinėmis, antropogeografinėmis ir kultūrinėmis ypatybėmis, atskira kalba, etninėmis temperamento ypatybėmis, istoriniu likimu, kultūrinėmis tradicijomis“ (S. Šalkauskis, 1989, p. 186). Šis sinkretizmas, pasak D. Urbanavičienės (2000, p. 11), atsispindėjo ir pirmųjų žmonių kūryboje bei buvo išreikštas ne tik kūrybinėje išraiškoje, bet ir platesne prasme, o tai atitiko to laiko žmonių mąstymą. „Pirmąjį žmonių kūryboje susiliejo kelios sferos: ekonominė, religinė, socialinė ir meninė. Tik vėliau iš šios sudėtingos visumos, atspindinčios sinkretišką pirmųjų žmogaus pasaulėžiūrą, palaipsniui išsirutuliojo, diferencijavosi religija, etika, mokslas, filosofija, teisė ir atskiros meninės saviraiškos formos – šokis, daina, pantomima, poezija”.

Manoma, jog šokiai, žaidimai, rateliai, apeiginiai judesiai užima gana svarbią dalį žmogaus gyvenime ir įgalina geresnę gyvenimo kokybę, užtikrintumą. Jie tampriai susiję su apeigomis, ritualais: atspindi virsmus žmogaus bei gamtos cikluose, siejami su reikšmingais įvykiais – gimimu, atgimimu ar mirtimi, skiriami žmonių ir gyvulių vaisingumui, žemės derlingumui. Tai matoma skirtingų kultūrų šokiuose, kurių gestai, pozos, judesiai ir judesių kokybė atspindi jų kasdieninių veiklų pobūdį. Pavyzdžiui, japonų šokyje atsispindi formalizuota hierarchinė, estetizuota gamta; Nigerijoje šokimas, daina ir pasakų sekimas yra pozityvumo atspindžiai, gyvenimą patvirtinantys procesai ir vertybės, kurie yra lyg priešnuodžiai negatyviai jėgai; tuo tarpu modernus amerikiečių šokis atskleidžia individualizuotą, ekshibicionistinę, fragmentuotą prigimtį (E. Dissanayake, 1999).

„Lietuvių liaudies kultūra yra amžių būvyje kurtų ir tobulintų vertybių visuma. Tai paprastų žmonių, tautos daugumos kultūra, besiskirianti nuo kitų visuomenės sluoksnių kultūros“ (R. Vasiliauskas, 2001, p. 9). Ji, anot autoriaus, formavosi natūralaus ūkio, sinkretinės, maginės religijos sąlygomis ir buvo glaudžiai persipynusi su papročiais, tradicijomis, religija ir dvasiniu suaugimu su žeme. Ši kultūra, pasak V. Ozolaitės (2002), svarbi ir brangi, nes tai grįžimas ir perimamumas savo šaknų, kuri įtvirtinta protėvių papročiuose, tradicijose.

Lietuvių etnochoreografija su jai būdinga judesio, muzikos, žodžio ir vaidybos sinteze (D. Urbanavičienė, 2000) buvo neatsiejama žmonių gyvenimo būdo dalis, kuri siejosi tiek su darbine, tiek su apeigine, tiek su pasilinksminimų veikla. Tai patvirtina įvairūs rašytiniai šaltiniai. Pavyzdžiui, apie lietuvių pomėgį žaisti ir šokti apeigų metu (per laidotuves) rašoma IX amžiaus Vulfstano kelionės ataskaitoje; „velniškus“ šokius aprašo Kartuzionas (J. Lingys, 1955); Otto Glagau knygoje „Lietuvinkai“ rašo: „Jei nėra muzikos, tai lietuvininkės nesuka sau galvos, kuo ją pakeisti: tada jos pačios dainuoja šokdamos“ (O. Glagau, 1970, p. 237). Ši amžių sukaupta patirtis ir išreikšta judesiu buvo svarbi ne tik suaugusiems, bet ir vaikams.

Nuo pat gimimo vaiką lydėjo tradicinė liaudies kūryba, o su ja ir pirmosios žinios apie supančius žmones, daiktus, aplinkinį pasaulį. Tai buvo natūrali, o kartu ir svarbi auklėjimo

priemonė, daugeliu aspektų atstojusi šiandieninę mokyklą, kurioje persipina ir dera grožio, dorovės, pažinimo periodai, sukurdami harmoningą universalumą (V. Šatkauskienė, 1989). Tai patvirtina ir R. Vasiliauskas (2001, p. 10), kuris teigia: „Liaudies pedagogika yra istoriškai medžiaginės ir dvasinės kultūros pagrindu tautoje susiformavusi ugdymo žinių, pažiūrų, patyrimo, idealų tyrimo sritis, orientuota į tradicinių vertybių tęstinumą ir glaudžiai susijusi su ugdymo praktika“. Be to, pasak autoriaus, liaudies pedagogika neatsiejama liaudies kultūros dalis, kaip ugdymas neatsiejamas nuo liaudies gyvenimo būdo ir kasdieninio gyvenimo praktikos. Tad kultūra su ugdymu glaudžiai susijusi. Etnochoreografija būdama lietuvių kultūros dalimi yra taip pat svarbi ugdymo dalis, nes ji priimtina ir maloni vaikui bei daro ugdomąjį, hedonistinį, kinestetinį poveikį, o kartu puoselėja tautines savybes ir perduoda tradicijas.

3.2.2. Etnochoreografija ugdymosi procese

Viena folkloro funkcijų – visapusiškai lavinti jaunąją kartą, ugdyti gyvybingą, jautrą, mylintį, gražų, dorą, kūrybišką žmogų. Tad pažintis su liaudies kūryba turi atitikti ir vaiko amžių, jo sąmoningumą, galimybes bei polinkius. To moko, anot V. Šatkauskienės (1989), ir šiandieninė pedagogika.

Folklore išryškėjęs sinkretiškumo principas, šokiuose jis pasireiškia kaip muzikos ir judesio sintezė. Kartais net sunku nusakyti, kur baigiama žaisti, o kur pradama šokti. Šokamojo folkloro savitumas slypi pačioje kūrybos tematikoje: jaunimo ir meilės; visuomenės santykių; gamtos; darbo. Ypač svarbus vaidmuo tenka liaudies choreografijos atlikimui, manierai, tarpusavio bendravimui, kuriai susiformuoti turėjo įtakos „charakteris ir bendravimo būdas tų, kurie tą choreografiją kūrė“. Visa liaudies choreografija remiasi pagarbiu bendravimu, paprastais judesiais, jose nėra grubumo, ryškaus temperamento. „Tai leidžia suvokti tautos mąstymo savybes, atskleidžia šokio psichologiją-lietuviai visada šokdavo tik būryje ir beveik visada susikibę su kaimynu“ (L. Kisieliene, 2003, p.69-71). Lietuvių tautiškumo palaikymui bei tradicijų perdavimui per šokamąjį folklorą pritaria I. Bessmertnaja (2003), kurios manymu, tokiu būdu puoselėjamos giluminės kultūros šaknys, padeda suprasti tautiškumą, tradicijas, o tai sudaro mūsų tautos bendrosios kultūros raidos dalį.

Lietuvių liaudies šokiai nėra techniškai sudėtingi, choreografiniai judesiai paprasti, nesudėtingi ir jų deriniai šokyje, o tai nereikalauja specialaus pasiruošimo. Tad ši veikla nėra sunki vaikui. Šokant susidaro palankios sąlygos siekti judesio, choreografinio ugdymo kokybės: „taisytinos kūno laikysenos, judesių grakštumo, koordinacijos, ritmiškumo. Tačiau panaši visybiška sistemos kaita galima remiantis nuoseklia choreografinių žinių bei įgūdžių sistema, atitinkančia vaiko brandos pokyčius“ (J. Kievišas, R. Gaučaitė, 2000, p. 82).

Vystant kūrybinius vaiko pradus ypač svarbu suvokti tradicijos ir improvizacijos sąryšį folklore. Etnochoreografijoje tai galima išvelgti žaidimuose, kurie yra vieni iš universaliausių auklėjimo priemonių, padedantys ugdyti įvairias dvasines bei fizines vaiko asmenybės savybes, be to, tai - nevienalytė liaudies kūrybos sritis, kur sunku nubrėžti ribą tarp tikrojo žaidimo ir sportinių varžybų ir pan; judrūs – vaidybiniai žaidimai susieja fizinius ir dvasinius veiklos pradus ir ugdo vikrumą, kūrybingumą; žaidimuose – rateliuose ryškus choreografinis pradas (apčiuopiami šokio elementai), kuris yra gera šokimo bei dainavimo įgūdžių ugdymui pradžia, vystomas ritmo pojūtis, judesių koordinacija, be to, juose yra nemažai bendravimo elementų, kurie ugdo komunikavimą, imitavimo elementų, kurie padeda vaikui mokytis improvizuoti, judėti tiek individualiai, tiek kūrybiškai (V. Šatkauskienė, 1989). Kurdami vaikai atsipalaiduoja, pamiršta įtampą, baimę, o tai leidžia suvokti, pasak R. Prokurotienės (2003, p. 67), jog „visi vaikai gali šokti, tik svarbu deramai harmonizuoti mokymą ir mokymąsi ...“ Autistiškiems ir sutrikusio intelekto vaikams, pasak S. D. Nocero (1979), liaudies dainų, žaidimų, ir šokių mokėjimas, elementarus grojimo įgūdžiai padėtų sėkmingiau gyventi visuomenėje.

3.3. Etnochoreografija autistiškų vaikų ugdymui

3.3.1. Autistiškų vaikų ugdymas judesiu

Autistiškiems vaikams (kaip ir visiems sutrikusio intelekto vaikams) sunkiau sekasi bendrauti, apibendrinti, sukaupti dėmesį, todėl mokomąją medžiagą reikia konkretizuoti, išdėstyti po truputį, įtraukti kuo daugiau receptorių, lavinti klausą ir vaizduotę, o visa tai galima sieti su muzika, daile ar šokiu. Tai ne tik neįgaliųjų integracija, bet ir meno priemonių tarpusavio sąveika (A. Vilkelienė, 2003).

Bendravimo gebėjimų ugdymas autizmo sindromą turintiems vaikams yra svarbus, nes sutrikęs jų socialinis bendravimas. Autistai kitaip suvokia tikrovę negu kiti. Tokie žmonės negali patys užmegzti kontakto arba jį priimti, o vietoj to pasineria savame pasaulyje. Tad pradėti bendrauti, vaiką galima skatinti naudojant fizinius judesius, pvz., siekti daikto suaugusiojo ranka ar pan. Labiau skatinti ir plėtoti galime pasitelkę bendrus buitines darbus, bendrą piešimą ir dalyvavimą ritminiuose žaidimuose (R. Ivoškuvienė, J. Balčiūnaitė, 2002). Komunikavimo proceso efektyvumo galima siekti garsais ir judesiais, kurio metu: vaikas geriau ima suvokti savąjį „Aš“, atkartodamas vaiko garsą ar judesį pedagogas gali tiesiogiai pajauti vaiko būseną; tuo būdu ugdytinis pajunta, kad sugeba veikti savarankiškai ir gali turėti įtakos kitam žmogui; atsiranda tarpusavio pasitikėjimas ir emocijose aplinkoje vaikas tampa suinteresuotas išreikšti save kuo įvairesniais būdais; remiantis emociniu komunikaciniu ryšiu kyla pasididžiavimo, pasitikėjimo savimi jausmas (J. Šinkūnienė,

2005). Šie užsiėmimai ramina, padeda susikaupti, suteikia naujos judesių patirties. Bendravimo ir bendruomeniškumo užuomazgų gausu šokyje, ratelyje ar muzikiniame žaidime, kurių elementai motyvuoja autistiškus vaikus bendrai veiklai ir būnant bendroje erdvėje.

Kalbos plėtotei ir ugdymui svarbus *ritmas* ir jo daryba. „Ritmas – tai fundamentalus fizinis ir dvasinis veiksnys, gamtos ir kultūros giminystės pagrindas, kuris leidžia persitvarkyti individo instinktams pagal atitinkamus sąmonės reikalavimus, skiepija individui jo paties kūno pajutimą ir talkina komunikacijai, bendravimui su žmonėmis, paryškina asmenybės psichinę pusiausvyrą“. Ritmo ugdymui, pasak autorės, geriausi pagalbininkai – žodis ir judesys. Jie padeda greičiau pajusti verčių santykius, laiko pulsą (L. Kiselienė, 2001, p. 35-36). Daugelis autistiškų vaikų pasižymi ritmo suvokimo problemomis, yra nepalaužiamai įsigilinę į savo ritmą. Jeigu vaiką verstume prisitaikyti prie mūsų siūlomo ritmo, M. ir Ch. Knill (1992, p. 25–26) nuomone, rezultatas būtų priešingas. „Pradiniame etape reikia duoti galimybę linguotis savo ritmu ir tik vėliau, kai programos muzikinė struktūra tampa pažįstama, tai padrąsina moksleivį ir paskatina pritaikyti savo ritmą prie įrašyto į magnetofono juostą ritmo“. Tam susidaro palankios sąlygos per šokio mokymą, nes svarbu ne tik lavinti vaiko klausos organus, bet ir išmokyti valdyti savo kūno judesius ir derinti su dainuojamu tekstu, vienodo tempo pajautimu bei judesių atlikimą kartu.

Vaikai autistai turi neadekvataus *elgesio* požymių. Pavyzdžiui, sutrikęs socialinis elgesys: vieni autistai vaikai neieško kontaktų su kitais, o kiti bando užmegzti santykius, tačiau negeba jų išlaikyti. „Dažni ir stereotipiniai judesiai, neįprastos baimės, keistas maisto pasirinkimas (...). Jų žaidimai pasižymi stereotipiškumu, pasikartojimu, vienodumu, imitavimo ir pamėgdžiojimo stoka. Augdami šie vaikai išsiskiria nepasitenkinimo ir pykčio priepuoliais“ (L. Mikulėnaitė, R. Ulevičiūtė, 2004, p. 17). Manau, kad kontroliuojant šį elgesį gali padėti ritmingi pratimai (ritminis plojimas ar kiti ritminiai judesiai) arba judesių koordinavimas, atliekant tikslingus judesius. Be to, lietuvių liaudies choreografijoje yra numatytos ratelio/šokio taisyklės ar eiliškumo suvokimas, kuris lavina ir kartu „įpareigoja“ autistiškų vaikų pozityvų elgesį.

Autistiškiems vaikams dažnai būna sutrikusi sensorinė sistema, kuri yra pagrindinė siūbavimo, sukimosi, plojimo rankomis priežastis. Autizmo atveju sutrinka įvairios sensorinės sistemos, pradedant taktiline – kinestezine ir baigiant girdimaisiais bei regimaisiais suvokimais. *Taktilinė sistema* suteikia mums informaciją per lietimą, o ši disfunkcija gali pasireikšti hiperjautrumu ir hipojautrumu. Šie vaikai atsisako valgyti tam tikrą maistą, vengia būti liečiami ir pan. Lietimas yra svarbus vaiko vystymosi faktorius (L. Mikulėnaitė, R. Ulevičiūtė, 2004). „Medikai įrodė, jog vaiko sveikatai nepaprastai didelę reikšmę turi teigiami prisilietimai, įvairūs paglostymai, apkabinimai išreikšti tam tikrais judesiais. Jie ypač svarbūs tiek fiziniam, tiek psichiniam vaiko vystymuisi (...). Tyrimų išvadose teigiama, jog tie vaikai, kurie yra nuolat glostomi

ir myluojami serga žymiai mažiau nei tie, kurie to negauna“ (D. Juodzevičienė, 2001, p. 20). Per mamos apkabinimą kūdikis „suvokia“ aiškias ribas bei supranta ir atskiria „aš“ ir „ne aš“. Kūdikis, negaunantis adekvataus mamos apkabinimo, gali pajaušti vieną iš keturių „neįtikėtinų rūpesčių“, M. H. Melnikovas (1987, p. 24-26) įvardintų kaip: „subyrėjimas į gabalėlius“; „amžinas kritimas“; „neturėjimas sąryšio su kūnu“; „orientacijos neturėjimas“. Taktilinę disfunkciją gali mažinti motyvuoti netikėti judesiai (prisiliečiant, apsikabinant), kurių gausu etnochoreografijoje.

Vestibiulinė sistema reguliuoja raumenų tonusą, pusiausvyrą, koordinaciją, o tai padeda išlaikyti tinkamą kūno padėtį. Vestibiulinę sistemą stimuliuoja masažas, šokinėjimas, lipimas, supimasis, aktyvūs žaidimai ir kiti judesiai. Propriocepcinė sistema reguliuoja judesių planavimą, kaitą, seką, suteikia informaciją apie raumenis, raiščius ir sąnarius. Proprioceptinį jausmą stimuliuoja spaudimas, tempimas, kamuolio gaudymas, katučių plojimas ir pan. (L. Mikulėnaitė, R. Ulevičiūtė, 2004).

Kūno suvokimas. Dauguma autistų vaikų turi iškraipytą savo kūno vaizdą, tad jiems iškyla sunkumų jį suvokti. O tai ypač reikalinga motoriniams įgūdžiams lavinti: žinoti kaip vadinasi kūno dalys ir ką jos daro, jausti, kad kūnas turi vidurinę liniją ir dvi puses (svarbu skiriant dešinę ir kairę pusę). „Motorikos raida eina į priekį žingsnis po žingsnio. Kiekvienam naujam etapui svarbus prieš tai buvęs. Gulint ant pilvo, velkant, ridenantis, sėdint, šliaužiant, einant, bėgant, šokinėjant, šokant, sukiojantis, linguojant, judant įvairiais paviršiais bei įvairiomis kryptimis, atskiros dalys pamažu jungiasi į vieną motoriką“ (A. Bakk, K. Grunewald, 1997, p. 248–249). Pratimų negalima atlikti mechaniškai, juos reikia gerai išaiškinti, panaudojant savo balsą, kad būtų galima sukonzentruoti vaiko dėmesį, išlaikyti atidumą ir sudaryti tokią atmosferą, kurioje vaikas pradeda numatyti būsimus judesius, veiksmus, nes priešingu atveju bus tuomet dar labiau silpninamas ir taip jau blogas kūno pažinimas. Be to, pratimai gali būti palydėti muzika ar, anot M. ir Ch. Knill (1992, p. 8), „pratimas tampa lengvesnis, kai mokytojas spalvingai, išraiškingai, melodingai kalba, arba, vadovaudamas pratimui, dainuoja.“ Lietuvių etnochoreografijoje šokiuose, rateliuose, muzikiniuose žaidimuose yra dauguma išvardintų elementų. Tad pramokus tam tikrų elementų bei tinkamai sujungus galima sudaryti programėlę (apie autistiškų vaikų kūno pažinimą žr. M. ir Ch. Knill) ar vieną nedidelį kūrinėlį, ar tiesiog pritaikyti autentišką lietuvių etnochoreografijos šokio/ratelio variantą.

Mėgdžiojimas yra vienas iš svarbiausių vaikų mokymosi būdų, mokant atlikti tikslingus judesius. Tačiau tai sudėtinga autistiškiems vaikams, kuriems sunku sutelkti dėmesį į kitą asmenį ir į jo atliekamus veiksmus. Pavyzdžiui, mokant vaiką ploti ir norint, kad jis mėgdžiotų, specialistui būtina skatinti jį reaguoti į suaugusiojo plojimą. Pradžioje mėgdžiojamos lengvos užduotys, vėliau jos sunkinamos. Mėgdžiojimas, imitavimas, improvizavimas ugdo šių vaikų

kūrybiškumą (R. Ivoškuvienė, J. Balčiūnaitė, 2002). „Tik gerai įvaldžius imitavimo „mechanizmą“ galima išmokyti įvairių motorinių, kognityvinių, bendravimo, emocinių įgūdžių – priemonių saviraiškos. Neįgalus vaikas gali imituoti betarpiškai suvokdamas ir atkurdamas arba atsimindamas jau daug kartų girdėtus garsus ar matytus judesius“ (V. Aleksienė, 2005, p. 94). Improvizavimas, pantomima, šokis ir kiti bendravimo ir tarpusavio ryšio pratimai padeda „ugdyti ir suvokti kitus bei peržengti savojo „Aš“ ribas“ (A. Bakk, K. Grunewald, 1997, p. 257).

Dėmesingumas, kurio stokoja vaikai autistai ugdomas taip pat judesiu. Žaidimuose, žaidinimuose, muzikinėje veikloje nuolatos skatinama susikaupti ir daugiau dėmesio skirti bendrai veiklai su vaikais ar suaugusiais. Glaustas ir tikslus veiksmų komentavimas atkreipia vaiko dėmesį į tai, ką jis daro. Dažniausias dėmesio palaikymo būdas yra emocionalus vaiko skatinimas, pvz., „puiku“, „šauku“ ir t.t. bei bendrų veiksmų atlikimo glaustos „komandos“. Manau, jog liaudies choreografijos judesiuose, tiek juos palydinčių dainelių žodžiuose yra veiksmų, kurie lavintų dėmesingumą.

Žaidimo įgūdžiai svarbūs ir reikalingi neįgaliems vaikams. „Grupinių žaidimų turinys ir esmė – bendro tikslo siekimas, atliekant keletą užduočių, reikalaujančių individualių sugebėjimų ir iniciatyvos. Ugdymo bei terapine prasme jie reikšmingi kaip tarpininkai tarp vaiko vystymosi ir jo socializacijos“ (V. Aleksienė, 1998, p. 8). Autistiškiems vaikams žaidimo įgūdžiai formuojasi pamažu, nes šiuos vaikus sunku išmokyti žaisti. Jiems būdingi daugiau „stereotipiniai“ žaidimai. Jiems lengviau sekasi žaisti tuos žaidimus, kuriuose yra fizinis kontaktas, o sunkiau sekasi veikla, kurioje reikia įtraukti kitą vaiką į žaidimą. Skatinti žaidimo įgūdžių formavimą gali judrieji žaidimai, rateliai ir kt. (R. Ivoškuvienė, J. Balčiūnaitė, 2002). Žaidimo įgūdžiai padėtų vaikams emociškai, fiziškai, intelektualiai ir tai gerintų bendravimą ir bendradarbiavimą, geresnes integravimosi galimybes.

3.3.2. Šokis autistiškų vaikų ugdyme

„S. Langer, H. Garneris teigia, kad šokio kūryba yra jausmų, vidinės patirties išraiška išorine, regima forma, t.y. tos formos kūrimas (...). Šokio gebėjimai – tai gebėjimai išreikšti visus šokio formos elementus (erdvę, laiką, jėgą, dinamiką) ir susieti juos į prasmingą visumą“. Šokio patirties neturėjimas ar neigiamas požiūris žlugdo pasitikėjimo jausmą, slopina norą kurti, reikštis šokio priemonėmis, o kurdamas vaikas tyrinėja šokio raiškos priemonių ypatumus, susieja juos su gyvenimo patirtimi ir išreiškia naujomis formomis, kurias išgyvena ir suvokia (B. Banevičiūtė–Ališauskienė, 2004, p. 17-18).

Šokis svarbus neįgaliųjų vaikų ugdymui, nes jis perteikia išgyvenimus, lavina erdvinį šių vaikų suvokimą, ugdo bendravimą ir kūrybiškumą. I. Mažeikienės (1998) nuomone, šokis,

žaidimas yra svarbi veikla, kurios improvizuojamais judesiais neigaliems vaikams padedama lavinti erdvinį ugdytinių suvokimą, ugdo draugiškumą ir kūrybiškumą. Taip pat, anot L.Saunorienės (2002), tai galimybė šių vaikų saviraiškai, padeda jiems išgyventi grožį, judesių kultūrą, asmens estetinį skonį, siekti savitvartos.

Autistiški vaikai „įvedami“ į šokį palaipsniui, o ši veikla turėtų būti įtraukta į jų dienotvarkę. Pradžioje ugdytojo pagalba atliekami pasyvūs judesiai, kurie yra persipynę su šokio elementais: supamos rankos, kilnojamos kojos ir pan. Vaikai pajutę judesius, nors fiziškai dar nereaguoja į juos, pamažu pradeda sukcentruoti dėmesį bei sekti tai, kas vyksta. Vėliau veikla keičiama ekspresyviais judesiais, kurie atspindi mintis, jausmus, nuotaiką bei padeda vaikui įgyti pasitikėjimo jausmą, pagerina erdvės jutimą ir galimybę veikti visiems kartu. Šokant vyksta nevalingas „masažas“, kuris mažina stresą ir nerimą, o stereotipiniai judesiai tampa funkciniais. Be to, vaikai pratinami prie normalios taktilinės stimuliacijos. Šokis padeda suvokti kūno dalis (atskiros kūno dalys gali atlikti įvairius veiksmus), o judesiai padeda vaikui suprasti santykius (kuo veikiamas), skatina erdvės suvokimą (kur judame), dinamiškumo jausmą (kaip judame), moko prisitaikyti (prie šokio taisyklių, prie kito asmens), moko mėgdžioti ir kartoti judesius.

Mokant šokti turi būti aiški pradžia, vidurys ir pabaiga. Pradžioje vaikas įtraukiamas į grupinius šokius, nes stebint ugdomi gebėjimas save identifikuoti. Tad šokiai pradžioje gali būti atliekami nesusikabinus, o vėliau ir susikabinus, tai skatins vaikų bendravimą (R. Ivoškuvienė, J. Balčiūnaitė, 2002).

Ugdant autistiškus vaikus išskyla svarbus uždavinys naują situaciją vaikui reikia paaiškinti naujais veiksmais, kuriuos jis sutiktų priimti. Be to, užduotis turi būti maloni ir patraukli vaikui, kad šis nugalėtų paties sugalvotus jos vykdymo būdus. Tik „įgavus“ ugdytinio pasitikėjimą, „užtikrinus“ padėtį - sužadinamas vaiko atidumas. Tad, anot M. ir Ch. Knill (2002) būtina:

- pažinti savo ugdytinį;
- gerbti atstumą, kurį vaikas išlaiko tarp savęs ir kitų. Rekomenduojama prie jo prieiti palaipsniui ir pamažu;
- įsiklausyti ir įsigilinti į vaiko siūlomą ritmą;
- siūlyti nesudėtingus judesius, kurie pakeistų mechaniškus šių vaikų judesius;
- struktūruoti programą;

Šokis ir judesys ne tik ugdo, bet „saikingas fizinis krūvis teigiamai veikia savijautą, mažina nervinę įtampą. Muzikinis ritmas skatina vaiko psichinį vystimąsi. Taip šokis atlieka terapinę ir socializuojančią misiją“ (L. Saunorienė, 2002, p. 82).

Šokis yra lydimas muzikos, kuri tinkamai parinkta taip pat turi įtakos sveikatos gerinimui. Nustatyta, kad muzikos terapijos poveikis žmogaus psichinei būklei yra daugiareikšmis,

nes patiriama: atkuriamoji, aktyvinamoji, reabilitacinė, raminamoji, migdomoji ir vertybių orientacijų kaitos būseną (L. Radzevičienė, D. Straškienė, 2003); (Plačiau apie muzikos poveikį ir terapiją Lietuvoje, V. Aleksienė, 2004, <http://www.lumta.elnet.it/Straipsniai/straipsnia.htm>; <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/99/5/5muzter.html>.) .

Šokį ar ratelį dažnai lydi dainuojamas tekstas, kuris taip pat daro savo poveikį. „Daina mintis ir emocijas perteikia koncentruotai. Vaikas gali susitapatinti su dainos žodžiais ar nujaučiamomis emocijomis. Dainos idėja persmelkia vaiko sąmonę ir padeda suvokti naujas sąvokas ar idėjas ir jas išreikšti sakytine kalba. Dainavimas gali skatinti grupinę veiklą ir bendravimo įgūdžius, taip pat – intymiausių jausmų (meilės, neapykantos, nuoskaudos ir kt.) atskleidimą“ (V. Aleksienė, 1998, p. 44).

Tikslingi, motyvuoti judesiai ar choreografiniai deriniai gali padėti vaikams terapiškai, t.y. atsipalaiduoti, išreikšti susikaupusias emocijas, išsilaisvinti iš įvairių baimių ir pan. „Pasitelkdami muziką, judesį, (...), žaidimą, skatinkite vaikus minti ir spėti „emocines mįsles“. Vaikai jiems suprantamų veikėjų vaidmeniu galėtų išreikšti susirūpinimą, džiugesį, nerimą, baimę (baubus, pabaisas) ir pan.“ (L. Kačiušytė–Skramtai, A. Brazauskaitė, 2003, p. 207). Tad ši terapinė pusė gali būti veiksminga, padedanti vaikams autistams labiau susikoncentruoti ar atsipalaiduoti, o nuolat stebėdamas, pedagogas stengsis išsiaiškinti kaip vaikas reaguoja į tam tikrus muzikos (ir/arba judesio) elementus, atrasti resursus ir galimybių ribas, suvokti kiekvieną priežasties – pasekmės ryšį, atsirandantį improvizacinėje situacijoje. V. Aleksienės (2005, p. 83) nuomone: „ugdytojas padeda vaikui tiek, kad jų „pokalbis“ skambėtų prasmingai“.

Ugdant autistiškus vaikus, svarbu parinkti kiekvienam tinkamą ir jį stimuliuojantį užsiėmimą. Domiuosi lietuvių etnochoreografija ir manau, kad ši amžių sukaupta patirtis, nušlifluota ir nugludinta mūsų senolių, yra neįkainojama išsaugota vertybė, kurią tikslingai panaudojus galima ugdyti autistiškus vaikus. Galbūt tai nebus veiksminga ir taikytina visiems auizmo sindromą turintiems vaikams, nes nėra tokio ugdymo metodo, kuris padėtų vienodai visiems vaikams autistams, bet daugumai tai bus puiki bendravimą ir ugdymą skatinanti galimybė.

Išstudijavus literatūrą¹ pastebėta, kad lietuvių etnochoreografijos taikymo galimybės (ypač rateliai ir šokiai) šių vaikų ugdymui moksliskai netyrinėtos. Labiau domėtasi žaidimų, žaidinimų pritaikymu. Apie juos rašė: I. Kaffemanienė, I. Burneckienė (2001), N. Grinevičienė

¹ R.Ivoškuvienė, J.Balčiūnaitė „Autistiškų vaikų ugdymas“, L.Mikulėnaitė, R.Ulevičiūtė „Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas“, S.Lesinskienė „Vaikystės autizmo diagnostikos ir gydymo principai“, „Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas“ M.Barkauskaitė ir kt.; I.Kaffemanienė, I.Burneckienė „Specialiųjų poreikių vaikų žaidimo gebėjimų ugdymas“; A.Vilkėlienė „Ypatingųjų vaikų integruotas muzikinis ugdymas“; ir kt.

(1999), Z. Kontautienė (1978), A. Ambrukaitienė (1994), M. Briedikytė (2004) ir kt. autoriai, kurie analizavo žaidimo svarbą ir naudą, gebėjimą žaisti įvairaus amžiaus tarpsniais bei jų pagrindines lavinimo sferas ir būdus. Tad buvo iškelta hipotezė, jog tikslingai panaudojus lietuvių etnochoreografijos (šokių/ratelių) elementus pagerėtų bendravimo bei ugdymosi lygmuo autizmo sindromą turinčių vaikų vaikų gyvenime. Tikslu patikrinti hipotezę buvo sudaryta originali lietuvių etnochoreografijos programa – metodika, kuri įvertinta Ekspertų metodu (žr. IV d.).

4. ETNOCHOREOGRAFIJOS TAIKymo GALIMYBIŲ TYRIMAS UGDANT AUTISTIŠKUS VAIKUS

Šiame skyriuje, ekspertų metodu, buvo siekiama patikrinti iškeltą hipotezę, jog tikslingai panaudojus lietuvių etnochoreografijos (šokių/ratelių) elementus pagerėtų bendravimo bei ugdymosi lygmuo autizmo sindromą turinčių vaikų gyvenime. Šiam tikslui buvo analizuojami sudarytos programos – metodikos, paremtos lietuvių etnochoreografija (šokiai/rateliai) klausimai (4.1). Buvo pateikta ir pati ugdymo programa – metodika, paremta lietuvių etnochoreografija, kuri skirta autistiškų vaikų ugdymui (4.2.). Aptartas Ekspertų tyrimo metodas (4.3.) bei pateikta Ekspertų vertinimų analizė (4.4).

4.1. Autistiškų vaikų ugdymo programos – metodikos, paremtos lietuvių etnochoreografijos elementais, analizė

Sudarant ugdymo programą – metodiką, pirmiausiai buvo išanalizuota virš 600 autistiškų lietuvių šokių bei ratelių² ir atrinkti tie, kurie labiausiai „tiko“ (žinant šių vaikų bendravimo ir ugdymosi problematiką, jų negalios specifinius bruožus) bei turėjo „užkoduotą“ ugdomąjį poveikį autizmo sindromą turintiems vaikams. Be to, adaptuojant - pakeičiant kai kuriuos ratelio dainelės žodžius į geriau suprantamus ir labiau įsisavinamus, palengvinant ar įvedant tam tikrus (tikslingus, motyvuotus) judesius bei susikabinimus, buvo stengiamasi išlaikyti kuo mažiau pakitusią užrašyto originalo formą (programoje pateiktos autentiškos melodijos su autentiškais tekstais), taip perduodant etnochoreografijos tradicijų tęstinumą .

Sudaryta ugdymo programa – metodika, kurios tikslas - etnochoreografijos elementų pagalba sustiprinti bei pagerinti autistiškų vaikų ugdymo galimybes bei siekti šių uždavinių:

1. Vaikų pakantumas ir interesas būti drauge (kartu) konkrečioje apibrėžtoje erdvėje.
2. Tarpusavio kontakto užuomazgos.
3. Prisilietimo toleravimas.

² Lietuvių liaudies rateliai, žaidimai, šokiai. Metodinė priemonė pradinė klasių mokytojams. Š., 2004; Šoks broliukai šokinį. Aukštaitijos, Suvalkijos, Dzūkijos bei Žemaitijos žaidimai, rateliai, šokiai. V., 2001; Vaikai vaikai vanagai. Švenčionių krašto vaikų ir piemenų folkloras pagal Antano Bielinio ir kitų surinktą medžiagą. V., 1997; Vaikų rateliai ir žaidimai. Š., 2001; Šokiai ir rateliai. V., 1989; Lietuvių tautosaka. Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai. T. 5 .V., 1968; Atvažiuoja kalėdos. Advento - Kalėdų papročiai ir tautosaka. V., 2000; M. Grigonis. 200 žaidimų. S., 1914; Lietuvių liaudies kultūros centro Choreografinio folkloro skyriaus rankraštynas (LLKC ChFR).

4. Įvairių susikabinimo rūšių pagalba siekti bendravimo, buvimo poroje, t.y. partnerystės užuomazgų.
5. Bendradarbiavimas (veiksmo atlikimas) poroje ir grupėje.

Šios etnochoreografijos programos taikymo procese galima prognozuoti autistiško vaiko pozityvius elgesio pokyčius bei gebėjimų plėtotę, tai:

- Komunikavimas ir bendravimas būnant visiems kartu ir poroje (bendravimo santykių užmezgimas bei kūrimas, žvilgsnio bei pasisveikinimo atsakas: galvos bei kūno linktelėjimu, rankos paspaudimu, motyvuotas ir laisvas poros pasirinkimas ir kt.).
- Elgesio pozityvus formavimasis (paklusimas ratelio ar šokio taisyklėms, eiliškumo suvokimas, dėmesingumo lavinimas ir kt.).
- Kalbos plėtotė (praplečiamas vaiko žodynas - suvokiant bei įsisavint ratelio dainelės tekstą, žodžio ritmas bei daryba - tariami skiemenys palydimi ritminiais judesiais ir kt.).
- Atminties lavėjimas (teksto ir judesių įsiminimas).
- Pokyčių toleravimas (ritmo, dinamiškumo, tempo pokyčiai); perėjimas iš asmeninės erdvės į socialinę erdvę (t.y. prisijungti asmeniniam kvietimui, būti vienoje apibrėžtoje erdvėje, erdviniai pokyčiai: ratelis, eilės, du rateliai, dvigubas ratelis ir kt.).
- Taktilinės sistemos tobulėjimas (priartėjant, prisiliečiant prie savo kūno ir prie kito, susikabinant, susiglaudžiant ir kt.).
- Vestibiulinės sistemos tobulėjimas (kūno pusiausvyra: linguojant, šokinėjant, šuoliuojant ir kt.).
- Proprioreceptinės sistemos tobulėjimas (kūno suvokimas, gebėjimas programuoti bei koordinuoti judesius: atliekant ratelio dainelę, judesiais imituojami dainelės žodžiai ir kt.).
- Baimių ir fobijų sumažėjimas (būnant atskirai nuo artimųjų, būti šalia „svetimų“, atlikti tam tikrus judesius: šokinėti ant vienos kojos, lipti per tunelį - „tiltelį“ ir kt.).
- Kūrybiškumo vystymasis (improvizuojant, imituojant ir kt.)

Vienus ar kitus išdėstytus ugdymo parametrus galima rasti adaptuotuose lietuvių etnochoreografijos kūrinėliuose. Kai kurie iš jų nėra išryškinti kiekviename šokyje ar ratelyje. Vestibiulinė ir proprioreceptinė sistema yra svarbi atliekant visą programą, nes tiek kūno išreikšta

tuose kūrinėliuose, kur labiau akcentuojamas judesių planavimas bei reikalinga „ypatinga“ pusiausvyra (pvz. šokinėjant ant vienos kojos); kalbos suvokimas ugdomas kiekviename dainelės palydimame šokyje ar ratelyje, ypač ryškus ten, kur labiausiai akcentuojama žodžio ritminė sandara, žodžių ir su jais susijusių judesių atlikimas vienu metu. Analizuojamuose šokiuose ir rateliuose pažymėti tie ugdymo parametrai, kurie (autorės manymu) labiausiai išryškėja konkrečiame kūrinėlyje ir yra reikalingi autistiškų vaikų ugdymui.

Ši programa - metodika skirta autistų vaikų (5-10 metų) ugdymui (esant žymesniam autizmo sutrikimo laipsniui taikytina ir vyresniems). Ją sudaro 24 rateliai bei šokiai. Atsižvelgus į autizmo sutrikimo specifiką, jie pateikti „provokuojant“ ar motyvuojant vaiką dalyvauti. „Sužadinus“ šių vaikų interesą palaipsniui (žingsnelis po žingsnelio), siekiama bendradarbiavimo ir komunikavimo gebėjimo plėtotės:

1. Pakvietimas į apibrėžtą erdvę (nr.1-2) - šie rateliai skirti sudominti bei pradėti bendrą veiklą, panaudojus asmeninį vaikų kvietimą.
2. Pasisveikinimas (nr.3) - suburiamas vaikų ratelis, kuriame integruoti pasisveikinimo elementai, padedantys formuoti tarpusavio santykių užuomazgas.
3. Pavieniai rateliai (nr.4-6) - atliekami be susikabinimo, bet būnant ir atliekant tam tikrus judesius drauge, panaudojus skirtingas erdves: rate ir eilėse.
4. Rateliai (šokiai) su viduriu (nr.7-11) - sudaro rato formą su viduryje esančiu dalyviu, kuris yra motyvuotas skirtingais būdais (pagaunant, pagriebiant, išrenkant patikusį) surasti sau „pamainą“.
5. Rateliai (šokiai) su imitavimo bei improvizavimo elementais (nr.11-14) - skatina mėgdžiojimą, kūrybiškumą, improvizavimą.
6. Šokis poroje (nr.14) - partnerystės užuomazgos, susidarius porai. Atliekama be susikabinimo.
7. Rateliai (šokiai) susikabinus (nr.15-17) - įvedamas susikabinimas bei skirtingos jo rūšys (ištiestomis rankomis, sudarant „tiltelį“, susikabinus per pečius ir kt.), siekiant toleravimo būti arti vienas kito.
8. Dvigubas ratelis (nr.18-19) - išryškėja nauji komunikacijos elementai, nes šiuose rateliuose susidaro vis naujos poros, kurios atlieka apsisukimus.
9. Porų ratas (nr. 20-21) - ratas poromis bei tam tikri veiksmai (sudėtingesni) atliekami sutartinai bendradarbiaujant poroje (sumušimas rankomis bei kojomis).
10. Du greta esantys rateliai (nr. 22) - sudaromi du poriniai rateliai, susitikimas bei pažintis su naujais „kaimynais“.

11. Atsisveikinimas (nr.23-24) - atliekami konkretūs atsisveikinimo judesiai (nr.23) bei pakartojama visa tai, kas labiausiai vaikams patiko ir pavyko sudedant į vieną šokį, kuriuo vėliau ir užbaigiama ši ugdymo veikla (išvedant dalyvius iš ugdymo veiklai skirtos vietos, nr.24).

Taikant šią programą - metodiką yra galimybė koreguoti siūlytus variantus pakeičiant į vaikams priimtinesnius ar patogesnius etnochoreografinius elementus. Be to, atsižvelgus į sutrikimo sudėtingumą bei vaikų norus, galima atlikti tik dalį šios numatytos programos, t.y. pasiekus tam tikrų etapinių siekinių (1 lentelė). Išvardinant etapus, adaptuoti šokiai bei rateliai išsidėsto taip:

Lentelė Nr. 1. Programos-metodikos etapai

ETAPAI	UŽDAVINIAI	ŠOKIAI/ RATELIAI
I etapas	Formuojamos tarpusavio santykių užuomazgos: suvedimas į bendrą veiklą, skatinant toleravimą būti arti vienas kito ir atliekant judesius; lavinama atmintis ir kalba; modeliuojamas elgesys; erdvės suvokimas; atsiradusių baimių mažinimas; stimuliuojama vestibulinė ir proprioreceptinė sistema.	nr. 1 - 6
II etapas	Šie rateliai (su viduriu), persipynę imitavimo bei improvizavimo elementais, ugdo kūrybiškumą (imitavimu, improvizavimu), gebėjimą „užmegzti ryšį“ (ieškant sau „pamainos“); modeliuojamas pozityvus elgesys; lavinama kalba, atmintis, dėmesingumas; ritmo ir erdvės pokytis; stimuliuojama taktilinė, vestibulinė ir proprioreceptinė sistema.	nr. 7 - 13
III etapas	Formuojamas bendravimas ir bendradarbiavimas poroje (bei susidarius naujoms poroms), taikant įvairius susikabinimo bei veiksmo atlikimo būdus; stimuliuojama taktilinė, vestibulinė ir proprioreceptinė sistema; ritmo, tempo, dinamiškumo pokyčiai; lavinama kalba, atmintis, dėmesingumas.	nr. 14 - 24

Būtina pažymėti, kad svarbu suteikti šiems vaikams pakankamai laiko įsisavinant tam tikrus ugdymo parametrus bei etapus (programa sudaryta nenurodant tikslaus jų įsisavinimo laiko), žinant, kad tai ypač priklauso nuo konkrečių vaikų, jų sutrikimo sudėtingumo bei ugdymo galimybių. Svarbu „neperspausti“ ir „neperkrauti“ autistiškų vaikų nauja informacija, o pamažu

įsisavinus vieną etapą pereiti į kitą, papildytą naujais etnochoreografiniais elementais ir naujais ugdymo tikslais, pagerinant jų ugdymosi bei komunikavimo kokybę. Taip pat svarbu pademonstruoti vaikams, kaip reikia atlikti vieną ar kitą judesį (galima atlikti su juo kartu, kad vaikas pajautų ir suprastų judesį savo kūnu), ir nepamiršti pagirti, paskatinti vaiką, taip keliant pasitenkinimą ir pasitikėjimą savimi.

***4.2. Programa – metodika,
paremta lietuvių etnochoreografija
ir skirta autistiškų vaikų ugdymui***

1. MAŽAS MŪSŲ RATELIS

Šis ratelis skirtas sudominti vaikus nauja veikla. Jis nėra siūlomas kaip konkretus žaidimas, o kaip perėjimas iš buvusios veiklos į naują veiklą, įvedant vaikus į konkrečią apibrėžtą erdvę.

Svarbūs ratelio veiksmi:

pradžios paskelbimas svarbus suvokiant veiklos struktūrą (pradžia – pabaiga); vaiko įvedimas (su vadovės pagalba) į veiklai skirtą vietą; vaikų buvimas kartu.

Patalpos paruošimas:

virvės ar juostos pagalba apibrėžiama (arba ant grindų nupiešiama) konkreti erdvė, į kurią bus kviečiami vaikai.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti. Jeigu vaikui nedrąsu, jis veikloje gali dalyvauti su juo lydinčiu asmeniu ar asistentu.

Ugdo:

bendravimo santykių kūrimą; erdvės ir laiko suvokimą; perėjimą iš asmeninės erdvės į socialinę erdvę.

Siūlomas variantas:

I. Apdainavimas (6 taktai/tkt.):

1–6 tkt.

Vadovė atsistoja veiklai skirtoje vietoje ir paskelbia pradžią sutrepsėdama bei pakviesdama vaikus dalyvauti. Vėliau ji stovėdama dainuoja:

„Mažas mūsų ratelis,

Mažas mūsų ratelis.“

II. Suvedimas (8 tkt.):

1–8 tkt.

„Mažas mūs, mažas mūs,

Jaunimėlis prašom jus.“

Vadovė dainuodama eina prie atėjusių į veiklą vaikų ir paėmusi vieną vaiką už rankos, veda į apibrėžtą vietą. Vadovė dainuoja tą pačią dainelę tol, kol sukviečia visus vaikus.

Šaltiniai:

Vaikų rateliai ir žaidimai, Š., 2001, p. 11.

2. AŠ PASĖJAU KANAPĖLĘ

1 - -

2 - Aš pa - sie - jau ka - na - pe - lį, tik ne - tu - riu ruo - vie - je - lės.

Jur - gu - ti, bruo - li mo - na, pa - diek ka - na - pe - lį rau - ti.

Ratelis padės išjudinti į užsiėmimui skirtą vietą sukviestus vaikus.

Nauji elementai:

šokant šį ratelį vaikai eis kartu su vadove kviesti kitų vaikų, kurie bus kviečiami asmeniškai, t.y. padainuojant konkretaus vaiko vardą vietoj siūlomo „Jurguti“; Šiame ratelyje vaikai sudaro naują choreografinę figūrą - „vorelę“ bei įvedant susikabinimą (juostos pagalba) ir paprastą žingsnelį.

Papildomos priemonės:

juosta, kurią turi vadovė ir prie kurios kabinsis pakviesti vaikai.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti.

Ugdo:

erdvės ir kalbos suvokimą; dėmesingumą; pozityvaus elgesio formavimąsi, paklūstant žaidimo taisyklėms: atsiliepiant į asmeninį kvietimą, formuojasi buvimo drauge tarp kitų vaikų įgūdžiai, kuriais skatinamas kito vaiko įtraukimas į veiklą.

Siūlomas variantas:

I. Stovėjimas ir dainavimas (8 tkt.):

1–8 tkt.

Vaikai ir vadovė (arba tik vadovė) dainuoja stovėdami:

„Aš pasėjau kanapėlę,

Tik neturiu rovejėlės (io)“. 2k.

2. Rovejėlių išrinkimas (n tkt.):

1–8 tkt.

„Jurguti, broli (sese) mano,

Padėk kanapėlę rauti“. nk.

Vadovė – vedlys, nešina juosta, kurios vienas galas jos rankose, o kitas ant žemės, prieina paprastu žingsniu prie kurio nors stovinčio vaiko (kurio vardą prieš tai padainavo) ir pamoja jam, kad šis prisijungtų ir išsikibtų į juostą. Pakviestasis vaikas, išikabinęs į juostą, stoja vedliui už nugaros ir eina kartu kviečiant kitus vaikus. Dainuojant stovinčių vaikų vardus, pamažu sukviečiami visi vaikai, kurie juostos pagalba sudaro vientisą vorelę. Baigiant žaisti vedlys – vadovė suformuoja susikabinusių vaikų ratą.

Šaltiniai:

Šoks broliukai šokinį. Aukštaitijos, Suvalkijos, Dzūkijos bei Žemaitijos žaidimai, rateliai, šokiai. V., 2001, p. 234.

3. GRAŽI MŪSŲ ŠEIMYNĖLĖ

1 2

Gra - ži mū - sų še - my - nė - lė čio - nai su - si - rin - ko Su ran - ke - lėm pliaukšt, pliaukšt,
Sėd ir mū - sų gas - pa - do - rius už sta - le - lio links - mas.

su ko - je - lėm taukšt, taukšt. La - bas ry - tas jums, jums, va - ka - rė - lis mums, mums.

Šiuo rateliu pradedami rato formos žaidimai, kurių dalyviai būna rato formos erdvėje šalia nesusikabinusių kaimynų.

Nauji elementai:

nauja choreografinė figūra – ratas; įvedami veiksmai palydintys dainuojamus žodžius (plojimas, trepsėjimas); integruojamas ir pasisveikinimo elementas, kuris svarbus ugdant autistiškus vaikus, jo pagalba dar labiau mažinama erdvė, artėjant vienas prie kito bei nulenkiant galvą ir šiek tiek linktelint viršutine kūno dalimi; atbulinis žingsnelis.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti.

Ugdo:

toleravimą būti kartu konkrečioje erdvėje - rate, skatina atkreipti dėmesį į greta esančius, pasisveikinti linktelint; skatina dėmesingumą, susijusį su ritmu, žodžiu ir kūno

judesiais (plojimą, trepsėjimą, sveikinimąsi); tai padeda formuoti santykių užmezgimą bei gebėjimą programuoti judesius (sieti judesius su žodžiu, numatyti ir prisiminti judesius); lavina kalbą.

Siūlomas variantas:

I. Ratas (8 tkt.).

Vaikai stovi rate veidu į centrą ir dainuoja:

„Graži mūsų šeimynėlė

Čionai susirinko.

Sėdi mūsų šeiminkas

Už stalelio linksmas“.

II. Pasisveikinimas (12 tkt.):

II.1. 1-2 tkt.

„Su rankelėm pliaukšt, pliaukšt“.

Ratuotojai su žodžiais:“ pliaukšt, pliaukšt“ du kartus suploja rankomis.

3-4 tkt.

„Su kojelėm taukšt, taukšt“.

Tariant žodžius: „taukšt, taukšt“ du kartus sutrepsi kojomis.

II.2. 5–8 tkt.

„Labas rytas jums, jums,

Vakarėlis mums, mums“ . 2 k.

5–6 tkt.

Su žodžiais: „labas rytas“ žengiami du paprasti žingsniai į rato vidurį.

„jums, jums“ palenkiamą galva į vieną ir į kitą kaimyno pusę.

7–8 tkt.

„vakarėlis“ žengiami du žingsniai atbulomis į pradinę vietą.

„mums, mums“ lenkiamasi viršutine kūno dalimi, tarsi pasisveikina su visu rateliu.

Kartojami 5–8 takto žodžiai ir judesiai.

Šaltiniai:

Telšiai. Pateikėja (P): B.Teniokienė, Užrašė (U): K.Poškaitis, Šaltinis (Š): LLKC ChFR G 102 – 49(2). Lietuvių liaudies kultūros centro Choreografinio folkloro skyriaus rankraštynas.

4. ŠIMAS MANO DĖDĖ

M.M. ♩ = 120

Ši - mas ma - no dė - dė, Ši - mie - nė dė - die - nė

Aš pas Ši - mą vi - sa - da, pas Ši - mie - nė kai ka - da.

Eilių formos ratelis. Šokamas nesusikabinus.

Nauji elementai:

nauja choreografinė figūra – eilė; įvedamas eilių artėjimas; šokėjų prasilenkimas.

Vaikų skaičius:

porinis vaikų skaičius.

Ugdo:

erdvinius pokyčius - atsiranda eilės, jos priartėja ir nutolsta, pratinama prie toleravimo būnant greta bei prasilenkiant; lavinamas judesių koordinavimas ir programavimas, motorika.

Siūlomas variantas:

I. Eilių vaikščiojimas (8 tkt.):

Žaidėjai sustoja dviem eilėmis nesusikabinę, viena prieš kitą, palaikant (aštuonių žingsnelių) atstumą. Vaikščiojama paprastu žingsneliu kas ketvirtinę ir dainuojama:

1–2 tkt.

„Šimas mano dėdė“

Eilės 4 paprastais žingsneliais priartėja viena prie kitos.

3–4 tkt.

„Šimienė dėdienė“

Eilės atbulomis, 4 žingsneliais, grįžta atgal į savo vietas.

5–8 tkt .

Kartojami 1–4 takto judesiai ir tekstas.

II. Prasilenkimas (8 tkt.):

1–2 tkt.

„Aš pas Šimą visada“

Eilės 4 parastais žingsneliais priartėja viena prie kitos.

3–4 tkt.

„Pas Šimienę kai kada“

Susitikusios eilės prasilenkia žaidėjams pralendant pro priešais esančius tarpus ir atsiduriant priešingoje pusėje.

5–8 tkt.

Kartojami 1–4 takto judesiai ir tekstas, tik judant iš priešingos pusės. Prasilenkiant grįžtama į buvusią vietą.

Šaltiniai:

Lietuvių tautosaka. Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai. (1968). T. 5. Vilnius, p. 68.

5. ŠIAUDŲ BATAI

Šiau - du ba - tai, ša - ka - lė - lių pa - dai. Aš ne - ga - liu šo - ki - nėt man ko - je - lę skau - da.

Rato formos, judrus ratelis, į pabaigą tempas greitesnis. Šokamas nesusikabinus.

Nauji elementai:

ėjimas pritūpus; šokinėjimas ant vienos kojos; greitėjantis tempas.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti.

Ugdo:

ritmo, tempo ir dinamiškumo pokyčius; lavina pusiausvyrą ir motoriką; gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius skambant dainos žodžiams.

Siūlomas variantas:

I. Ratas (4 tkt.):

1–4 tkt.

Ratuotojai nesusikabinę ir šiek tiek pritūpę, sustoja vienas paskui kitą į bendrą ratą.

Eidami paprastu žingsneliu į dešinę pusę, kas ketvirtinę dainuoja:

„Šiaudų batai,

Šakalėlių padai“. 2 k.

II. Šokinėjimas (4 tkt.):

1–2 tkt.

„Aš negaliu šokinėt –

Man kojelę skauda“.

Ratuotojai dainuodami pavieniui sukasi į dešinę pusę straksėdami ant dešinės kojos, kairę koją sulenkę per kelią.

3–4 tkt.

Kartojami 1–2 takto judesiai ir tekstas, tik dabar visi sukasi straksėdami į kairę pusę ant kairės kojos, dešinę sulenkę.

Ratelis gali būti kartojamas ir daug kartų greitėjant tempui.

Šaltiniai:

Šokiai ir rateliai. V., 1989, p. 194.

6. ŠARKEĖ ŠOKA

♩ = 144 [1]

Šar - ke - lė šo - ka til - vi - kas ne - mo - ka.

[2]

Aš til - vi - kui per pil - vi - ką, - til - vi - kas iš - mo - ko. // mo(ko).

Tai rato formos neporinis ratelis. Jį šokti gali keletas ir daug vaikų, šokama nesusikabinus. Pateikiami du ratelio variantai.

Nauji elementai:

ėjimas ratuku vienas paskui kitą; plojimas prieky savęs ir sau už nugaros arba mušimas kaimynui per petį.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti.

Ugdo:

Dėmesingumą; ritmo suvokimą; prisilietimo toleravimą (mušant per petį); gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius.

Siūlomi variantai:

I variantas.

1. Ratas (4 tkt.):

Vaikai sustoja ratuku, vienas paskui kitą. Eina paprastu žingsniu į dešinę pusę dainuodami:

„Šarkele šoka,

Tilvikas nemoka.“

2. Virtinė ratu (8 tkt.):

1–4 tkt.

Ratuotojai žengdami į dešinę, kas du žingsniai ploja rankomis tai prieky savęs, tai sau už nugaros, kartu dainuodami:

„Aš tilvikui per pilviką, -

Tilvikas išmoko“.

5–8 tkt.

Atliekama viskas tas pats, tik į kairę pusę.

II variantas.

1. Ratas (4 tkt.):

Vaikai sustoja ratuku , vienas paskui kitą. Eina paprastu žingsniu į dešinę pusę dainuodami:

„Šarkelė šoka,

Tilvikas nemoka.“

2. Mušimas (8 tkt.):

1 – 4 tkt.

„Aš tilvikui per pečius, -

Tilvikas išmoko“.

Ratuotojai žengdami kas žingsnį į dešinę, nesmarkiai suduoda priekyje einančiam kaimynui per dešinę petį dešine ranka.

5–8 tkt.

Tai kartojama einant į kairę pusę ir suduodant kaire ranka per kairį kaimyno petį.

Šaltiniai:

Lietuvių liaudies rateliai, žaidimai, šokiai. Metodinė priemonė pradinių klasių mokytojams. Š., 2004, p.14 – 15.

7. LĖK LĖK, BITELA

Šį ratelį su viduryje esančia „bitele“. Šoka neribotas dalyvių skaičius.

Nauji elementai:

naujas choreografinis piešinys - ratelis su viduryje esančiu šokėju, kuris vėliau turi išrinkti kitą šokėją, atsistosiąntį į jo vietą; atsiranda „nardymo“ elementas: vidurinysis šokėjas landžioja pro ratelyje esančių šokėjų tarpus; svarbus naujo žaidėjo (viduriniojo) išrinkimas atsistojant už išrinktojo nugaros.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti ir vienas viduryje.

Ugdo:

motyvaciją bei santykių užmezgimą (prieiti, atsistoti už nugaros); erdvinių pokyčių (rato viduryje, lindimas pro tarpus) įsisavinimą; gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius skambant dainos žodžiams; lavinamas dėmesingumas ir paklusimas žaidimo taisyklėms.

Siūlomas variantas:

Ratelyje vaikai sustoja nesusikabinę, vienas paskui kitą. Viduryje rato stovi vadovė – „bitelė“.

I. Ratas (1–6 tkt.):

1–6 tkt.

„Bitelė“ stovi rato viduryje, vaikai žengdami paprastu žingsneliu suka ratelį į dešinę pusę ir dainuoja:

„Žydi bičių rožės sodely.

Žydi bičių rožės sodely“.

II. Nardymas (10 tkt.):

1–10 tkt.

Ratas sustoja ir dainuoja:

„Lėk lėk, bitele,

Į savo vietelę“.

2 k.
„Bitelė“ nardo pro susidariusius tarp vaikų tarpus į bet kurią pusę. Kai pasibaigia ratelio dainelė, „bitelė“ atsistoja už to vaiko nugaros, ties kuriuo baigėsi dainelė. Tada šis eina į ratelio vidurį ir tampa „bitele“.

Šaltiniai: Varėnos raj. Nedzingė. P: A.Samulevičienė. U: J.Marinus. Š: LLKC ChFR B 70 – 27(1). Lietuvos liaudies kultūros centras.

8. TUPI ŽVIRBLIS PABARYJE

The image shows a musical score for a song. It consists of two staves of music in 2/4 time, with a tempo marking of quarter note = 108. The first staff is marked with a '1' in a box and the second with a '2' in a box. The lyrics are written below the notes.

1 ♩ = 108
Tu - pi žvirb - lis pa - ba - ry - je, pa - ba - ry - je, pa - ba - ry - je,
2 Le - sa grū - dus pra - dal - gy - je, pra - dal - gy - je, pra - dal - gy - je,
Kai mes ta - ve pa - gau - sim, - vi - są čiu - bą nu - rau - sim.

Ratas su viduriu. Viduryje – „žvirbliukas“.

Nauji elementai:

Ratą suka aplink vidurinį - „žvirbliuką“, vaikai turi paliesti jo delnus, o šis stengiasi juos „nugriebti“. Siūlomas ir kitoks viduriniojo išrinkimo būdas: „žvirbliukas“ nejudėdamas iš vietos turi pačiuoti vieną iš žaidėjų.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti ir vienas viduryje.

Ugdo:

bendravimą ir komunikavimą; motyvaciją iniciatyvai; dėmesingumą; ritmo suvokimą; gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius; dinamiškumo ir erdvės pokyčius; lavina motoriką ir vikrumą, prisilietimo toleravimą (prisiliečiant delnu).

Siūlomas variantas:

I. Ratas su viduriu (8 tkt.):

1–8 tkt.

Vaikai nesusikabinę eina paprastu žingsneliu į dešinę apie viduryje stovintį ir už nugaros rankas laikantį „žvirbliuką“. Eidami dainuoja:

„Tupi žvirblis pabaryje,

Pabaryje, pabaryje.

Lesa grūdus pradalgėje,

Pradalgėje, pradalgėje“.

II. „Žvirbliuko“ erzinimas (8 tkt.):

1–8 tkt.

„Kai mes tave pagausim, -

Visus plaukus nurausim“. 2 k.

Vaikai pamažu dainuodami artinasi prie „žvirbliuko“ ir „lesa“ iš sudėtų už nugaros arba į priekį ištiestų rankų delnų (suduoda per rankas). „Žvirbliukas“, nekeisdamas rankų

padėties, stengiasi pagauti kurį nors erzintoją. Pagautasis tampa „žvirbliuku“, kai ratelis bus kartojamas iš naujo.

Šaltiniai:

Šoks broliukai šokinį. Aukštaitijos, Suvalkijos, Dzūkijos bei Žemaitijos žaidimai, rateliai, šokiai. V., 2001, p. 142.

9. ŽVIRBLIS

Skri - do žvir - blis per u - ly - čią, per u - ly - čią, per u - ly - čią,
Ir pa - ma - tē ka - na - py - čią, ka - na - py - čią, ka - na - py - čią.

Ka - na - py - čia la - sa, la - sa, sa - vo vai - kams ne - ša, ne - ša.

Rato formos su viduriu - „žvirbliu“ ratelis.

Nauji elementai:

kitoks žaidėjo pasirinkimo į vidurį būdas; atsiranda gaudymo ir porų susidarymo elementai; bėgamasis žingsnis.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti ir vienas viduryje.

Ugdo:

Motyvaciją santykiams užmegzti; prisilietimo toleravimą (pagaunant); gebėjimą programuoti, koordinuoti judesius; dinamiškumo, tempo ir erdvės pokyčius; lavina motoriką vikrumą.

Siūlomas variantas:

I. Ratas (16 tkt.):

I.1. 1–8 tkt.

Žengdami kas ketvirtinę ratuotojai bėgamuoju žingsneliu suka ratą į dešinę nesusikabinę, o vidurinysis „žvirblis“ vaikšto po ratą ir baigiantis dainai ruošiasi „pagriebti“ vieną žaidėją iš rato. Ratuotojai dainuoja:

„Skrido žvirblis per gatvelę

Per gatvelę, per gatvelę.

Ir pamatė kanapelę,

Kanapelę, kanapelę“. 2 k.

I.2. 1–8 tkt.

Greitesniu tempu šokama ir dainuojama:

„Kanapelė lesa, lesa,

Savo vaikams neša, neša“. 2 k.

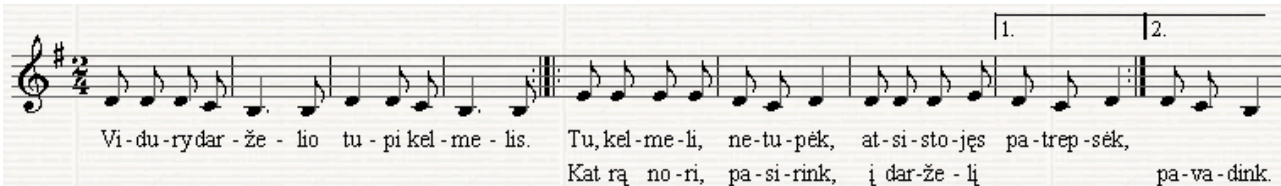
II. Gaudymas:

Baigus dainuoti „žvirblis“ sušaukia: „ čirrr...“ ir čiumpa sau porininką. Su šiuo sūksniu visi taip pat stengiasi sau susirasti porą: pagaunant, paliečiant ar tik atsistojus šalia kito žaidėjo – porininko. Likęs be poros bus – „žvirblis“.

Šaltiniai:

Telšių raj. Luokė. P: O.Andriuškienė. U: K.Poškaitis. Š: LLKC ChFR Ž 120 – 49(1). Lietuvių liaudies kultūros centras.

10. KELMELIS

Vi - du - rydar - že - lio tu - pi kel - me - lis. Tu, kel - me - li, ne - tu - pėk, at - si - sto - jęs pa - trep - sėk,
Kat rą no - ri, pa - si - rink, į dar - že - lį pa - va - dink.

Rato formos su viduriu ratelis. Viduryje – „kelmelis“.

Nauji elementai:

šiam ratelyje itin glaudus dainuojamo teksto ir palydinčio veiksmo ryšys: vidurinis ratelio žaidėjas tiesiogiai vykdo dainuojamos ratelio dainelės žodžius, taip surandant sau „pamainą“; Ratelį pajvairina žiūrėjimo į akis, rankos padavimo, tupėjimo elementai.

Vaičių skaičius:

visi norintys dalyvauti ir vienas viduryje.

Ugdo:

motyvaciją rinktis patikusį vaiką ir santykių užmezgimą; prisilietimo toleravimą (paimant už rankos); gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius; kalbos suvokimą.

Siūlomas variantas:

I. Ratas su viduriu (8 tkt.):

1–8 tkt.

Viduryje rato tupi (gali stovėti) vienas žaidėjas – „kelmelis“. Tuo metu vaikai sustoja į ratą, vienas paskui kitą, nesusikabinę, ir eina į kairę pusę paprastu žingsneliu kas ketvirtinę dainuodami:

„Vidury darželio
Tupi kelmelis.“ 2 k.

II. Pasisrinkimas (8 tkt.):

1–2 tkt.

„Tu, kelmeli, netupėk,
Atsistojęs patrepsėk.“

Ratuotojai sustoja. „Kelmelis“ - atsistoja ir sutrepsi.

3–4 tkt.

„Katrą nori, pasirink,
Į akeles pažiūrėk“. 2 k.

„Kelmelis“ išsirenka vieną vaiką iš rato, prieina prie jo ir pažiūri į akis. Po to padavęs ranką nuveda jį į savo vietą – ratelio vidurį. Nuo šiol išrinktasis bus – „kelmelis“.

Šį ratelį galima kartoti tol, kol visi vaikai pabus „kelmeliais“ ir turės galimybę pakviesti jiems patinkančius vaikus.

Šaltiniai:

Raseinių raj. Girkalnio vls., Pakerusio k. P: A.Ramašauskienė. U: D.Budaitė. Š: LLKC ChFR S 173 – 44(3).
Lietuvos liaudies kultūros centras.

11. ŽVIRBLELIS NABAGĖLIS

The image shows a musical score for the song 'Žvirblelis nabagėlis'. It consists of two staves of music in a 2/4 time signature with a key signature of one sharp (F#). The melody is simple and repetitive. The lyrics are written below the notes.

Žvir - bli, žvir - bli! O ku ko? Kas tau skau - da? Gal - ve - lę. Žvir - ble - lis na - ba - gė - lis
vi - sas ne - ga - lė - jo, vi - sas ne - ga - lė - jo, gal - ve - lę skau - dė - jo.

Rato formos su viduriu, imitacinis ratelis, kurio viduryje – „žvirblelis“.

Nauji elementai:

dialogas tarp vaikų ir „žvirblelio“ (jeigu vaikui, esančiam ratelio viduryje, sudėtinga išdainuoti ar atsakyti klausiantiems vaikams, tuomet galima tekstą dainuoti kaip paprastą ratelio dainelę); atsiranda imitavimo elementai, kuriuos rodo „žvirblelis“, o ratuotojai stengiasi atkartoti rodytus veiksmus; naujas viduriniojo išrinkimas: priėjęs „žvirblelis“ linkteli galva pasirinktam dalyviui.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti ir vienas viduryje.

Ugdo:

Bendravimą; pasirinkimo laisvę (rinktis sau patinkantį žaidėją – linktelėjus pasirinktam dalyviui) ir santykių užmezgimą; gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius susietus su dainuojamu tekstu; lavina kalbą; vaizduotę ir kūrybiškumą; kūno suvokimą.

Siūlomas variantas:

I. Ratelis (4 tkt.):

Vaikai suka ratą vienas paskui kitą į dešinę paprastu žingsneliu ir nesusikabinę. Viduryje vaikšto „žvirblelis“. Ratuotojai ir „žvirblis“ pakaitomis dainuoja :

Ratuotojai: „Žvirbli, žvirbli,“

„Žvirblis“: „O ko, ko?“

Ratuotojai: „Kas tau skauda?“

„Žvirblis: „Galvelę“.

II. Imitavimas (16 tkt.)

1–8 tkt.

„Žvirblis“ susiima abiem rankomis galvą ir ją linguodamas vaikšto paprastu žingsniu po ratą. Tuo metu kiti ratuotojai pamėgdžiodami „žvirblelį“, suka ratu į kairę ir dainuoja:

„Žvirblelis nabagėlis,

Visas negalėjo.

Visas negalėjo,

Galvelę skaudėjo“. 2 k.

Baigus dainuoti „žvirblis“ prieina prie vieno kurio nors ratuotojo ir linkteli galva jam, tokiu būdu išrinkdamas nauju „žvirbleliu“, o pats stoja į jo vietą.

Dabar „žvirbleliui“ II ratelio dalyje skaudės nebe galvelę, o sparnelį (imituos sparnelio skaudėjimą sulenkta ranka). Kitiems „žvirbleliams“ dar gali skaudėti kojelę („žvirblis“ šokinės ant vienos kojos), pilvelį (susiims pilvą abiem rankomis), kaklelį (palenks galvą į priekį, o ranką uždės ant sprando) ir kt.

Šaltiniai:

Šilalės raj. Kaltanėnų apyl. Rėzgalių k. P: J.Žąsytinė. U: R.Indriūnaitė. Š: LLKC ChFR Ž 122 – 46(2). Lietuvos liaudies kultūros centras.

12.VAI IŠEIKI, OŽELI

Vai i - šei - ki, o - že - li, ant u - ly - čios šok - ti.
Vai pa - ro - dyk, o - že - li, kaip die - du - kai // šo - ka.

O tai ši - taip, tai va ši - taip, taip die - du - kai šo - ka.
O tai ši - taip, tai va ši - taip, taip die - du - kai šo - ka. // šo(ka).

Tai rato formos su viduriu šokis, pažvairintas improvizavimo elementais. Ratelio viduryje – „oželis“ (galima ratuoti ir be viduriniojo „oželio“).

Nauji elementai:

improvizavimo elementai: kiekvienas šokėjas (taip pat ir „oželis“) laisvai improvizuoja judesius. Ratelį I dalyje papildo paprastas trepsėjimo žingsnis .

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti ir vienas viduryje.

Ugdo:

bendravimą ir buvimą grupinėje veikloje; dėmesingumą; gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius, susietus su dainuojamu tekstu; kalbos ir kūno, ritmo ir erdvės suvokimą; motoriką; vaizduotę ir kūrybiškumą.

Siūlomas variantas:

I. Ratas (8 tkt.):

Šokėjai sustoja veidu į ratą, rato viduryje – „oželis“.

1–4 tkt.

„Vai išeik, oželi,

Į gatvelę šokti.“

Stovėdami ratu, vaikai kas aštuntinę trepsi vietoje dešine koja ir dainuoja. „Oželis“ nejudėdamas stovi vietoje.

5-8 tkt.

„Vai parodyk, oželi,

Kaip kiškučiai šoka.“

Judesiai tokie patys, kaip ir 1- 4 takte, tik trepsima kaire koja.

II. Improvizacija (8 tkt.):

1–4 tkt.

„O tai šitaip, tai va šitaip,

Taip ožiukai šoka“.

„Oželis“ ir šokėjai rodo ožiukų šokimą, „oželis“ – rato viduryje, o kiti Kiekvienas laisvai pasirenka, kaip improvizuotai atlikti šį judesį eidami į dešinę pusę. Pavyzdžiui, ožiukai gali striksėti pridėję rodomuosius pirštus prie kaktos, imituodami ragelius.

5–8 tkt.

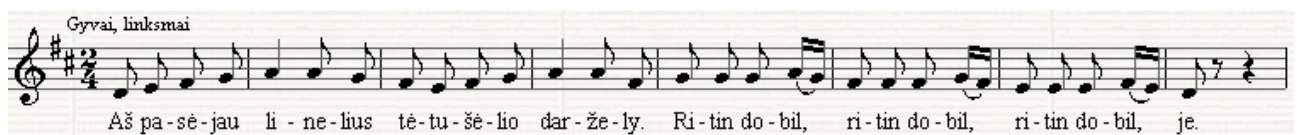
Dainuojamas tas pats tekstas ir judesiai, tik judama į kairę pusę. Baigus dainuoti „oželis“ prieina prie pasirinkto ratuotojo ir trepteli koja. Išrinktasis eina į ratelio vidurį, o „oželis“ į jo vietą.

Toliau kartojami I dalies judesiai ir tekstas, o II dalyje dainuojama vietoj „ožiukų“ „meškiukai“ (pvz., sunkiai svirduliuoja nuo vienos kojos ant kitos), „paukščiukai“ (pvz., plasnojama rankomis lengvai į šonus), „kiškučiai“ (pvz., liuoksi, pridėję sulenktus delnukus prie krūtinės) ir kt.

Šaltiniai:

Lietuvių liaudies rateliai, žaidimai, šokiai. Metodinė priemonė pradinių klasių mokytojams. Š., 2004, p. 46 - 48.

13. AŠ PASĖJAU LINELIUS

Rato formos ratelis su imitavimo elementais.

Nauji elementai:

dainuojamą tekstą iš karto lydi jį imituojantis veiksmas; yra nustatytas tiek tekstų, tiek veiksmų eiliškumas; naujas žingsnelis – ėjimas aukštai keliant kojas; nauja rankų padėtis – ant juosmens.

Vaikų skaičius:

visi norintys dalyvauti.

Ugdo:

Kalbą; teksto eiliškumo sampratą; atmintį; motoriką; dėmesingumą, gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius, susietus su dainuojamu tekstu.

Siūlomas variantas:

I.1. Ratas ir sėjimas (4 tkt.):

1–4 tkt.

Ratuotojai sustoja vienas paskui kitą šonu į ratelio vidurį. Darydami sėjimo mostus: 4 dešine ranka eina parastu žingsniu į dešinę rateliu ir dainuoja:

„Aš pasėjau linelius

Tėtušio daržely“

I.2. Žingsniavimas ratu (4 tkt.):

5–8 tkt

„Ritin dobil, ritin dobil,

Ritin dobil, je“ .

Pasisukę į priešingą pusę ir toliau dainuodami, vaikai eina aukštai keldami kojas kas ketvirtinę ir rankas sudėję ant juosmens. Tariant „je“ ratuotojai trepteli kaire koja, o po to pasisukę per dešinią petį, vėl atsistoja ėjimui prieš laikrodžio rodyklę.

II 1. Ratas ir dygimas (4 tkt.):

1 – 4 tkt.

„Tėtušio daržely

Man išaugo lineliai“ .

Ratuotojai sutupia į ratą ir rodomaisiais pirštais vaizduoja linelio dygimą ir augimą (iš apačios į viršų).

II.2. Žingsniavimas ratu (4 tkt.):

5–8 tkt.

Kartojami I.2. judesiai ir tekstas.

III.1. Ratas ir rovimas (4 tkt.):

1–4 tkt.

„Aš nuroviau linelius

Tėtušio daržely“ .

Ratuotojai stovi veidu į ratelio vidurį, dainuoja ir vaizduoja linų „rovimą“:

1 tkt.

Visi pasilenkia viršutine kūno dalimi į rato vidurį ir abiem rankomis vaizduoja rovimą

2 tkt.

Pamažu išsitiesia visu ūgiu.

3–4 tkt.

Kartojami 1–2 tkt. judesiai.

III.2. Žingsniavimas ratu (4 tkt.):

5–8 tkt.

Kartojami I.2. judesiai ir tekstas.

IV.1. Ratas ir vežimas (4 tkt.):

1–4 tkt.

„Aš parnešiau linelius

Tėtušio daržely“.

Ratuotojai sustoja į ratą vienas paskui kitą ir imituoja nešimą į priekį ištiestomis, per alkūnę sulenktomis rankomis (vaizduojamas sunkus glėbys).

IV.2. Žingsniavimas ratu (4 tkt.):

5–8 tkt.

Kartojami I.2. judesiai ir tekstas.

Šaltiniai:

Vaikų rateliai ir žaidimai. Š., 2001, p. 18 - 19.

14. OŽELIS

Aš o - že - lis Mi - ki - tų. Ves - kit ma - ni pas ki - tų. Me me me me me. Ves - kit ma - ni pas ki - tų.

Eilių formos šokis su imitavimo elementais. Tai nuotaikingas, linksmas, vaikų ir jaunimo mėgstamas šokis, šokamas porinis šokėjų skaičius.

Nauji elementai:

trumpam susidaro poros, kurios šoka dar nesusikabinusios; įvedamas liuoksėjimo žingsnelis.

Vaikų skaičius:

porinis.

Ugdo:

gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius pagal eiliškumą; žodžio ritmo bei darybos suvokimą; erdvinio pokyčio pojūtį (eilėms priartėjus ir nutolus); lavinama kūno pusiausvyrą, vikrumą.

Siūlomas variantas:

I. Eilės (4 tkt.):

Šokėjai sustoja į dvi eiles nedideliu atstumu viena nuo kitos. Vienoje eilėje stovi mergaitės, kitoje – berniukai.

1 tkt.

Dainuojant „Aš oželis...“ šokėjai du kartus suploja prieš save.

2 tkt.

„...Mikitų“

Šokėjai tris kartus suploja rankomis prieš save.

3 tkt.

Dainuojant „Veskit mane...“ šokėjai du kartus trepteli dešine koja.

4 tkt.

„... pas kitų“

Šokėjai trepteli vietoje 3 kartus dešine koja.

5 tkt.

„Me, me...“

Visi šokėjai nepasisukdami daro du liuoksinius žingsnelius (pašokdami abiem kojom) į dešinę. Poros išsiskiria eilėms judant į priešingas puses.

6 tkt.

„...me me me“

Šokėjai sutrepsi vietoje 3 kartus dešine koja.

7 tkt.

„Veskit mane...“

Šokėjai daro du liuoksinius žingsnelius į kairę, grįždami į savo vietą.

8 tkt.

„...pas kitų“

Šokėjai imituoja „ragučius“ (pridėję rodomuosius rankų smilius prie kaktos) ir tris kartus linkteli pirmyn, lyg badydamiesi.

Šaltiniai:

Šokiai ir rateliai. V., 1989, p. 90 – 91.

15. VANAGĖLIS TUPI TUPI

Musical score for the dance "Vanagėlis tūpi tūpi". The score is written in 2/4 time with a tempo marking of quarter note = 84. The key signature has one sharp (F#). The melody is on a treble clef staff. The lyrics are written below the staff.

♪ = 84

Va - na - gė - lis tu - pi tu - pi, an ge - gu - lį žiū - ri žiū - ri.

Paz - va - lyk, mo - ti - ny - te, pas - gau - ti ge - gu - ty - tį

Tai porinis eilių ratelis/žaidimas.

Nauji elementai:

porose I dalyje susikabinama rankomis; siūbavimas ištiestomis rankomis; gaudymo elementas, kai poros mergaitė – „gegutė“ bėga, o berniukas – „vanagėlis“ ją gaudo.

Vaičių skaičius:

porinis.

Ugdo:

tarpsmeninius santykius, pageidaujama elgesį poroje ir grupėje, eiliškumą ir dinamiškumą, lavinama motorika ir vikrumas, ritmo ir erdvės pokytis.

Siūlomas variantas:

I. Porų eilė (4 tkt.):

1–4 tkt.

Dalyviai sustoja poromis į eilę, porose susikabinę abiem ištiestomis rankomis žemai (galima ir nesusikabinti). Siūbuodami jas kas ketvirtinę (pradedant siūbuoti į dešinę) dainuoja:

„Vanagėlis tupi tupi,

Į gegutę žiūri žiūri.“

II. Gaudymas (n tkt.):

Poros lieka stovėti eilėse, paleidę sukabintas rankas dainuoja:

„Leiski man, motinėle,

Pasigauti gegutėlę“. n k.

Tuo metu pirmosios poros „gegutė“ – mergaitė bėga per eilių vidurį ar aplinkui, o „vanagėlis“ ją gaudo. Dainuojama tol, kol „vanagėlis“ pagauna „gegutėlę“. Sugavus abu stoja į kitą eilės galą. Tada ratelis/žaidimas kartojamas iš pradžių, tik dabar gaudo antroji pora. Gali būti kartojama tol, kol visos poros išgaudys vieni kitus.

Šaltiniai: Rokiškio raj. Obeliai. P: V.Lekienė. U: D.Gaišytė, J.Busilaitė. Š: LLKC ChFR V 35 – 13
(2). Lietuvių liaudies kultūros centras.

16. UPYTĖLĖ TEKA

U - py - tė - lė te - ka žu - vy - tė - lė plau - kia. Plauk, plauk, žu - vy - tė - le, čys - tan van - de - nė - lin.

Porinis eilių ratelis/žaidimas.

Nauji elementai:

intensyvesnis kontaktas - poros susikabina ne tik I, bet ir II dalyje skirtingais būdais; sudarytas

„tiltelio“ ir „nėrimo“ elementas.

Vaikų skaičius:

porinis.

Ugdo:

bendravimo modelius būnant poroje; eiliškumo suvokimą - kantrybę išlaukti savo eilės, prisilietimo ir buvimo arti toleravimą (susikabinant, susiglaudžiant); gebėjimą programuoti ir koordinuoti judesius; u ritmo pojūtį; tempo bei erdvės pokyčio suvokimą, dinamiškumą.

Siūlomas variantas:

I. Rankų siūbavimas (8 tkt.):

Poros sustoja į dvi eiles, poroje atsisukę vienas į kitą. Susikabina tarpusavyje paprastai žemai ištiestomis rankomis.

1–8 tkt.

Poros stovėdamos eilėse siūbuoja rankas kas ketvirtinę į vieną ir į kitą pusę (pradedant į dešinę pusę) ir dainuoja:

„Upytėlė teka,

Žuvytėlė plaukia“. 2 k.

II. „Nėrimas“ (n tkt.) - greitesniu tempu:

„Plauk, plauk, žuvytėle,

Švarian vandenėlin“.

Dainuojant porų sukabintos rankos pakeliamos į viršų sudaro „tiltelį“, o pirmoji pora, labiau susiglaudusi ir šiek tiek pritūpusi, lenda pro „tiltelį“ į kitą pusę. Pasiekusi „tiltelio“ galą, pirmoji pora čia atsistoja ir sukabina aukštai pakeltas rankas, pratęsdama „tiltelį“. Tuomet „neria“ antroji, o vėliau trečioji ir kitos likusios poros. II dalies tekstas dainuojamas tol, kol praneria visos poros.

Šaltiniai:

Šokiai ir rateliai. V., 1989, p. 202 – 203.

17. MEŠKUTĖ

Meskubant 1

Šo - kam šo - kam mes meš - ku - tų. Meš - ka šo - ka,

2

kud - los du - ka, kad ne šok - tų - ne - dul - kė(tų)

Nuotaikingas porinis šokis su imitavimo elementais.

Nauji elementai:

naujas susikabinimo būdas - susikabinama su savo pora uždėjus rankas ant pečių ; siūbavimas poroje, kuris atitinka autistiško vaiko supimosi (malonumo) poreikį ir palaiko artimo bendravimo toleravimą.

Vaių skaičius:

porinis.

Ugdo:

tarpsmeninius santykius, bendradarbiavimą atliekant veiksmus poroje ir grupėje; lavinama pusiausvyra siūbuojant; gebėjimas programuoti ir koordinuoti judesius; ritmo, eiliškumo pokyčių įsisavinimą; kūrybiškumą ir laisvą improvizaciją.

Siūlomas variantas:

I. Ratas (12 tkt.):

1–6 tkt.

Šokėjai nesusikabinę sustoja į ratą vienas paskui kitą ir mėgdžiodami meškos eiseną (laisva improvizacija, pvz., sunkiai linguoja pasvyrant nuo vienos kojos ant kitos). Eidami dainuoja:

„Šokam, šokam mes meškutę.

Meška šoka, kudlos dulka,

Kad nešoktų – nedulkėt(ų).“

7–12 tkt.

Šokėjai apsisuka ir dainuodami bei atlikdami tuos pačius judesius, kaip ir 1–6 takte, eina į priešingą pusę.

II. Siūbavimas (n tkt.):

Pirmosios poros šokėjai, toliau stovėdami rate, atsisuka vienas į kitą ir susikabina delnus uždėjus porininkui ant pečių.

1 tkt.

„Uch – uch – uch - uch“.

Pora sunkiai siūbuoja nuo vienos kojos ant kitos (į dešinę, į kairę, į dešinę, į kairę), tardama ūksėjimo skiemenis. Po keturių žingsnelių sustoja ir paleidžia rankas ir ramiai stebi. Toliau tą patį tekstą ir judesį atlieka paeiliui kiekviena pora.

Šaltiniai:

Lietuvių liaudies rateliai, žaidimai, šokiai. Metodinė priemonė pradinių klasių mokytojams. Š., 2004, p. 68 – 69.

18. ŠOKINĖKIT, BERNIUKAI

♩ = 135

1

2

Šo - ki - nė - kit ber - niu - kai, šo - ki - nė - kit mer - gai - tės, da - bar ko - jom strap - tel - sim,

da - bar ran - kom su - plo - sim. Gra - sy - sim, gra - sy - sim, da - bar ap - si - suk - sim.

Tai linksmas šokis, kuris yra vienas iš „Grasytinio“ variantų.

Nauji elementai:

du rateliai: mergaičių ir berniukų; apsisukimas apie save, „grasymas“. Susidaro nauja pora.

Vaikų skaičius:

porinis.

Ugdo:

bendravimo santykius sudarant naujas poras; erdvės ir ritmo suvokimą; atmintį, motoriką, kalbą, eiliškumo supratimą; dėmesingumą, susijusį su ritmu, žodžiu ir kūno judesiais. Čia ypač glaudus teksto ir iliustruojamo judesio ryšys .

Siūlomas variantas:

I. Du rateliai (8 tkt.):

1–8 tkt.

„Šokinėkit, berniukai,

Šokinėkit, mergaitės.“ 2 k.

Sudaromi du rateliai: viduryje mergaitės suka ratelį dešinę, paprastai susikabinusios, bėgamuoju žingsneliu, o išorinis berniukų ratelis sukamas į kairę, bėgamuoju žingsneliu.

II. Grasymas (8 tkt.):

1–8 tkt.

„Dabar kojom treptelsim,

Dabar rankom suplosim.

Grasysi, grasysim,

Dabar apsisuksim.“

Rateliai sustoja ir atsisuka vienas į kitą. Vienas prieš kitą stovintys berniukas ir mergaitė atlieka dainelėje nurodytus veiksmus: dainuojant „treptelsim“ – sutrepsi dešine koja, „suplosim“ – suploja, „grasysim, grasysim“ – graso dešinės rankos smiliumi, „dabar apsisuksim“ – 4 parastais žingsneliais apsisuka (per dešinę petį) apie save.

Šaltiniai:

Lietuvių liaudies rateliai, žaidimai, šokiai. Metodinė priemonė pradinių klasių mokytojams. Š., 2004, p. 17.

19. MAIŠAS

Palengva

Mū - sų mai - šas pa - ku - li - nis, tri - ny - tai iš - aus - tas.

Greitai

Mai - šas y - ra, ru - gjai by - ra, mai - šas y - ra, ru - gjai by - ra.

Smagus ratelis, tinkantis visokiomis progomis.

Nauji elementai:

susikabinimo būdas – už parankių.

Vaikų skaičius:

porinis.

Ugdo:

bendravimo santykius sudarant naujas poras; prisilietimo toleravimą (susikibus už parankių); erdvės; kūno dalių ir ritmo suvokimą; gebėjimą koordinuoti judesius, motoriką.

Siūlomas variantas:

I. Du rateliai (8 tkt.):

1–4 tkt.

„Mūsų maišas pakulinis,

Trynintai išaustas“.

Du rateliai. Dainuojant viduryje mergaičių ratelis suka į dešinę, žemai susikibusios rankomis, paprastu žingsniu. Išorinis berniukų ratelis sukamas į kairę, žemai susikibus, paprastu žingsniu.

5–8 tkt.

Dainuojant tą patį tekstą, atliekami tie patys judesiai, tik į priešingą pusę. Mergaičių ratelis sukasi į kairę, o berniukų - į dešinę.

II. Už parankių (8 tkt.):

1–4 tkt.

„Maišas yra, rugiai byra,

Maišas yra, rugiai byra.“

Atsisukusios į berniukus mergaitės renkasi sau į porą (priešais stovintį) ir sukasi su juo susikabinę dešinėmis parankėmis.

5–8 tkt.

Kartojami tie patys žodžiai ir judesiai, tik sukamasi susikabinus.

Šaltiniai:

Lietuvių tautosaka. Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai. T. 5 .V., 1968; p.68.

20. MUŠTINIS

Porinis rato formos šokis be dainuojamojo teksto.

Nauji elementai:

choreografinė figūra - porų ratas; I dalyje įvedami kojū sudaužimo elementai; II dalyje - naujas sukinio elementas.

Vaikų skaičius:

porinis.

Ugdo:

bendravimo santykius poroje; prisilietimo toleravimą (sudaužiant koja); pusiausvyrą, motoriką, kūno ir erdvės suvokimą, dėmesingumą, susijusį su ritmu ir kūno judesiais.

Siūlomas variantas:

I. Sudaužimai kojomis (8 tkt.):

Sudaromas porų ratas, šokėjai stovi vienas priešais kitą, susikabinę abiem rankomis paprastai žemai.

1 tkt.

Visi trepteli kaire koja 2 kartus.

2 tkt.

Likdami stovėti ant kairių kojų, porininkai susidaužia 2 kartus dešinių kojų vidiniais šonais (arba dešinės kojos pirštais).

3–4 tkt.

Visi pakartoja 1–2 takto judesius, tik pradėdami trepsėti dešinėmis kojomis, o sudauždami kairėmis kojomis.

5–8 tkt.

Šokėjai pakartoja 1–4 takto judesius.

II. Sukiniai poroje (8 tkt.):

1–8 tkt.

Porose susikabinę ištiestomis rankomis, šokėjai sukasi į dešinę pusę, o kartojant - į kairę pusę. (Suktis galima įvairiai: tiesiog straksint, bėgamaisiais žingsneliais ar sukamasi paprastais žingsniais kas ketvirtinę).

Šaltiniai:

Šoks broliukai šokinį. Aukštaitijos, Suvalkijos, Dzūkijos bei Žemaitijos žaidimai, rateliai, šokiai. V., 2001, p. 276.

21. PETKEVIČIAUS POLKA

Porinis rato formos šokis be dainuojamojo teksto.

Nauji elementai:

I dalyje naujas susikabinimas poroje – mergaitė atsistoja berniukui iš dešinės pusės ir abu susikabina ištiestomis į priekį vidinėmis rankomis (pusiau „šaudykle”); II dalyje įvedami plojimai, kurie atliekami kartu susidaužiant rankomis su porininku.

Vaikų skaičius:

porinis.

Ugdo:

bendravimo santykius poroje; prisilietimo bei buvimo arti toleravimas (susikabinant, apsisukant poroje), dėmesingumą eiliškumui, susijusį su ritmu ir kūno judesiais; motoriką; kūno ir erdvės suvokimą.

Siūlomas variantas:

I. Porų ratas (16 tkt.)

1–8 tkt.

Šokėjai sustoja poromis į ratą pora paskui porą. Mergaitės stovi berniukams iš dešinės pusės ir susikabina su porininku vidinėmis ištiestomis į priekį rankomis. Bėgamuoju žingsneliu poros šoka 8 taktus į kairę pusę, 8 takto pabaigoje apsisuka per išorinę pusę ir vėl susikabina vidinėmis rankomis.

9–16 tkt.

Šokėjai bėgamuoju žingsneliu šoka ratu į priešingą pusę. 16 takto gale šokėjai paleidžia rankas ir pasisuka poroje vienas į kitą.

II. Plojimai ir apsisukimas (16 tkt.):

1 tkt.

1–šokėjai vienas su kitu suploja dešinėmis rankomis.

2–šokėjai vienas su kitu suploja kairėmis rankomis.

2 tkt.

Šokėjai tris kartus suploja vienas su kitu abiem rankomis.

3–4 tkt.

Šokėjai poroje susikabina dešinēm parankēm ir 4 paprastais žingsniais pasikeičia vietomis. Pasikeitę vietomis paleidžia rankas ir vėl pasisuka vienas į kitą.

5–16 tkt.

Pakartojami dar tris kartus 1–4 takto judesiai, susikabinant tai dešinėmis tai kairėmis parankėmis.

Šaltiniai:

Telšiai. P: Z.Antanavičienė. U: K.Poškaitis. Š: LLKC ChFR P 222 – 49 (1). Lietuvių liaudies kultūros centras.

22. SERBENTA

Poromis šokami du rateliai, esantys vienas šalia kito.

Nauji elementai:

I dalyje nauja choreografinė figūra – du greta esantys rateliai; II dalyje – susikabinimas „žvaigždute“.

Vaikų skaičius:

porinis.

Ugdo:

bendravimą su kitais šokėjais „kaimynystėje“; erdvinių pokyčių toleravimą, gebėjimą koordinuoti judesius, motoriką ir dinamiškumą.

Siūlomas variantas:

I. Du rateliai (6 tkt.):

1–6 tkt.

Sudaryti du poriniai rateliai. Ratuotojai juose susikibę paprastai žemai ir eina paprastu žingsneliu kas ketvirtinę. Sukami rateliai į dešinę pusę dainuojant:

„Augo sode serbenta“. 2 k.

II. Žvaigždutė (6 tkt.):

1–3 tkt.

„Augo sode serbenta,

Uogele.“

Savo rateliuose ratuotojai sudaro „žvaigždutes“: susikabinama dešinėmis, iškeltomis pečių aukštyje rankomis ir penkiais paprastais žingsneliais sukama į kairę pusę.

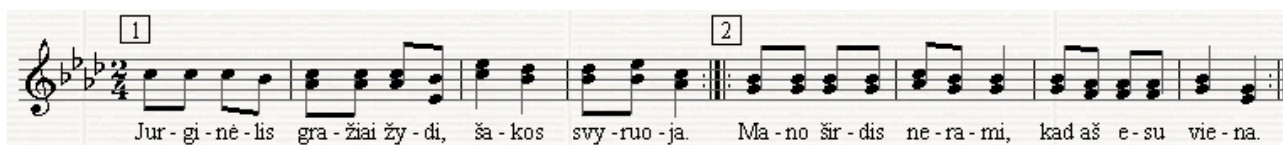
4–6 tkt.

Ratuotojai pakartoja 1–3 takto judesius ir dainuojamą tekstą, tik į „žvaigždutes“ susikibina kairėmis rankomis ir sukasi į dešinę pusę.

Šaltiniai:

Telšiai. P: V.Sudinskienė. U: K.Poškaitis. Š: LLKC ChFR S 46 – 19(3). Lietuvių liaudies kultūros centras.

23. JURGINĖLIS

Atsisveikinimo ratelis, pagrįstas atsisveikinimo tekstu ir judesiais. Šoka du rateliai: mergaičių vidurinis ir berniukų išorinis.

Nauji elementai:

ratelyje yra aiškios trys dalys su skirtinga choreografija; naujas judesys – atsisveikinimas pakratant ranką, kuris padeda vaikui autistui suvokti veiklos (struktūrą) pabaigą. Tai sustiprina saugumo jausmą.

Vaikų skaičius:

porinis.

Ugdo:

Bendravimą bei bendradarbiavimą kartu grupėje atliekant judesius; prisilietimo ir buvimo arti toleravimą; gebėjimą koordinuoti judesius (žodis – kūno judesys – ritmas); dėmesingumą bei erdvės ir eiliškumo pokyčius, kalbą ir atmintį.

Siūlomas variantas:

I. Du rateliai (16 tkt.):

1–8 tkt.

Ratuotojai sustoja į du ratelius: mergaitės - vidinį, berniukai - išorinį ratą. Visi eina paprastu žingsneliu kas ketvirtinę į dešinę pusę dainuodami:

„Jurginėmis gražiai žydi,

Šakos svyruoja“. 2 k.

9–16 tkt.

„Mano širdis nerami,

Kad esu viena“. 2 k.

Ratuotojai atlieka tą patį judesį tik į kairę pusę dainuodami.

II. Pora paskui porą (16 tkt.):

1–8 tkt.

„Še rankele, glausk širdele,

Eisim pavaikščioti“. 2 k.

Mergaitės atsuka į išoriniame ratelyje stovinčius berniukus ir įsikabinusios į kairę priešais stovėjusio berniuko parankę ir sudaro porą. Poros viena paskui kitą eina ratu į dešinę pusę paprastu žingsneliu.

2–9 tkt.

„Eisim pavaikščioti,

Laimės paieškoti“. 2 k.

Dainuojant šį tekstą porų vaikščiojimas vyksta į kairę pusę.

III. Atsisveikinimas (8 tkt.):

1–8 tkt.

„Sudie, sudie, bernužėli,

Atsisveikint jau laikas“. 2 k.

Porose atsisukama vienas į kitą ir paduodamos dešinės rankos. Ritmiškai jas pakratant atsisveikinama.

Šaltiniai:

Telšių raj. Luokė. P: O.Andriuškienė. U: K.Poškaitis K. Š: LLKC ChFR J 96 – 49(1). Lietuvių liaudies kultūros centras.

24. POLKA SU RAGUČIAIS

Tai baigiamasis šokis, kuriame vyrauja laisva choreografinė improvizacija parenkant judesio formas. Čia yra galimybė įsisavinti tai, ką išmokome anksčiau. Todėl atsižvelgiant į vaikų pageidavimus, šis šokis gali turėti savitą, tik jums patinkančią choreografiją.

Prieš pradėdant šį šokį, vadovė išeina į ratelio vidurį ir, padėkojusi vaikams bei pasidžiaugusi jų pasiektais rezultatais, kviečia prisiminti, ir apjungti kai kuriuos išmokus judesius.

Siūlomas toks variantas:

I. „Sukvietimas“.

Vienas šokėjas (ar vadovė) prišokusi prie vieno kurio nors vaiko pakviečia jį rodant „ragučius“ (pridėjus du smilius prie kaktos, imituojant ragus). Vaikas stoja pakvietusiam už nugaros. Taip sukviečiami visi šokėjai, kurie sudaro vieną vorelę.

II. „Ratelis“.

Iš vorelės sudaromas ratas. Visiems susikabinant paprastai žemai. Bėgamuoju žingsneliu ratelis sukamas į dešinę.

III. „Žvaigždutė kairėn“.

Šokėjai pasisuka dešiniu petimi į centrą, ištiesia dešines rankas į šoną, sudaro žvaigždutę, kurią suka bėgamuoju žingsneliu.

IV. „Žvaigždutė dešinėn“.

Šokėjai pasisuka kairiu petimi į centrą ir, sudarę žvaigždutę, suka ją į dešinę pusę.

V. „Du rateliai“.

Mergaitės į vidurį, berniukai aplink. Bėgamuoju žingsneliu, susikabinę paprastai mergaitės suka į dešinę, berniukai – į kairę.

VI. „Už parankių“.

Mergaitės atsisuka į berniukus ir išsirinkusios priešais stovinčius sukasi su jais už parankių. Baigus VI dalį, susidariusios poros sustoja į eilę, taip sudarydamos porų eilę.

VII. „Tiltelis“.

Porose susikabinama ištiestomis, pakeltomis rankomis ir sudaro „tiltelį“, pro kurį susikabinusi paprastai lenda pirmoji pora. Pralindusi pro „tiltelį“, ji stoja į eilės galą. Tada lenda iš eilės kitos poros tol, kol pralenda visos.

VIII. „Pora paskui porą“.

Poroje susikabinę paprastai, poros eina paprastu žingsneliu viena paskui kitą ratu, vedamos pirmosios poros.

IX. „Ratelis“.

Visi sustoja į vieną ratą ir susikabinę žemai rankomis bėgamuoju žingsneliu suka ratelį į kairę.

X. „Gyvatėlė“.

Vadovė paleidžia vieną ranką su greta esančiu vaiku, o visi kiti stovi toliau susikibę paprastai žemai. Tuomet užgrojus muzikai, ji visaip vedžioja paskui save susikabinusių vaikų grandinėle taip „išformuodama“ ratą, o gale išeidama iš apibrėžtos veiklai skirtos erdvės.

Šaltiniai:

Lietuvių liaudies rateliai, žaidimai, šokiai. Metodinė priemonė pradinių klasių mokytojams. Š., 2004, p. 88 - 90.

4.3. Ekspertų tyrimo metodika

Lietuvių etnochoreografijos (šokių/ratelių) integravimo galimybė ugdant autistiškus vaikus, mokliškai netyrinėta. Žinant, jog lietuvių etnochoreografinė veikla yra priimtina ir maloni vaikui bei daro ugdomąjį, komunikacinį, hedonistinį, kinestetinį poveikį, manau, jog tai galėtų būti puiki priemonė ir autistiškų vaikų ugdymui. Tad buvo iškelta hipotezė, kad tikslingai panaudojus lietuvių etnochoreografijos elementus pagerėtų bendravimo bei ugdymosi lygmuo autistiškų vaikų gyvenime.

Atsižvelgus į autizmo sutrikimo specifiką, buvo sudaryta ugdymo programa – metodika (žr. p. 40), paremta lietuvių etnochoreografiniais (šokių/ratelių) elementais. Norint taikyti šią naujai sudarytą, mokliškai pagrįstą programą – metodiką, pirmiausia iškilo būtinybė ištirti, diagnozuoti bei prognozuoti jos pagrįstumą ir pritaikymo galimybes. Šiam tikslui įgyvendinti pasirinktas ekspertų metodas.

Tikrovės objektų vertinimas, diagnozavimas bei jų raidos prognozavimas pasitelkus ekspertus yra taikomas daugelyje moklinio pažinimo bei pertvarkymo sričių. Šis metodas plačiausiai taikomas sociologiniuose tyrimuose, norint gauti nagrinėjamos srities empirinius duomenis. Individualios ekspertizės esmė – eksperto diagnostiniai sprendimai bei reagavimas į išmokimo, pedagoginės ar vadybinės veiklos rezultatus ir vertinamųjų pastangas atlikti savo funkcijas (B. Bitinas, 2002).

Norint panaudoti šį metodą, reikia suformuoti kvalifikuotų ekspertų grupę, kurie gali suteikti būtiną kvalifikuotą informaciją apie vertinamąjį objektą bei suteikti informacijos apie objekto patikimumą ir išsamumą. Ekspertų vertinimai gali būti pateikti įvairias būdais, vienas jų – ekspertų analitiniai vertinimai, kurie gali būti pateikti kaip paaiškinamasis raštas, kuris turi remtis galimų svarstomo proceso, objekto ar reiškinių kryptių kokybine analize. Tokiu atveju ekspertas gali pasinaudoti pagalbinais duomenimis ir kruopščiai, turėdamas pakankamai laiko, apgalvoti savo atsakymą. Šis metodas priklauso individualių metodų grupei (G. Merkys, 1995).

Ekspertų grupę sudarė dešimt nepriklausomų kvalifikuotų ekspertų, kurie yra šių specializacijų atstovai: pediatrija, vaikų psichiatrija, specialusis ugdymas, meninis ugdymas, muzikinis ugdymas, choreografija, etnochoreografija, režisūra, muzikos terapija, neformalusis ugdymas. Asižvelgus į tokį ekspertų (specializacijų) pasirinkimą sudaryta didesnė galimybė įvairiapusiškiau ir nuodugniau diagnozuoti ir atskleisti platesnį (tarpdisciplininį) nuomonių spektrą bei numatyti sudarytos programos – metodikos perspektyvumą.

4.4. Ekspertų vertinimų analizė

Ekspertų metodu vertinant programos – metodikos, paremtos lietuvių etnochoreografija ir skirtos autistiškų (5 – 10 metų) vaikų ugdymui, turinį, pateiktas prašymas (Priedas Nr. 1) su nuoroda atsižvelgti į šiuos kriterijus:

1. Bendravimo ir toleravimo skatinimas.
2. Pokyčių toleravimo ugdymas (ritmo, tempo, dinamiškumo, erdvės).
3. Pozityvaus elgesio formavimas.
4. Kūno suvokimo skatinimas.
5. Kūrybiškumo bei kalbos lavinimas.
6. Tradicijų tęstinumo perdavimas.

Analizuojant pateiktus atsiliepimus, pastebėta, jog visi ekspertai (Priedas Nr.2) pozityviai išskyrė tyrimo idėjas, tematikos aktualumą ir novatoriškumą, kuriame „bene pirmą kartą Lietuvoje siūloma autistiškų vaikų gydymui panaudoti lietuvių liaudies žaidimus, ratelius ir šokius (D. Urbanavičienė). Anot A. Piličiausko, tai „ puiki siekiamybė ..., kuri atliepia aktualią sociokultūrinę problemą ...“, o taip pat ja „...siekiami humanizuoti vaiko pasaulį, vaikų tarpusavio santykius, skatinti vaikus gėriui“ (R. Vasiliauskas). Tad per šį komunikavimą tikėtinas, anot D. Mockienės, pozityvesnis integravimosi į visuomenę procesas.

Ekspertų nuomone sveikintinas programos - metodikos paruoštas turinys, kuris „atitinka šios programos – metodikos tikslą – etnochoreografijos elementų pagalba sustiprinti bei pagerinti autistiškų vaikų ugdymo galimybes. Programoje aiškiai išdėstytos šokių – ratelių veiklų struktūros (pradžia – pabaiga, aplinkos pritaikymas, individuali suaugusio pagalba“ (R. Ulevičiūtė). Be to „ atrinkti šokiai ir rateliai sudėtingėja labai palaipsniui“ (I. Vaitkevičienė). Teigiama ir tai, pasak E. Mažinto, jog yra remiamasi lietuviškos pedagogikos ir etnokultūros patirtimi, o ne kopijuojama.

Kaip teigia ekspertė L. Kačiušytė–Skramtai, programoje išryškinamos autistiškų vaikų socialinių ryšių kūrimo būdai, laipsniškai įvedami nauji ritmo, tempo, dinamiškumo, erdvės, kūno suvokimo elementai. Etnochoreografinių žaidimų metu, numatomos ir netiesioginės priemonės, padedančios perimti tam tikrus elementus. Svarbu, anot autorės, jog išskirti diferencijuoti programos vykdymo etapai.

Rekomenduojama skirti daugiau dėmesio įvadiniam etapui, prieš vykdant pateiktą programą – metodiką (J. Petruilytė) ir labiau apibrėžti kokio autizmo sutrikimo laipsnio ar integravimo grupėje vaikams galėtų būti skirta ši programa, numatant daugiau vaizdinių priemonių (L.Kačiušytė–Skramtai). Prieš tai reikėtų pagedaguoti melodijas, t.y. transponuoti į vaikams

tinkamesnį dainavimui aukštį (D. Urbanavičienė), atkreipiant dėmesį į „...specialią dainavimo ir judesio sintezės taikymą, su specifinio tokio amžiaus vaikų vokalo, kvėpavimo, artikuliacinio, ritminio ir emocinio derinimo analize...“ (E. Mažintas). Patikslinti judesius ir ištaisyti tekste stiliaus klaidas (A. Riekumas). Kviečiant vaikus į veiklą, pasak A. Piličiausko, prisiminti ir naudoti „magiškus žodžius“: pasaka, šokis, žaidimas, kurie teigiamai veikia vaiko asmenybę ir psichiką.

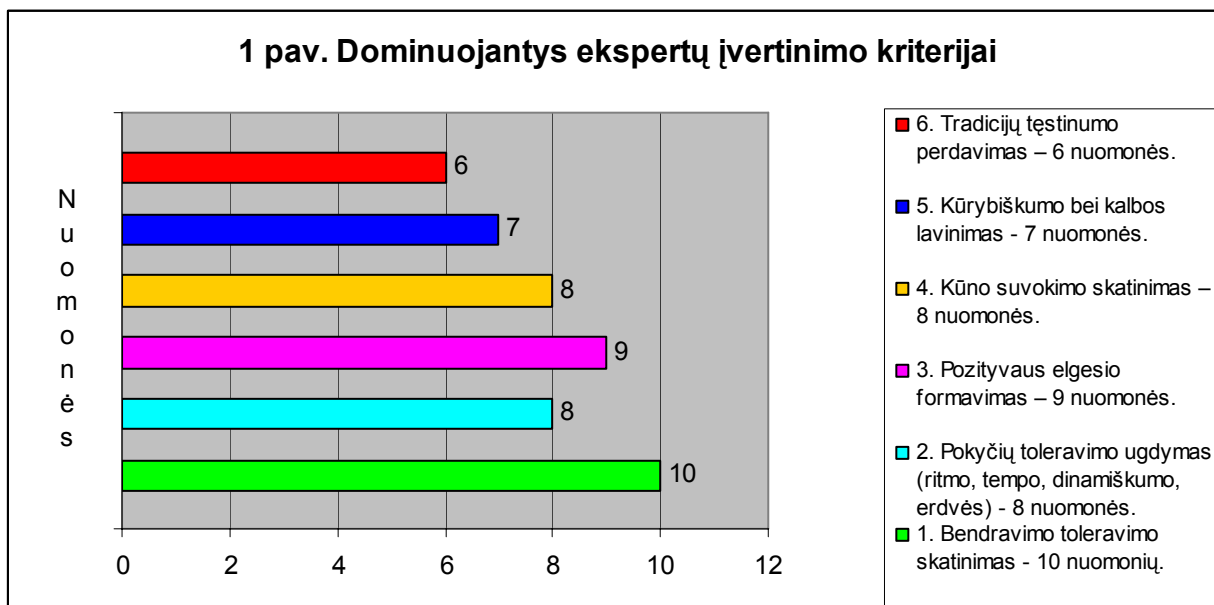
Visų ekspertų nuomone, programa atitinka iškeltus uždavinius ir yra siūloma ją taikyti ugdymo įstaigose (ir ne tik vaikams autistams) ir ne trumpiau nei vienu – dviejų metų laikotarpiu (I. Vaitkevičienė), o J. Petruolytės nuomone „...įjungiant į kitų metodikų kompleksą“, o gal prieš tai reikėtų įvertinti šios programos efektyvumą su įvairiapusi raiškos sutrikimą turinčiais vaikais (autizmo bruožai) (R. Ulevičiūtė).

Žemiau (2 lentelė) pateiktos ekspertų specializacijos ir kriterijai, į kuriuos buvo prašoma atkreipti dėmesį vertinant programos – metodikos turinį ir prognozuoti jos pritaikymo galimybes. Lentelėje, jeigu ekspertas pozityviai atsiliepiama - tai prie numatyto kriterijaus buvo žymimas pliuso ženklas (+), jeigu neigiamai – minuso (-), o jeigu apie tai nėra užsimenama - nerašoma nieko. Lentelės paskutiniame stulpelyje (8 stulpelis) pateiktos ekspertų išvalgos, pastabos ir rekomendacijos, kuriomis remiantis, galima koreguoti paruoštą ugdymo programą – metodiką ir tokiu būdu dar efektyviau užtikrinti autizmo sindromą turinčių vaikų ugdymo procesą.

2. lentelė. Ekspertų vertinimai

	Eksperto specializacija	Bendravimo toleravimo skatinimas	Pokyčių toleravimo ugdymas (ritmo, tempo, dinamiškumo, erdvės)	Pozityvaus elgesio formavimas	Kūno suvokimo skatinimas	Kūrybiškumo bei kalbos lavinimas	Tradicijų tęstinumo perdavimas	Ekspertų išvalgos, pastabos, rekomendacijos
1	Pediatrija	+	+	+	+	+		„Metodiką taikyti, įjungiant į kitų metodikų kompleksą“; „...vertinga medžiaga specialistams“; „...pasigendu ... įvadinio ugdymo etapo“.
2	Specialusis ugdymas	+			+	+		„Programa-metodika tinka... ne tik autistams“; „...siūlyčiau atlikti tyrimą darželiuose, kur ugdomi įvairiapusį raidos sutrikimą turintys vaikai (autizmo bruožai) ir įvertinti šios programos efektyumą vaikams autistams“.
3	Meninis ugdymas	+	+	+	+	+	+	„...ugdomųjų priemonių spektras pavydėtinaai aktyvinantis“; „...užpildyti papildomu teoriniu pagrindimu ir praktiniais mokytojo raginimais “Vaikai, paseksiu pasaką, kurios veikėjai šoka “; „tai – nestruktūrizuota arba neformalizuota programa...“.
4	Muzikinis ugdymas	+	+	+	+		+	„sveikintinos... pastangos atrinkti ir nuosekliai išdėstyti lietuvių liaudies žaidimus ir ratelius, atsižvelgiant į autizmo sutrikimą turinčių vaikų ugdymosi problemišumą, negalios specifiškumą“; „patartina... pastiprinti kalbos ugdymo

Atsižvelgus į išvardintus kriterijus ir ekspertų atsiliepimus galime sužinoti - kokie vertinimo kriterijai labiausiai dominuoja paruoštoje programoje – metodikoje. Rezultatai atsispindi 1 paveiksle:

Taigi, ekspertų nuomone, bendravimo toleravimo skatinimas (kuris ypač reikalingas ir svarbus autistiškiems vaikams) labiausiai būtų ugdomas taikant šią sudarytą ugdymo programą – metodiką, skirtą autistiškų (5–10 metų) vaikų ugdymui. Kūno suvokimo skatinimui (8 nuomonės) programoje yra sudarytos pakankamai palankios sąlygos ir tai atsispindi ekspertų nuomonėse. Kūrybiškumo ir kalbos skatinimas, remiantis šia programa – metodika, taip pat yra galimas ugdant autistiškus vaikus (7 nuomonės). Nors programa – metodika sudaryta iš lietuvių autentiškų šokių bei ratelių, ekspertai mažiausiai akcentavo (6 nuomonės) – tradicijų tęstinumo perdavimo galimybę. Tai suprantama, juk pozityvaus elgesio formavimas (9 pritarusios nuomonės) labiau įtakos šių vaikų gyvenimo kokybę nei tradicijų tęstinumo būtinybę.

Ekspertų nuomonių pasiskirstymas akivaizdžiai rėmėsi ekspertų žiniomis ir patirtimi tos specializacijos, kuriai jie atstovavo. Vertinimuose pateiktos išvalgos labai įdomios, vertingos. Į ekspertų rekomendacijas bei pastebėjimus (žr. 2 lentelė, 8 stulpelis) būtinai atsižvelgsiu. Apibendinant galima teigti, kad „Programa – metodika, paremta lietuvių etnochoreografija ir skirta autistiškų vaikų ugdymui“ ekspertų įvertinta pozityviai ir siūloma ją taikyti, integruojant į bendrą autistiškų vaikų ugdymo programą.

IŠVADOS

1. Autizmas yra sudėtingas raidos sutrikimas ir iki šiol yra tyrimų objektu, kurio įvairialypiai požymiai - nėra socialinės sąveikos, sutrikę pažinimo procesai, sutrikusi komunikacija sutrikusi motorika - nulemia autistiško vaiko ugdymosi problemišumą ir galimybes.
2. Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima teigti, jog nėra vieno metodo, kuris būtų vienodai veiksmingas visiems vaikams autistams, todėl aktualu ieškoti novatoriškų ugdymo ir bendravimo su vaiku būdų - naujų metodikų, optimizuojančių autistiškų vaikų ugdymosi procesą ir gyvenimo kokybę.
3. Remiantis mokslinės literatūros analize galima teigti, kad lietuvių etnochoreografijos (ratelių ir šokių) taikymo galimybės ugdant autistiškus vaikus mokslškai netyrinėtos, nors, išanalizavus virš 600 lietuvių etnochoreografijos kūrinių yra akivaizdu, jog nemaža dalis autistiškų lietuvių liaudies šokių ir ratelių turi „užkoduotą“ ugdomąjį poveikį.
4. Sudaryta, mokslškai pagrįsta, ugdymo „Programa – metodika, paremta lietuvių etnochoreografija ir skirta autistiškų vaikų ugdymui“. Remiantis Ekspertų metodo tyrimo rezultatų analize, teigiama, jog ši programa - metodika praplės autistiškų vaikų ugdymosi galimybes: bendravimą, pozityvaus elgesio formavimąsi, kalbos plėtotę, pokyčių toleravimą, kūno suvokimą, kūrybiškumą ir kt. gebėjimus.
5. „Programa – metodika, paremta lietuvių etnochoreografija ir skirta autistiškų vaikų ugdymui“ yra sukurta pirmą kartą Lietuvoje specialiajam autistiškų vaikų ugdymui, kurioje vertingas aktyvinančių ugdomųjų priemonių spektras, programos turinio sinkretiškumas, sukuria palankias sąlygas vaiko raidai.
6. Remiantis ekspertų vertinimu, galima prognozuoti plačias programos pritaikymo, tobulinant autistiškų vaikų ugdymo(si) ir integravimosi į visuomenę, galimybes.

Taigi, tyrimo hipotezė, kad tikslingai panaudojus lietuvių etnochoreografijos elementus pagerėtų bendravimo bei ugdymosi kokybė autizmo sindromą turinčių vaikų gyvenime, patvirtinta.

REKOMENDACIJOS

Pedagogams rekomenduojama:

- Programą – metodiką, paremtą lietuvių etnochoreografija ir skirtą autistiškų vaikų ugdymui taikyti įsisavinus Neįgaliųjų meninio ugdymo programos principus ir atsižvelgiant į vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, raidos bei ugdymosi ypatumus.
- Ugdymo procesą organizuoti etapais, t. y. žingsnelis po žingsnelio siekti numatytų siekinių. Svarbu „neperspausti“ ir „neperkrauti“ vaikų nauja informacija, o palaipsniui įsisavinus vienus elementus mokyti kitus; įsisavinus vieno etapo siekinius pereiti į kitą, papildytą nauja informacija ir naujais etapiniais siekiniais.
- Atsižvelgti į autizmo sunkumo laipsnį, individualias vaikų ugdymosi galimybes bei vaikų norus, pritaikyti programoje siūlomus variantus pakeičiant juos jų ugdytiniams priimtinesniais ar patogesniais.
- Padėti, pademonstruoti vaikams kaip atlikti vieną ar kitą judesį bei susikabinimą. Galima sukurti ir naudoti simbolius choreografinėms figūroms, elgesio taisyklėms ir kt. informacijai perteikti ar priminti.
- Paskatinti vaiką, keliant jo pasitenkinimą ir pasitikėjimą savimi.
- Esant galimybei, ugdant pagal šią sudarytą programą, pasitelkti kitus specialistus (logopedą, spec. pedagogą, kinezeterapiautą) arba integruoti į kitų metodikų kompleksą, taip užtikrinant programos efektyvumą.
- Sudarytą programą galima taikyti ugdant ir kitus specialiųjų poreikių ugdytinius (vaikus, turinčius įvairiapusį raidos sutrikimą ar sutrikusį intelektą, kt.)

Neįgaliųjų ugdymo institucijoms rekomenduojama:

- Vaikų autistų ugdymo programas papildyti ugdymo „Programa – metodika, paremta lietuvių etnochoreografija ir skirta autistiškų vaikų ugdymui“.
- Papildyti studijų (kvalifikacijos) kėlimo programą specialiu kursu, kuriame supažindinama su etnochoreografijos galimybėmis ugdant autistiškus (ir kitus specialiuosius poreikius turinčius) vaikus.
- Plėtoti suaugusių (tėvų) švietimą, skleidžiantį tikslingą informaciją apie autistiškų vaikų ugdymo galimybes lietuvių etnochoreografija ir jos poveikį šių vaikų ugdymosi ir bendravimo gebėjimų skatinimui.
- Skatinti integruotų (judesio ar choreografijos) programų rengimą ugdant autistiškus vaikus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Akelaitienė B. (2003). Šokio pamokos: mokymas būti su kitais. Kn.: Meninis moksleivių ugdymas: nuo gabumų link asmenybės dorinimo. Vilnius, p. 30.
2. Aleksienė V. (1998). Muzikos terapijos metodas ugdant neįgaliuosius vaikus. Žvirblių takas. Vilnius, Nr 3. p. 44.
3. Aleksienė V. (1998). Žaidimas neįgaliųjų vaikų muzikinio ugdymo programoje. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės. Vilnius, p. 7-8.
4. Aleksienė V. (1999). Muzikos terapijos kibirkštis išiebė ugnelę Lietuvoje. (žiūrėta 2005.11.15). Prieiga per internetą: <<http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/99/5/5muzter.html>>
5. Aleksienė V. (2001). Sutrikusio intelekto vaikų muzikinis bendrųjų gebėjimų ugdymas. Daktr. disert., Socialiniai mokslai, Edukologija. Vilnius, p. 28–49.
6. Aleksienė V. (2001). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų emocinės raiškos plėtotė muzikos pamokose. Specialusis ugdymas. Šiauliai, Nr. 2(5), p. 6-14.
7. Aleksienė V. (2002). Nežymiai sutrikusio intelekto vaikų bendrųjų gebėjimų ugdymas fortepijono pamokose. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės. Vilnius, II d., p. 7 .
8. Aleksienė V. (2004). Muzikos terapija mūsų vaikams. Vaikystė. Vilnius, 2004, Nr. 10, p. 32 – 34.
9. Aleksienė V. (2005) Muzikos terapijos raida Lietuvoje. (žiūrėta 2005.11.18). Prieiga per internetą: <<http://www.lumta.elnet.lt/Straipsniai/straipsniai.htm>>
10. Aleksienė V. (2005). Muzikinis neįgaliųjų ugdymas ir terapijos išvalgos. Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai. Vilnius p. 83-94.
11. Atvažiuoja kalėdos. Advento – Kalėdų papročiai ir tautosaka.(2000). Sud. S. Valiulytė Vilnius.

12. Bakk A., Grnewald K. (1997). *Globa: Knyga apie žmones su intelekto negale*. Vilnius, p. 248–257.
13. Banevičiūtė – Ališauskienė B. (2004). Moksleivių šokio gebėjimai ir jų sąsajos su kūrybiniu dvasios aktyvumu. Kn.: *Meninio ugdymo aktualijos*. Šiauliai, p. 17–18.
14. Barkauskaitė M., Grincevičienė V., Indrašienė V., Pūkinskaitė R. (2001). *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas*. Vilnius, p. 61–62.
15. Bessmertnaja I. (2003). *Choreografija bendrojo lavinimo mokykloje: dalyko samprata ir misija*. Kn.: *Meninis moksleivių ugdymas: grupinio darbo ir projektų metodai taikant kompiuterines technologijas*. Vilnius, p. 18-20.
16. Bitinas B. (1996). *Ugdymo filosofijos pagrindai*. Vilnius, p. 16.
17. Bitinas B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius, p. 25-170.
18. Bitinas B. (2002). *Pedagoginės diagnostikos pagrindai*. Vilnius, p. 63.
19. Brazauskaitė A. (2001). *Žymų ir vidutinį atsilikimą turinčių vaikų savivokos ugdymas daile*. Daktaro disertacija, Vilnius, p. 12, 126-128.
20. Briedikytė M. (2004). *Žaidimo vaidmuo vaiko gyvenime*. *Žvirblių takas*, Nr. 4, p. 6-11.
21. Bruscia K. (1998). *Defining music therapy*. Barselona, p. 20.
22. Dašauskienė – Duž. D. (2002). *Dailės užsiėmimai sutrikusio intelekto vaikams: funkcinės paskirties analizė*. Vilnius, p. 10.
23. Daškuvienė D. *Specialiųjų poreikių turinčių mokinių kūrybiškumo ugdymas per teatrinių žaidimų pamokas pradinėse klasėse*. Kn.: *Mokytojo asmenybė ir specialiųjų poreikių mokinių kūrybiškumo ugdymas*. Mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai, 2002, p. 46-48.
24. Dissanayake E. (1999). *Homo Aestheticus*. Seattle , London, p. 120.
25. Dubowski J. K. (2004). *Alternatyvūs vaikų piešimo raidos aiškinimo modeliai: kelios dailės terapijai svarbios išvados*. *Dailė kaip terapija*. Sudarytoja Dalley T., Vilnius, p. 82-86.

26. Dzigelienė V. (2002). Kūrybinė raiška popamokinės veiklos metu. Kn.: Mokytojo asmenybė ir specialiųjų poreikių mokinių kūrybiškumo ugdymas. Mokslinės konferencijos medžiaga, Šiauliai, p. 56–57.
27. Einikytė S. (2003). Nūdienos choreografija ir jauno žmogaus ugdymas. Kn.: Meninis moksleivių ugdymas: grupinio darbo ir projektų metodai taikant kompiuterines technologijas. Vilnius, p. 33.
28. Einikytė S. (2003). Šokio kalba – bendravimo kalba. Kn.: Meninis moksleivių ugdymas: nuo gabumų link asmenybės dorinimo. Vilnius, p. 58–59.
29. Filosofijos žodynas. Vilnius, (1975), p. 195.
30. Fox J. (1997). Poetic medicine. The healing art of poem - making. New York.
31. Frith U. (1991). Autism and Asperger Syndrome. – Cambridge: Cambridge University Press, P. 247.
32. Gadamer H.G. (1997). Grožio aktualumas. Kn.: Menas kaip žaidimas, simbolis, šventė. Vilnius, p. 98.
33. Gaižutis A. (1979). Menas ir humanizmas. Vilnius, p. 101-103.
34. Gevorgianienė V. (1999). Vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių bendravimo gebėjimų ugdymas. Specialusis ugdymas. II d., Šiauliai, p. 63–74.
35. Glagau O. (1970). Lietuvininkų buitis ir būdas. Kn.: Lietuvininkai. Vilnius, p.237.
36. Gordon E.E. (1999). Vaiko muzikalumo puoselėjimas. Parengė R. Poškutė – Grun. Vilnius, p. 20
37. Grigonis M. (1914). 200 žaidimų. Vilnius.
38. Grinevičienė N. (1999). Mažylių žaidimai. Kaunas, p. 8-9.
39. Howlin P. (1998). Practitioner review; psychological and educational treatmentn for autism. Child Psychol. PSYCHIAT. Vol. 39. p. 307-322.
40. Ivoškuvienė R, Balčiūnaitė J. (2002). Autistiškų vaikų ugdymas. Šiauliai, p. 12–159.

41. Jakavičius V.(1998). Žmogaus ugdymas. Įvadas į edukologijos studijas. Klaipėda, p. 40.
42. Juodzevičienė D. (2001). Judesio ir melodikos ryšys vaikų dainose. Bakalauro darbas, Vilnius, p. 20.
43. Kačiušytė – Skramtai L., Brazauskaitė A. (2003), Emocinė ir socialinė parama vaikui, taikant meno terapijos metodus ir principus. Kn.: Mano vaikai. Priešmokyklinis vaiko ugdymas., Sud. O. Monkevičienė. Kaunas, p. 207–209.
44. Kaffemanas R. (1997). Nežymiai sutrikusio intelekto vaikų suvokimo ypatumai. Šiauliai, p. 9-29.
45. Kaffemanienė I. (2000). Ikimokyklinio amžiaus nežymiai sutrikusio intelekto vaikų žaidimų raidos ypatumai.. Specialusis ugdymas. Mokslo darbai III. Šiauliai, p. 77.
46. Kaffemanienė I., Burneikienė I. (2001). Specialiųjų poreikių vaikų žaidimo gebėjimų ugdymas. Šiauliai.
47. Karvelis V. (2001). Neįgaliųjų ugdymas ir socialinė adaptacija Lietuvoje (iki 1940). Šiauliai, p. 8.
48. Kievišas J., Gaučaitė R. (2000). Vaiko veikla meninio ugdymo procese. Šiauliai, p. 72-82.
49. Kisielienė L. (2001). Ritmo ugdymas šokio pamokoje. Žvirblių takas. Vilnius, Nr. 5, p. 35-36.
50. Kisielienė L. (2003). Liaudies choreografija – palanki dorinio ugdymo terpė. Kn.: Meninis moksleivių ugdymas: nuo gabumų link asmenybės dorinimo. Vilnius, p. 69–71.
51. Knill M., Ch. (.1992). Kūno pažinimo ir bendravimo pratimai. Vilnius, p. 6-26.
52. Kodaly Z. (1971). Folk musik of Hungary. New York, p. 195.
53. Kontautienė Z. (1978). Žaidimų teorija. Vilnius, p. 8.
54. Lapinskienė B. (1998). Meno įtaka neįgaliųjų kūrybinei raiškai (Panevėžio VAUC) patirtis ir problemos). Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės. Vilnius, I d., p. 20.
55. Laužikas J. (1995). Rinktiniai raštai. T.3. Kaunas, p. 105.

56. Lesinskienė S. (1998). Autizmo sutrikimo samprata, klinika ir diagnozavimo pagrindai. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, p. 6-7.
57. Lesinskienė S. (2000). Vaikystės autizmo diagnozavimo ir gydymo principai. Vilnius, p. 5-32.
58. Levitienė D. (2005). Vaikų autistų komunikacinių gebėjimų ugdymas. Magistro diplominis darbas. Vilnius, p. 7-13.
59. Lietuvių liaudies kultūros centro Choreografinio folkloro skyriaus rankraštynas (LLKC ChFR).
60. Lietuvių liaudies rateliai, žaidimai, šokiai. (2004). Metodinė priemonė pradinių klasių mokytojams. Sud. A. Kirvaitienė, Šiauliai, p.17 - 89.
61. Lietuvių liaudies tautosaka. (1968). Vilnius, p. 104-105.
62. Lietuvių tautosaka. Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai. (1968). T. 5 .Vilnius, p. 68.
63. Lingys J. (1995). Lietuvių liaudies žaidimai. Kaunas, p. 7.
64. Maceina A. (1991). Tautinis auklėjimas. Kaunas, p.14.
65. Matiukienė N. (1998). Meninė veikla ir neįgaliojo gyvenimas. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės. Vilnius. p. 27.
66. Matonis V. (1991). Muzika. Asmenybė. Kultūra. Vilnius, p. 37-84.
67. Matonis V. (2000). Meninis ugdymas nedieninėje kultūroje. Kn.: Šiuolaikinės meninio ugdymo koncepcijos. Vilnius, p 5–23.
68. Mažeikienė I. (1998). Šokis ir žaidimas–neįgaliųjų ugdymo priemonė. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinė reabilitacijos ir socializacijos galimybės. Vilnius, p. 33.
69. Meekums B. (2002). Dance movement therapy. London, Thousand Oaks, New Delhi, p. 4-37.
70. Мельников М. Х. Русский детский фольклор. Москва, 1987, p. 24-26.

71. Merkys G. (1995). Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys: paskaitų konspektas. Šiauliai, p. 33.
72. Mikulėnaitė L., Ulevičiūtė R. (2004). Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas. Vilnius, p. 9-58.
73. Monkevičienė O. (1993). Vėrinėlis. Vilnius.
74. Moreno J. (1995). Etnomusic Therapy: an Interdisciplinary Approach to Music Healing, The Arts in Psychotherapy. Vol. 4, p. 329-338.
75. Naruskas A. (2002) Neįgaliųjų vaikų gebėjimai dramineje ir pynimo raiškoje. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės. Vilnius, II d., p. 63-64.
76. Nocera S.D. (1979). Reaching the Special Learner through Music. London –New york, p.298.
77. Orff C. (1975). Schulwerk: Musik fur kinder, Mainz.
78. Ozolaitė V. (2002). Tradicijos ir pedagogo kūrybiškumas. Kn.: Mokytojo asmenybė ir specialiųjų poreikių mokinių kūrybiškumo ugdymas. Mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai, p. 105–107.
79. Piličiauskas A. (1998). Neįgaliųjų meninė socializacija. Specialusis ugdymas. Vilnius, I d., p. 112.
80. Piličiauskas A. (2005). Neįgaliųjų meninio ugdymo ypatumai ir vertybinės nuostatos. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai. Vilnius, p. 23–24.
81. Poškaitis K. (1992). Liaudies choreografija. Vilnius, p. 17,70.
82. Prokurotienė R. (2003). Kūrybiškumo ugdymas integruotoje choreografijos pamokoje. Kn.: Meninis moksleivių ugdymas: grupinio darbo ir projektų metodai taikant kompiuterines technologijas. Vilnius, p. 67.
83. Radzevičienė L., Strakšienė D. (2003). Muzikos terapijos poveikis ir psichinė neįgaliųjų sveikata. Specialusis ugdymas. Nr. 2 (9), p. 183.

84. Rapoportas S. (1997). Menas ir emocijos, Vilnius, p. 3-7
85. Rinkevičius Z. (1993). Mokinių muzikinis ugdymas. Klaipėda, p. 13-33.
86. Sasanauskienė D. (2003). Jausminis kūrinio įprasminimas – dorinio ugdymo prielaida. Kn.: Meninis moksleivių ugdymas: nuo gabumų link asmenybės dorinimo, Vilnius, p. 95.
87. Schopenhaueris A. (1995). Pasaulis kaip valia ir vaizdinys. Vilnius, p. 364-370.
88. Sučylaitė J. (2002). Poezijos terapija. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinė reabilitacijos ir socializacijos galimybės. Vilnius, p. 85-88.
89. Sučylaitė J. (2005). Poetinis neįgaliųjų ugdymas. Terapiniai poetinio ugdymo aspektai. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai. Vilnius, p. 203–205.
90. Šalkauskis S. (1998). Tautinis auklėjimas. Tautinis mentalitetas. Sud. R. Grigas, Ž. Jackūnas. Vilnius, p. 186.
91. Šatkauskienė V. (1989). Folkloras – universali vaikų ugdymo terpė. Vilnius, p.3–17.
92. Šinkūnienė J. (2005). Muzikinės komunikacijos ugdymo metodinės kryptys. Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai. p. 132.
93. Šokiai ir rateliai. (1989). Sud. E. Venskauskaitė Vilnius, p.194 - 203.
94. Šoks broliukai šokinį. Aukštaitijos, Suvalkijos, Dzūkijos bei Žemaitijos žaidimai, rateliai, šokiai. (2001). Sud. A. Vakariniene, Vilnius, p.142 - 276.
95. Urbanavičienė D. (2000). Lietuvių apeiginė choreografija, Vilnius, p. 10–11.
96. Vaikai vaikai vanagai. (1997). Švenčionių krašto vaikų ir piemenų folkloras pagal Antano Bielinio ir kitų surinktą medžiagą. Sud. E. Venskauskaitė. Vilnius.
97. Vaikų rateliai ir žaidimai. (2001). Sud. E. Šiupytė ir V. Laurutienė. Šiauliai, p.11.
98. Vaitkevičienė A. (2005). Sutrikusio intelekto jaunuolių dailinio ugdymo metodika: netiesioginis pedagoginis poveikis. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai., Vilnius, p. 52.
99. Vaitkevičienė V. (2001). Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius.

100. Vasiliauskas R. (2001). Lietuvių liaudies pedagogika kaip mokomasis dalykas. Vilnius, p. 9.
101. Vilkelienė A. (1998). Psichoterapinė meno funkcija ugdymo procese. Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės. Vilnius, I d., p.55.
102. Vilkelienė A. (2003). Ypatingų vaikų integruotas muzikinis ugdymas. Vilnia, p, 43 – 65.
103. Vilkelienė A. (2005). Ugdytinis – muzikos instrumentas (Dalkroze'o euritmijos erdvėje). Kn.: Neįgaliųjų meninis ugdymas, muzikos terapijos aspektai. Vilnius, p. 161 - 164.
104. Wing L. (1993). The definition and prevalence of autism: A review// Eur. Child Adolesc. Psychiat. -Vol. 2., p. 61-74.
105. Wing L. (1997). The history of ideas on autism: legends, myths and reality// J.Autism. Vol. 1 (1). p.13-23.
106. www.autizmas.lietuvoje.info. Prieiga prie interneto. (Žiūrėta 2005.09.13).
107. Zakaraitė E. (2000). Individuali ir grupinė specialiųjų poreikių turinčių mokinių kūrybinė raiška. Specialusis ugdymas. Šiauliai, p. 143.

Solveiga Zvicevičienė

Application of the elements of Lithuanian ethnochoreography for the training of artistic children

Master's work

SUMMARY

During late years more attention is granted to artistic training of unable people, trying to optimize their development. Through use of music, art, choreography and other arts, an unable person receives help in opening and expressing of oneself, perfecting of functions of self – esteem and communication and also in a better integration and self – realization in this society.

In the context of the training of unable people, choreographical work is not searched widely and it should be orientated not towards the quality of doing motions or their unimpeachable elegance, but towards training and development of possibilities to communicate. A bigger interest was shown in application of games / performances till now. I. Kaffemanienė, I. Burneckienė (2001), N. Grinevičienė (1999), Z. Kontautienė (1978), A. Ambrukaitienė (1994), M. Briedikytė (2004) and other authors have written about that. They analysed the significance and advantage of a game, the ability to play at the periods of different age and the main spheres and ways of their training.

Ethnochoreography is folk experience with its characteristic synthesis of movement, music, word and acting (D. Urbanavičienė, 2000) and it is acceptable, pleasant for a child (as we know, that an intensive motion and also a game activity, based on moving - that is his nature) and it makes an educational, communicative, hedonistic, kinesthetic influence upon him. It also cherishes national characteristics and passes traditions. This transmitted by the ages and priceless value might be used purposefully for the training of children, having autism.

Autism is a disorder of development, distinguishing oneself with the problems of formation of social habits, communicative, educational and other problems too. There isn't one method, which would be effective in the same way for all the children, having autism, so it is urgent to look for new methods, optimizing the process of development of such children. After the analysis of literature and becoming acquainted with the peculiarities of the training of children, having autism, it was noticed, that the possibilities of Lithuanian ethnochoreography for the education of these children (especially roundelays and dances) have not been searched in a scientific way yet. A hypothesis was put forward, that in case, if the elements of Lithuanian ethnochoreography were used purposefully, the quality of communication and training of children, who have a syndrome of autism, would be improved in their lives.

The formulated aim – to search the peculiarities and possibilities of the application of Lithuanian ethnochoreography's elements in the training of children (5 – 10 years old) with autism problem.

The set tasks:

1. To study literature of Lithuanian and foreign authors on the work topic.
2. To prepare the programme - method, based on Lithuanian ethnochoreography for the training of children, having autism.
3. To search the perspective and possibilities of the programme's application through Experts' method.
4. To present Conclusions and Recommendations.

The methods of the research:

1. Analysis of the sources of literature.
2. Experts' method.

The theoretical newness and practical significance of the scientific work:

the shortage of literature and methods is revealed in the training of children, having autism, through the elements (roundelays / dances) of Lithuanian ethnochoreography; a programme – method is formed on a scientific basis for the development of children (5 – 10 years old) with autism problem.

The structure of master's work:

Introduction determines the topic's urgency, the object, problem, hypothesis, aims and tasks of the research are indicated.

In the first part autism's description, its historical review, spread, diagnosis and clinic are characterized; autism's characteristic features (disordered processes of cognition, confused communication, deranged motorium) and the educational peculiarities are revealed.

In the second part the educational abilities of children with autism problem, the main principles and methods of training are discussed. The role of artistic education in the process of these children's training is analysed as a good chance to reveal and express oneself, to perfect the functions of self – esteem and communication, to integrate and realize oneself in a better way through the creative expression in this society.

In the third part the role of choreography and ethnochoreography is analysed in the process of training. We try to base the sagacity, that the activity, grounded on movement and

dancing, is likely important for the development of children with autism problem too, and Lithuanian ethnochoreography, polished and ground by our ancestors, is a priceless saved value, through which purposeful use we can train children, having autism.

In the fourth part a method of the research – the Experts’s method – is presented; an original educational programme – method is produced, which is based on Lithuanian ethnochoreography, and it is dedicated to the training of children with autism, experts’ analytical evaluations are examined too.

The Conclusions and Recommendations are also presented.

Summarizing conclusions:

Autism is a complicated disorder of development and it is an object of researches till the present moment. There isn’t one method, which would be effective in the same way for all the children with autism problem, so it is urgent to look for innovatory ways and methods of child’s training and fellowship with him. An educational programme – method is formed, which has a scientific base and is grounded on the elements of Lithuanian ethnochoreography, dedicated to the education of children (5 – 10 years old), having autism and, basing on the analysis of the results of the Experts’ method, it will broaden the educational possibilities of children, having autism: their fellowship, formation of positive behaviour; development of language; toleration of changes; understanding of own body; creativeness and other skills. Basing on the evaluation of experts, it is possible to prognosticate wide opportunities of the programme’s application, perfecting the training and integration of children with autism problem into the society.

PRIEDAI

Priedas Nr 1
Prašymo pavyzdys

Solveiga Zvicevičienė,
Vilniaus Pedagoginio Universiteto,
Pedagogikos – Psichologijos Fakulteto,
Edukologijos Katedros,
II kurso Specialiosios pedagogikos magistrantė.

Gerb. Ekspertui

PRAŠYMAS

Prašau įvertinti magistrinio darbo „Lietuvių etnochoreografijos elementų taikymas autistiškų vaikų ugdymui“ parengtos programos – metodikos turinį ir prognozuoti jo pritaikymo, ugdant autistiškus vaikus, galimybes. Vertinant, prašome išskirti šiuos kriterijus:

1. Bendravimo toleravimo skatinimas.
2. Pokyčių toleravimo ugdymas (ritmo, tempo, dinamiškumo, erdvės).
3. Pozityvaus elgesio formavimas.
4. Kūno suvokimo skatinimas.
5. Kūrybiškumo bei kalbos lavinimas.
6. Tradicijų tęstinumo perdavimas.

Nuoširdžiai dėkoju
Solveiga Zvicevičienė

Priedas Nr 2
Ekspertų vertinimai

Priedas Nr 3
Neįgaliųjų meninio ugdymo strateginės nuostatos